

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
Национальный Банк Республики Казахстан
National Bank of Kazakhstan

Экономикалық ШОЛУ Экономическое ОБОЗРЕНИЕ

№1, 2013

Редакторы:

Ақышев Д.Т. - Ұлттық Банк Төрағасының орынбасары;

Редактордың орынбасары:

Шайқақова Г.Ж. - Ұлттық Банктің Зерттеулер және стратегия департаментінің директоры;

Кеңестің мүшелері:

Қалиасқарова Т.Р. - Ұлттық Банктің Зерттеулер және стратегия департаменті директорының орынбасары;

Тазабеков А.Т. - Ұлттық Банктің Зерттеулер және стратегия департаменті директорының орынбасары;

Әбішева Т.Т. – Ұлттық Банктің Зерттеулер және стратегия департаментінің ақпараттық-талдау қамтамасыз ету басқармасының бастығы;

Серімбетова С.Қ. – Ұлттық Банктің Қызметкерлермен жұмыс жүргізу департаменті аударма және мемлекеттік тілді ендіру басқармасы бастығының орынбасары;

Шығаруға жауаптылар:

Исмаилханова Р.Б. – Ұлттық Банктің Зерттеулер және стратегия департаментінің ақпараттық-талдау қамтамасыз ету басқармасының жетекші маман-талдаушысы;

Шабанова Н.Н. – Ұлттық Банктің Ұйымдастыру жұмысы, сыртқы және қоғамдық байланыстар департаментінің қоғамдық байланыстар басқармасының бас маманы

Құрылтайшы – Қазақстан Ұлттық Банкі

«Экономикалық шолу»

© Қазақстан Ұлттық Банкі

Internet [http: \\ www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)

*«Caspian Media Group» ЖШС басып шығарды
Мекенжайы: Қазақстан Республикасы, 050044, Алматы қ., Жібек Жолы к-сі, 50
Тел.: +7(727) 334 15 26, 334 15 27
E-mail: office@cmgroup.kz*

Редактор:

Акишев Д.Т.– заместитель Председателя Национального Банка;

Заместитель редактора:

*Шайкакова Г.Ж.– директор Департамента исследований
и стратегии Национального Банка;*

Члены совета:

*Калиаскарова Т.Р – заместитель директора Департамента исследований
и стратегии Национального Банка;*

*Тазабеков А.Т.– заместитель директора Департамента исследований
и стратегии Национального Банка;*

*Абишева Т.Т. - начальник управления информационно-аналитического
обеспечения Департамента исследований и стратегии Национального Банка;*

*Серимбетова С.К.– заместитель начальника управления переводов
и внедрения государственного языка Департамента
по работе с персоналом Национального Банка;*

Ответственные за выпуск:

*Исмаилханова Р.Б.– ведущий специалист-аналитик управления
информационно-аналитического обеспечения Департамента исследований
и стратегии Национального Банка;*

*Шабанова Н.Н.– главный специалист управления общественных связей
Департамента организационной работы, внешних и общественных связей
Национального Банка.*

Учредитель – Национальный Банк Казахстана

«Экономическое обозрение»

© Национальный Банк Казахстана

Internet [http:// www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)

Печать: ТОО «Caspian Media Group»

Адрес: Республика Казахстан, 050044, г. Алматы, ул.Жибек Жолы, 50

Тел.: +7(727) 334 15 26, 334 15 27

E-mail: office@cmgroup.kz

Алматы, 2013

**ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА**

Осипов И.В.

Зерттеулер және стратегия департаменті/ Департамент исследований и стратегии

1. Қазақстанның депозит-кредит нарығының 2012 жылғы үрдістері.....4
1. Тенденции депозитно-кредитного рынка Казахстана в 2012 году 37

Ашыкбеков Е.Т.

Төлем жүйелері департаменті/ Департамент платежных систем

2. Мобильдік төлем қызметтері: болмысы мен болашағы.....7
2. Мобильные платежные услуги: реалии и перспективы 40

**ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫ: АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР
ЭКОНОМИКА И ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК: РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ**

Ромазанова Н.К., Акильбекова А.А.

Павлодар филиалы/ Павлодарский филиал

3. Павлодар облысының банк секторының ағымдағы жағдайы.....13
3. Текущее состояние банковского сектора Павлодарской области 46

Мұстафин Ә.Ж.

Алматы облыстық филиалы/ Алматинский областной филиал

4. Алматы облыстық филиалының үлгісінде шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру және айырбастау пункттерін тіркеу қызметін лицензиялау 15
4. Лицензирование деятельности по организации обменных операций с иностранной валютой и регистрация обменных пунктов, на примере Алматинского областного филиала 48

Тарихова Ғ.Ж.

Атырау филиалы/ Атырауский филиал

5. Атырау облысында қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту 16
5. Развитие безналичных платежей в Атырауской области 49

Сейданова Ғ.Б.

Оңтүстік Қазақстан филиалы/ Южно-Казахстанский филиал

6. Оңтүстік Қазақстан облысының сыртқы экономикалық қызметінің ерекшеліктері.....18
6. Особенности внешнеэкономической деятельности Южно-Казахстанской области 52

**ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПАЙЫМДАУЛАР
ПРОБЛЕМЫ И СУЖДЕНИЯ**

Сайлаубекұлы Н., Есалиева М.М.

Монетарлық операциялар департаменті/ Департамент монетарных операций

7. Қазақстан Республикасының алтын нарығы: негізгі мәселелер және даму перспективалары 23
7. Рынок золота Республики Казахстан: основные проблемы и перспективы развития.....56

Тәтібекова М.Н.

*Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті /
Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций*

8. Банктерді тарату кредиторлардың талаптарын қанағаттандырудың (реттеудің) ақырғы тәсілі ретінде.....25
8. Ликвидация банков как конечный способ удовлетворения (урегулирования) требований кредиторов 58

**ЗАҢНАМАҒА ТҮСІНКТЕМЕ. МЕТОДОЛОГИЯ
КОММЕНТАРИИ К ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ. МЕТОДОЛОГИЯ**

Жұмбаева А.Ж.

Төлем балансы және валюталық реттеу департаменті/ Департамент платежного баланса и валютного регулирования

9. Сыртқы сектор статистикасы саласында халықаралық қаржы ұйымдарының қызметі туралы сұраққа 28
9. К вопросу о деятельности международных финансовых организаций в области статистики
внешнего сектора 61

Құбашева Н.А.

Үйлестіру департаменті (Астана қаласы) / Департамент координации (г. Астана)

10. Қазақстанның аумағында сәйкестендіру нөмірлерінің қолданылуы	30
10. Применение идентификационных номеров на территории Казахстана	63

Жармуханова А.М.

Орталық филиал / Центральный филиал

11. Қазақстан Республикасы айырбастау пункттерінің заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылы туралы Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарын орындауы.....	32
11. Соблюдение обменными пунктами Республики Казахстан требований законодательства о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем и финансированию терроризма	65

ӘР ТҮРЛІ

РАЗНОЕ

Салкулова Г. К.

Батыс Қазақстан филиалы / Западно-Казахстанский филиал

12. Банк тарихын жаңғырта отырып	35
12. Воссоздавая историю банка	68

БАРЛЫҒЫ	69
----------------------	-----------

ВСЕГО	69
--------------------	-----------

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ДЕПОЗИТ-КРЕДИТ НАРЫҒЫНЫҢ 2012 ЖЫЛҒЫ ҮРДІСТЕРІ

Осипов И.В. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеулер және стратегия департаментінің бас маман-талдаушысы

Дағдарыстың шиеленіскен кезеңін еңсере отырып Қазақстан экономикасы үшінші жыл қатарынан өсуін жалғастыруда. 2012 жылы 5,0%-ға дейін экономиканың өсу қарқынының баяулауына қарамастан, жалпы өткен жыл қаржы секторы үшін, атап айтқанда елдің депозиттік-кредиттік нарығы үшін қолайлы болды. 2012 жылы банктердің депозиттік базасы 7,2%-ға өсті, екінші жыл қатарынан кредиттік белсенділіктің өсуі байқалып отыр, соның нәтижесінде банктердің экономиканы кредиттеуі өткен жылы 13,0%-ға ұлғайды.

Депозиттер. Еуропалық одақ экономикасындағы рецессия және еуропалық одақ елдерінде жалғасып келе жатқан борыштық дағдарыс халықаралық капитал нарықтарындағы қарыз алушыларға қатысты талаптарды күшейтті, осыған байланысты Қазақстан банктерінің капиталдың сыртқы нарықтарына кіруі бұрынғысынша қиындай түсті. Капиталдың әлемдік нарықтарындағы құбылмалылық пен қаражат тарту бағасы басқа проблемаға жатады. Мұндай жағдайларда депозиттер банктер үшін негізгі қорландыру көзі болып қалады.

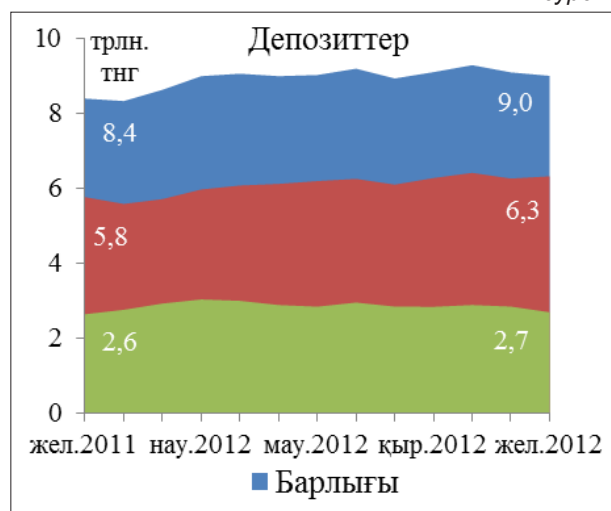
2012 жылы депозит нарығының өсуі баяулады, бұл заңды тұлғалар депозиттерінің төмендеуіне негіз болды, ал халықтың жинақ ақшасының өсу қарқыны іс жүзінде алдыңғы жылғы деңгейде сақталды.

2012 жылы депозиттік ұйымдардағы резиденттер депозиттерінің көлемі 8 994,5 млрд. теңгеге дейін 7,2%-ға ұлғайды (2011 жылы 14,3%-ға өсті). Бұл ретте, заңды тұлғалардың депозиттері бір жыл ішінде 5 622,7 млрд. теңгеге дейін 0,7%-ға төмендеді (2011 жылы 10,2%-ға өсті), ал жеке тұлғалардың депозиттері 3 371,8 млрд. теңгеге дейін 23,8%-ға (24,1%) өсті.

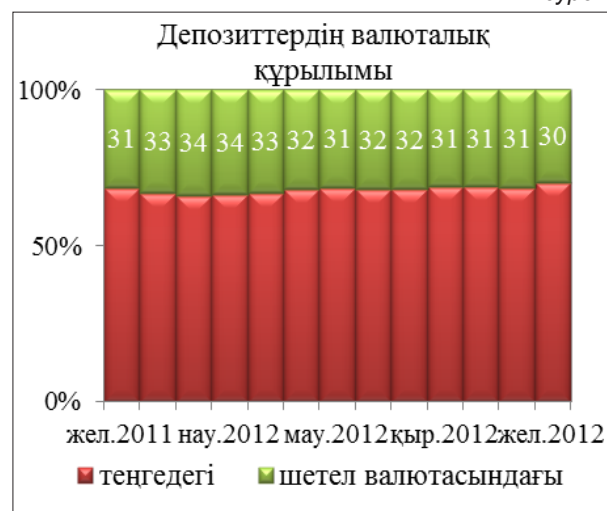
Валюталық салымдармен салыстырғанда теңгедегі салымдар бойынша барынша жоғары сыйақы мөлшерлемелеріне және бағамдық айырмада пайда табуға мүмкіндік бермейтін теңгенің тұрақты айырбастау бағамына негізделген банктердің депозиттік базасын долларландыру деңгейі төмендеуін жалғастыруда.

2012 жыл ішінде ұлттық валютадағы депозиттердің көлемі 6 311,5 млрд. теңгеге дейін 9,6%-ға ұлғайды, ал шетел валютасындағы депозиттер 2 683,0 млрд. теңгеге дейін 2,0%-ға жоғарылады (1-сурет). Теңгедегі жинақ ақшаның үдемелі өсу қарқыны нәтижесінде депозиттерді долларландыру деңгейі төмендеді және теңгедегі депозиттердің үлес салмағы 2011 жылғы желтоқсанмен алыстырғанда 2012 жылғы желтоқсанда 68,6%-дан 70,2%-ға дейін артты (2-сурет).

1-сурет

2-сурет

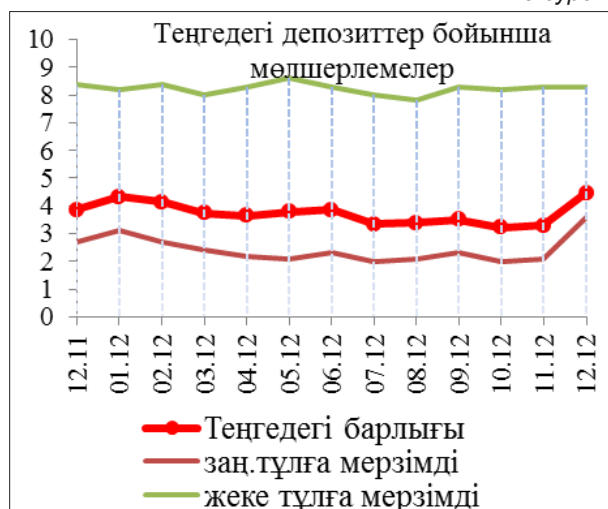
Халықтың банк жүйесіне деген сенімінің лимиті жоғары деңгейде сақталып отыр. Бұл факторға әсер еткен негізгі элемент мемлекеттің дағдарыс кезеңінде жеке тұлғалардың депозиттері бойынша кепілдік мөлшерін 5 миллион теңгеге дейін ұлғайту туралы шешім қабылдауы болды. Кепілдік мөлшерін ұлғайту туралы шешім уақытша болды және 2011 жылы шектелді, алайда 2011 жылғы желтоқсанда осы норманы тұрақты негізде сақтауды көздейтін заң қабылданды.

Халықтың банктердегі салымдары (резидент еместердің шоттарын ескере отырып) 2012 жылы 23,6% (2011 жылы – 22,6%) 3 409,5 млрд. теңгеге дейін көтерілді. Халықтың салымдары құрылымындағы теңгелік депозиттер 29,7%-ға 2 072,5 млрд. теңгеге дейін, шетел валютасындағы депозиттер 15,2%-ға 1 337,0 млрд. теңгеге дейін ұлғайды. Нәтижесінде, теңгелік депозиттердің үлес салмағы 2011 жылғы желтоқсандағы 57,9%-дан 2012 жылғы желтоқсанның қорытындылары бойынша 60,8%-ға дейін көтерілді.

ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

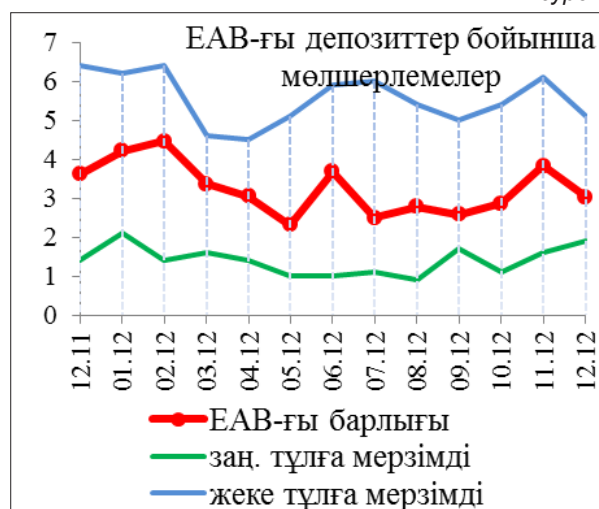
Мерзімді депозиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесі жалпы алғанда 2012 жылы жыл соңына өсудің шекті мәнімен төмендеу трендін

3-сурет

көрсетті, ол теңге және валюта сегментіндегі сыйақы деңгейінің көтерілуімен байланысты (3, 4-суреттер).

4-сурет

Ұлттық валютада тартылған депозиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесі жыл ішінде 3,7% дейін (2011 жылы – 3,9%) төмендеді, еркін айырбасталатын шетел валютасындағы депозиттер (ЕАВ) бойынша шамалы 3,3%-ға дейін (2011 жылы – 3,2%) көтерілді.

Депозит нарығының негізгі үрдістері депозиттердің жалғасып келе жатқан өсіміне, жинақ ақшаны долларландыру деңгейінің төмендеуіне және банк секторын қорландыру құнының арзандау тұрғысынан оң фактор болып табылатын депозиттер бойынша сыйақы мөлшерлемелерінің азаюына байланысты болып отыр.

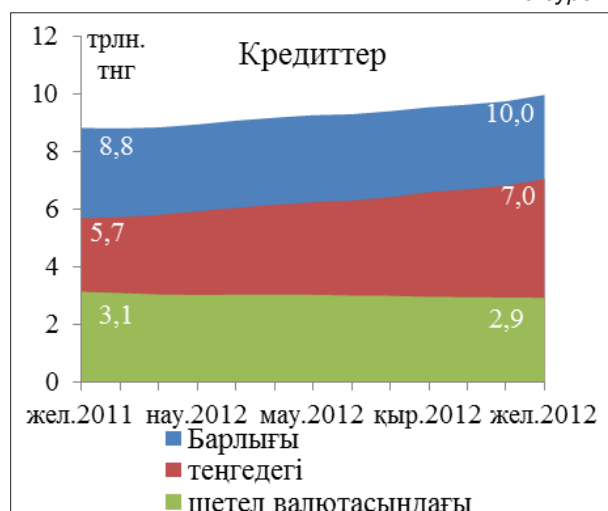
Кредиттер. Іс жүзінде үш жыл бойы елеулі тежелуден кейін кредиттеу нарығы 2011 жылы өсудің жоғары қарқынын көрсете отырып белсенді қалпына келе бастады, 2012 жылы біршама баяулады. Кредиттеудің өсу қарқынына белгілі бір

деңгейде салыстыру базасының өзгеруі әсер етті, өйткені 2010 жылы 0,7%-ға төмендегеннен кейін өсу қарқыны 2011 жылы тиісінше жоғары болды, соның әсерінен 2012 жылы 16,1%-ға өсті.

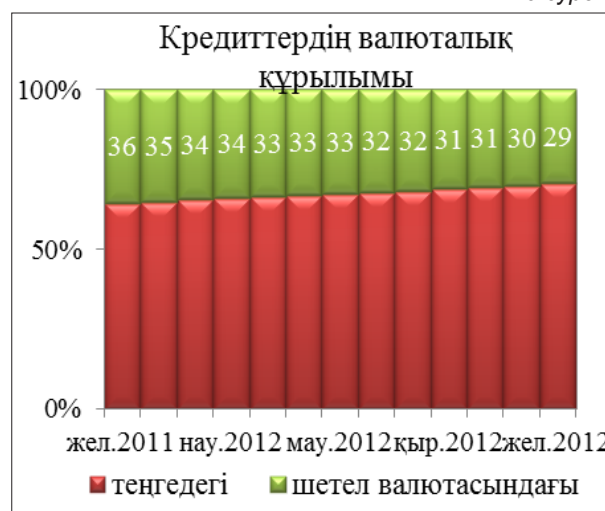
Банктердің экономикаға кредит беруінің жалпы көлемі 2012 жылы 13,0%-ға өсіп (2011 жылы 16,1%-ға өсті), 9 958,0 млрд. теңге құрады. Ұлттық валютада кредит беру 23,9% өсіп (2011 жылы – 29,6%-ға өсті), 7 041,3 млрд. теңге болды, шетел валютасында – 2 916,7 млрд. теңгеге дейін 6,8%-ға азайып, төмендеуін жалғастырды (2011 жылы – 2,5% төмендеді) (5-сурет).

Нәтижесінде кредит нарығының долларлану деңгейі төмендеді және теңгедегі кредиттердің үлес салмағы 2011 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 2012 жылғы желтоқсанда 64,5%-дан 70,7%-ға дейін артты (6-сурет).

5-сурет

6-сурет

Валюталық кредиттеу сегментінің жалғасып келе жатқан құлдырауы дағдарыс кезеңінде және дағдарыстан кейінгі кезеңде және 2009 жылдың ортасынан бастап қадағалау органының валюталық түсімі жоқ не оффшорлық аймақтар аумағында тіркелген қарыз алушыларға валюталық кредиттер берген банктерге қойылатын талаптарды күшейтуге бағытталған шараларды қабылдауынан бастап қарыздардың осы түріне деген қызығушылықтың төмендеуіне себеп болды.

2012 жылы кредиттер құрылымында мерзімдер бойынша аздаған өзгерістер болды. Ұзақ мерзімді кредиттер беру 8 002,3 млрд. теңгеге дейін 12,4%-ға өсті, қысқа мерзімді кредит беру – 15,4%-ға 1 955,7 млрд. теңгеге дейін өсті. Қысқа мерзімді кредит берудің өсу қарқынының жоғарырақ болуына байланысты ұзақ мерзімді кредит берудің үлес салмағы 2011 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 2012 жылғы желтоқсанда 80,8%-дан 80,4%-ға дейін төмендеді.

Қысқа мерзімді кредит берудің өсуіне халыққа тұтынушылық кредит беру сегментінің жандануы да айтарлықтай ролін атқарды, 2011 жылдағы 21,2%-ға өсуден кейін, оның 2012 жылдағы өсу қарқыны 39,6%-ға дейін жеделдетілді және 1 503,6 млрд. теңге құрады. Тұтынушылық кредиттеудің өсуіне халықтың дағдарыс кезеңінде кейінге ысырылған сұранысының іске асырылуы, сондай-ақ банктердің клиенттерге барынша ұзақ өтеу мерзімімен (3 жылға дейін) кредиттік өнімдерді және тауарларды бөліп төлеу арқылы сатуды ұсынатын нарықтың осы сегментіне деген қызығушылығының белең алуы себеп болды.

2012 жылы заңды тұлғаларға кредит берудің өсуі 9,9%-ға дейін баяулап (2011 жылы – 18,1%-ға өсті), 7 102,7 млрд. теңге құрады, жеке тұлғаларға кредит беру 21,7%-ға дейін жеделдетіліп (2011

жылы – 10,9% өсті), 2 855,3 млрд. теңге болды. Жеке тұлғаларға берілген кредиттердің үлес салмағы 2011 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 2012 жылғы желтоқсанда 26,6%-дан 28,7%-ға дейін артты.

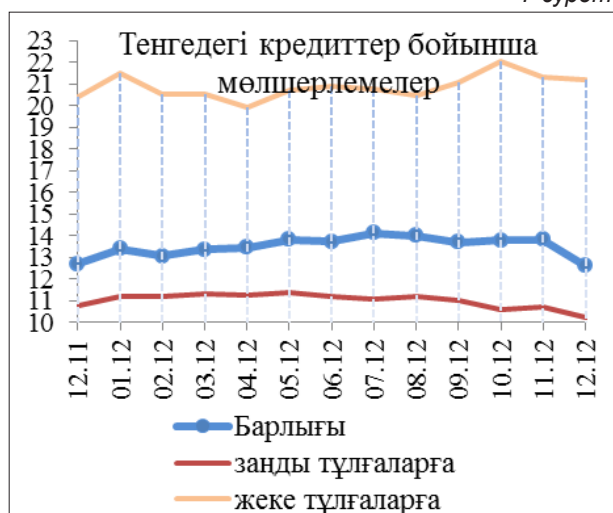
Шағын бизнесті кредиттеу қалпына келтірілді. Шағын кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеу 2011 жылы 3,1%-ға төмендегеннен кейін 2012 жылы 1 412,0 млрд. теңгеге дейін 5,2%-ға көтерілді, бұл экономикадағы кредиттердің жалпы көлемінің 14,2% құрайды (2011 жылғы желтоқсан – 15,2%).

Шағын бизнес өзінің көлеміне қарай дағдарыс кезеңінде едәуір зардап шекті және біртіндеп қалпына келуде. Осы процесте кредиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесін субсидиялау арқылы шағын және орта бизнеске қаржылық қолдау көрсетуге және кепілдік қамтамасыз ету жетіспеген кезде кепілдіктер беруге бағытталған «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасын мемлекеттің іске асыруы үлкен рөл атқарады.

Экономиканың салалары бойынша талдауда кредиттердің барынша айтарлықтай сомасы саудаға – 20,1% (2011 жылғы желтоқсанда – 20,8%), құрылысқа – 14,0% (15,1%), өнеркәсіпке – 12,0% (12,0%), ауыл шаруашылығына – 3,2% (3,9%) тиесілі.

Тұтастай алғанда бір жыл үшін берілген кредиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесі 2011 жылғы 12,7%-дан 2012 жылғы 12,8%-ға дейін аздап көтерілді. Сыйақының арту мөлшерлемесінің үрдісі негізінен халық үшін теңгелік қарыз алу құнының өсуіне себепші болды (7, 8-суреттер). Яғни, халықтың тұтынушылық кредиттеу нарығындағы дәстүрлі түрде барынша тәуекелге негізделген және тиісінше қымбат тұратын белсенділігі, жалпы алғанда, 2012 жылы қарыз алудың қымбаттауына әсер етті.

7-сурет

8-сурет

Осылайша, 2012 жылы өсу қарқынының баяулауына қарамастан, кредит нарығының өсуі жалғасын тапты, долларлау деңгейі едәуір төмендеп, теңгедегі кредиттердің үлесі 70,7%-ға жетті, бұл тәуелсіздік жылдары ең жақсы көрсеткіш болды, сондай-ақ теңге сегментіндегі сыйақы мөлшерлемесі аздап көтерілді.

2012 жылы депозиттік-кредиттік нарықтың даму қорытындылары банктердің ресурстық базасының және экономиканың кредиттеу көлемінің жалғаспалы түрде өсуімен, долларландыру деңгейінің төмендеуімен, депозиттер бойынша сыйақы мөлшерлемесінің төмендеуімен және кредиттер бойынша олардың аздап өсуімен сипатталады.

МОБИЛЬДІК ТӨЛЕМ ҚЫЗМЕТТЕРІ: БОЛМЫСЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

*Ашықбеков Е. Т. – Қазақстан Республикасы
Ұлттық Банкінің Төлем жүйелері департаменті
басқармасының бастығы*

Бұл мақалада ақша төлемдері мен аударымдарын мобильдік байланыс құралдарын пайдалана отырып жүзеге асырумен байланысты қызметтер туралы айтылады. Соңғы жылдардағы технологиялық жетістіктер банк шотын қашықтықтан басқару, ақша төлемдері мен аударымдарын жүргізу, сондай-ақ өзге де күнделікті қаржылық операцияларды жасау үшін мобильдік қондырғыларды пайдалануға мүмкіндік жасады. Мұндай қызметтер әлемнің көптеген елдерінде кеңінен тараған және қаржылық (төлем) қызметтердің даму эволюциясындағы маңызды бағыт ретінде қарастырылады. Бүгінгі күні мобильдік төлемдерді ендіруде және дамытуда Азия аймағының елдері алдыңғы қатарда, олардың ішінде Жапония, Корея және Сингапур бар. Соңғы жылдары бұл процеске Африканың, Оңтүстік Шығыс Азияның және Латын Америкасының кейбір дамушы елдері ерекше белсенді араласуда. Мобильдік технологиялар негізінде жаңа төлем қызметтерін дамытудың өзектілігі еліміздің көлемі мен географиялық ерекшелігін ескерсек, айрықша арта түсуде. Нарықтың бұл сегменті Қазақстанда өзінің қалыптасу кезеңінде және белсенді даму қарсаңында. Осыған байланысты, мақалада әлемнің түрлі елдерінде енгізілген жобаларға қысқаша шолу, ағымдағы жағдайға, қолданылатын технологияларға және Қазақстанда мобильдік төлем қызметтері нарығын дамытудың перспективті бағыттарына талдау жасалған.

1. Мобильдік төлем қызметтерін ендірудің және дамытудың әлемдік тәжірибесі

Бүгінгі күні әлемде мобильдік төлем қызметтерінің екі бағыты (үлгісі) дамуда, олар:

1. Мобильдік банкинг – мобильді телефон басқару және банк шоттарына қол жеткізу құралы ретінде пайдаланылатын қызмет. Бұл ретте барлық төлемдер мен аударымдар мобильді телефон иесінің банк шотындағы ақша пайдаланыла және сол ақшаның есебінен жүзеге асырылады. Қызмет SMS-банкинг қызметінің көмегімен немесе мобильді телефонға салынатын арнайы мобильдік қосымшалар көмегімен іске асырылады.

2. Мобильдік операторлар жүйелерінің негізіндегі мобильдік төлемдік сервис – мобильдік байланыс операторларында орналастырылған абоненттер ақшасының көмегімен мобильді телефонды пайдалана отырып ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қызмет. Бұл модельде ақша операциялары абоненттің банк шоттарын пайдаланбай-ақ абоненттің мобильдік оператордағы абоненттік шотында есепке алынатын қаражатының жұмсалмаған бөлігі есебінен жүзеге асырылады.

Егер бірінші бағыт негізінен Батыс Еуропа елдерінің көпшілігіне тән болса, мобильдік төлемдердің екінші бағыты не үлгісі Азия, Африка және Латын Америкасы, сондай-ақ ТМД кейбір елдерінде кеңінен тараған.

Мобильдік банкингте қызмет банктердің клиенттері болып табылатын тұлғаларға (негізінен бұл төлем картчаларын ұстаушылар) арналған және қолданылып жүрген Интернет-банкинг, банкоматтар желісі және өзге де автоматтандырылған өзіне-өзі қызмет көрсету қондырғылары арқылы қашықтықтан қызмет көрсетуге қосымша төлем операцияларын жасаудың қолайлы тәсілі деп қарастырылады. Мобильдік операторлар негізіндегі мобильдік төлемдер үлгісі барлық мобильдік байланыс абоненттері, оның ішінде банктік қызмет көрсетумен қамтылмаған әрі банктермен және өзге реттелетін қаржы ұйымымен шарттық қатынастары жоқ тұлғалар үшін мобильдік операторлардың жүйелері, тәуелсіз сервис-провайдерлер не мобильдік операторлар арқылы төлемдік сервистер көрсету мүмкіндігін болжайды.

Gartner компаниясының болжамы бойынша 2016 жылға қарай жарты миллиардқа жуық адам мобильдік төлемдерді пайдаланатын болады және нарықтың көлемі \$600 млрд. жетеді. Бұл ретте мобильдік төлемдер көбіне Азия-Тынық мұхиты аумағында және Африкада таралатын болады. Бұл көрсетілген аумақтардағы халқының көп бөлігінде банк шоты жоқ және банктердің қызметтерін пайдаланбайтын дамушы елдерде соңғы жылдары мобильдік байланыс операторларының қатысуымен мобильдік төлемдер жүйесінің белсенді дамуымен байланысты.

Қазіргі кезде мобильдік төлемдер жүйесінде мына технологиялардың көбірек таралғанын жалпы әлемдік практикаға жасалған талдау көрсетіп отыр:

1. SMS – технология. Төлем мобильдік байланыс операторының сервистік нөмірін пайдалану негізінде SMS хабарлар алмасу арқылы жүзеге асырылады. Бүгінгі күні SMS сервис дамушы елдерде ақша аударымдарын жүзеге асыру және шоттарды төлеу үшін көбіне оны пайдаланудағы қарапайымдылығымен кеңінен таралуда. Алайда, бұл технология төлемнің өлшемдерін қолмен теру қажеттігіне байланысты біршама қолайсыз, ол өз кезегінде, бұл технологияны барлық төлем түрлері үшін пайдалануға мүмкіндік бермейді, сондай-ақ жүргізілетін транзакциялар қауіпсіздігін қамтамасыз ету тұрғысынан бірқатар кемшіліктері бар.

2. Мобильді телефонға немесе SIM – картаға (Applet не Midlet) салынатын және орнатылатын арнайы бағдарламалық қосымшаны пайдалану негізіндегі технологиялар. Мұндай қосымшалармен жұмыс істеу үшін абонент (клиент) олардың WAP немесе GPRS көмегімен оларды мобильді қондырғыға алдын ала салуы не тиісті қосымша «салынған» арнайы SIM-картаны сатып алуы тиіс. Мобильдік төлемдер технологиялары әлеміндегі қазіргі кезде қолданылып жүргендердің ішінде осы технология толыққанды банкингті қамтамасыз етеді және берілетін ақпараттың қосымша қорғанышын, оның ішінде электрондық цифрлық қолтаңбалар тетігін пайдалануға кепілдік бере отырып, клиентке кез келген төлем операцияларын жасауды қамтамасыз етеді. Алайда мобильдік төлемдердің бұл технологиясының таралуына мобильдік байланыс абоненттерінің жеткілікті түрде хабардар болмауымен және мұндай технологияны қолдануға қажетті дағдыларының болмауымен кедергі келтіруде.

3. Контактсіз технологиялар, олардың ішіндегі ең көп тарағандары NFC (Near Field Communication)

және чиптің IC (integrated circuit) технологиялары. Бұл технология тікелей тауарлар мен қызметтерді сату нүктелерінде аздаған сомаға төлемдерді жүзеге асыруға арналған және операцияларды жоғары жылдамдықпен жүргізуді қамтамасыз етеді, әсіресе қоғамдық көлікте жол ақысын төлеу жүйелерінде, жылдам тамақтану орындарында, ақылы тұрақтарда және сауда автоматтарымен өзара іс-қимыл жасаған кезде қолдануға қолайлы. Бұл технологияның жұмыс істеу қағидаты бірнеше сантиметр болатын ультракысқа қашықтыққа деректер беруге мүмкіндік беретін арнайы чип мобильді телефонға (арнайы модельдерінде) немесе SIM-картаға орнатылатындығында. Соның арқасында мобильдік қондырғыларды пайдалана отырып жүргізілетін ақы төлеудің басқа тәсілдеріне қарағанда төлем контактісіз тәртіппен тез арада жүзеге асырылады. Тиісінше, технологияны пайдалану SIM – картаны жаңғыртуды немесе ауыстыруды не мобильді телефонның арнайы моделін, сондай-ақ клиенттерге қызмет көрсету пункттерінде осы технологияға қолдау көрсететін есептейтін қондырғыны пайдалануды талап етеді.

Төменде мобильдік төлемдер саласында жобаларды ендіру және дамыту жөнінде әлемнің жекелеген елдері бойынша қысқаша шолу берілген.

Жапония. Бұл ел мобильдік байланыс құралдарын пайдалана отырып төлемдер жасау нарының дамытудағы әлемдік көшбасшылардың бір болып табылады. Жапониядағы мобильдік төлемдердің қозғалысындағы жетекші рөл мобильдік байланыс операторларына тиесілі. Мәселен, 2004 жылғы маусымда NTT DoCoMo телекоммуникациялық компаниясы бірінші болып «мобильдік әмиян» функциясы бар мобильді телефондарды сатуды және өзінің абоненттеріне мобильді телефондарды пайдалана отырып төлемдерді жүзеге асыру бойынша қызмет көрсете бастады. Мобильді телефон арқылы банк шоттарын, ақша қозғалысының мониторингін басқару, үшінші тұлғалардың қызметтері үшін ақы төлеу (мемлекеттік төлемдер, коммуналдық қызметтер, байланысты және т.с.) ұйымдастырылды. Осындай қызметтерді 2005 жылдан бастап басқа байланыс операторлары – KDDI және Vodafone көрсетеді.

Жапонияда мобильдік төлемдерді дамыту және танымал жасау көбінесе «ФелиКа» («FeliCa») картасының технологиясын дамытуға байланысты. Карта орталық процессордан және «Sony» корпорация арнайы әзірлеген операциялық жүйеден тұрады, бұл оған авторизация процесін жүзеге асыруға, сондай-ақ төлемдерге бастама жасалған кезде қандай да болмасын ақпаратты оқуға және алуға рұқсат алуға мүмкіндік жасайды. Осы технологияның мәні процессордың ақпарат өңдеудің жоғары жылдамдықтағы процесін қолдайтынынан тұрады және қауіпсіздіктің жоғары дәрежесімен ерекшеленеді, мұның Жапонияның жылдам өсіп келе жатқан мобильдік сегменті үшін ерекше маңызы бар. Картадан ақпаратты оқу арнайы контактісіз құрылғы арқылы жүргізіледі.

Алғашқы жұмыс істеген жылдары мобильдік төлемдер сауда автоматтарында және сату пункттерінде ақы төлеу үшін пайдаланылды. Одан кейін қоғамдық көлік үшін ақы төлеу бағытында белсенді қолданылды. Бүгінгі күні мобильді телефондардың көмегімен авиа және теміржол билеттерін сатып алуға, магазиндер мен мейрамханаларда сатып алуға (бүкіл ел бойынша 100 мыңнан

астам сауда нүктесі), арнайы шағын терминалдармен жабдықталған қоғамдық көлікпен жүру, тұрақ және такси қызметі үшін ақы төлеуге болады.

Телекоммуникациялық операторлар тауарлардың, қызмет көрсетулердің және контенттің ауқымды тізімін сату жөніндегі ауқымды реселлерлер және агенттер ретінде іс-әрекет жасайды. Сауда ұйымдары, қоғамдық көлік кәсіпорындары және басқа да қызмет көрсетулерді жеткізушілер мобильдік төлемдер жүйесін дамытуда маңызды рөл атқарады. Банктер төлем агентінің функциясымен шектеле отырып, өзінің дағдылы сапасымен іс-әрекет жасайды.

Бүгінгі күні «ФелиКа» технологиясы Сингапур, Қытай, Үндістан және Таиланд елдерінде кеңінен таралған.

Оңтүстік Кореяда мобильдік төлемдер 2002 жылы пайда болды. Мобильдік байланыс операторлары елдің ірі банктерімен кооперация (LG Telecom және Kookmin Bank, SK Telecom мен орта және шағын банктер тобы, KTF банктер тобымен) жасай отырып, төлем қызметінің толық спектрі үшін мобильдік төлемдерді іске қосты.

Техникалық шешім сондай-ақ IC (integrated circuit) чипті қолдануға негізделді, сондай-ақ контактісіз тәсілге негізделген арнайы телефондарды, есептеуіш құрылғыларын талап етеді.

Жапониядан айырмашылығы, онда мобильдік төлемдерді дамытудағы көшбасшылық рөлді банктер атқарады. Осы мақсаттар үшін мобильді телефонда пайдалану үшін SIM-картаның мөлшерімен бірдей арнайы төлем карточкасы сертификацияланды. Іс жүзінде, мобильдік құрылғыларды пайдалана отырып төлемдерді жүзеге асыру кезінде төлем карточкаларын қолдану таратылуда (телефон және төлем карточка біріктірілген, транзакциялар құны айтарлықтай қысқарды).

Еуроаймақта мобильдік төлемдерді ендіру және қозғалысы бойынша көшбасшы Скандинавия елдері болып табылады. Атап айтқанда, *Финляндияда* мобильдік байланыс операторлары мобильді телефонды пайдалана отырып автомобильдік тұраққа қою және қоғамдық көлікпен жүру үшін ақы төлеу іске асырылды, бұл ретте төлем оператордағы абоненттік шоттан не банк шотынан (төлем карточкасы) жасалады. Осы қызмет Скандинавия мен Балтияның көптеген елдерінде одан әрі таралды. 2004 жылы Radiolinja фин мобильдік байланыс операторы елдің екі жетекші банкімен (Nordea және Sampro) бірлесіп «Мобильдік ақша» деп аталатын жаңа сервисті ендіріп, ол клиенттерге мобильді телефонды пайдалана отырып әртүрлі қызмет көрсету үшін төлемдерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жүйедегі төлемдер клиенттерге тауарлар мен қызметтерді жеткізушінің тиісті нөміріне SMS-хабар жіберу арқылы «мобильдік әмияннан» жүзеге асырылады. Тауарлар мен қызметтерді жеткізуші транзакцияларды жасағаннан кейін жүргізілген төлем туралы хабарды лезде алады, ал нақты ақша оның банк шотына келесі банктік рәсімдер бойынша аударылады. Жүйеде транзакцияның ең көп сомасына шектеу және мобильдік әмиянның ең үлкен балансы көзделген.

Норвегияда мобильдік төлемдердің сервиси мобильдік төлемдердің тәуелсіз провайдері Contopronto компаниясының базасында ендірілді. *Испанияда* 2000 жылдардың басында Banco Bilbao

Vizcaya Argentaria (BBVA) банкі Telefonica Moviles байланыс операторының қатысуымен «Mobipay» жобасын іске асырды. Осы жүйе одан әрі Испаниядағы мобильдік төлемдердің жетекші жүйесі болды және «Mobipay International» брэндімен халықаралық деңгейге белсенді түрде шыға бастады.

Бельгияда мобильдік төлемдерді Banksys банкаралық клиринг компаниясы дамытуда, оның базасында Бельгияның негізгі мобильдік операторларының қатысуымен мобильдік төлемдердің платформасы іске қосылды. *Австрияда* өзгеше жағдай қалыптасты. Осы елде ірі мобильдік операторлар өзінің абоненттеріне төлем қызметтері көрсету үшін банк лицензияларын сатып алды және мобильдік төлемдерді дамытуды жалғастыруда. *Чехияда* ірі мобильдік операторлар және банктер бірлесіп әмбебап төлем инфрақұрылымын бірлескен күшпен құру мақсатында мобильдік төлемдер жөніндегі альянс құрды.

Сондай-ақ Еуроаймақтың мобильдік төлемдер нарығында соңғы уақытта мамандандырылған компаниялар – техникалық шешімдерді әзірлеушілер белсенді рөл атқара бастағанын атап өту керек, олар мобильдік төлемдерге арналған бірегейлендірілген стандарттары мен шешімдерін дамытуда. Осындай жобалар мобильдік операторлар мен сауда ұйымдарын іске қоса отырып бірыңғай әмбебап төлем инфрақұрылымын құруға бағытталған. Бірыңғай платформа шеңберінде кез келген мобильді телефонның – жүйе қатысушысының абоненттері бөлшек сауда орындары мен Интернет-дүкендері қоса алғанда жүйеде тіркелген саудагерлердің тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін ақыны өзінің мобильді телефонының нөмірін енгізе отырып қана төлей алады. Әрбір төлем абонент тарапынан оның мобильді телефонына провайдерден SMS-хабармен алынған транзакцияның арнайы кодын немесе PIN-кодты енгізу арқылы расталады.

АҚШ-та төлемдер жасау үшін мобильді телефонды пайдалану практикасы пайдаланушыда банк шотының және төлем карточкасының бар екенін білдіреді. Кейбір жағдайларда Интернет арқылы алдын ала тіркеу қажет. Мобильді телефондар сондай-ақ жеке тұлғалар арасында ақша аударымдарын, оның ішінде эмигранттық аударымдарды жүзеге асыру үшін пайдаланылады. Төлемдерді контактісіз технологиялар негізінде жүзеге асыру үшін мобильді телефонды пайдалану жөніндегі жобаларды белгілі Халықаралық карточкалық төлем жүйелері (MasterCard, Visa) ендіруде. Мысалы, MasterCard нарықтарда PayPass технологиясын дамытады, ол мобильді телефонның көмегімен бөлшек сауда мен қызмет көрсету желілерінде есеп айырысуға мүмкіндік береді.

Кения және Филиппин сияқты дамушы елдерде де мобильдік операторлар базасында мобильдік төлемдер жүйелерін ендіру бойынша қызықты мысалдар бар.

Кенияда Safaricom мобильдік операторы басқа белгілі мобильдік оператор Vodafone (Safaricom құрылтайшысы) тікелей қатысуымен іске асырған M-PESA жобасы әлемде мобильдік төлемдерді дамытудағы аса табысты жобалардың бірі болды.

Жүйе 2005 жылы экспериментті негізде, ал 2007 жылы коммерциялық негізде қолданысқа енгізілді. M-PESA қызметі мобильдік байланыстың банктік қызметтермен қамтылмаған абоненттеріне

бағдарланған. Safaricom мобильдік операторының абоненті тіркеудің қарапайым рәсімінен өткеннен және M-PESA шотын (мобильдік әмиян) құрғаннан кейін қолма-қол ақшаны енгізуге, төлемдер мен аударымдарды жүзеге асыруға, сондай-ақ оның бөлшек агенттерінің желісінде қолма-қол ақша түрінде ақша алуға мүмкіндігі болады. M-PESA жүйесінде тек Safaricom абоненттері ғана тіркеледі, алайда ақша аударымдарын алушыларда M-PESA шотының болуы немесе олардың Safaricom абоненті болуы міндетті емес. Мобильдік әмиянға қолма-қол ақша енгізу және алу үшін бөлшек агенттердің рөлін көптеген сауда ұйымдары, дүкендер және бүкіл ел бойынша өзге сауда және сервис объектілері атқарады.

Сервисті пайдаланушылардың саны 2 жылдан аз уақытта 5,7 млн. клиентке жетті және осы елдің банк секторында ашылған банк шоттарының санынан асты. M-PESA операторы Western Union компаниясымен ынтымақтаса отырып, халықаралық ақша аударымдары бойынша сервисті ендірді, нәтижесінде кейбір елдерге жіберушілер M-PESA жүйесінің пайдаланушыларының пайдасына олардың абоненттік шоттарына аудару түрінде немесе керісінше ақша аудару үшін Western Union жүйесінің қызметін пайдалану мүмкіндігін алды.

Филиппинде Globe Telecom мобильдік байланыс операторы өз клиенттеріне «G-Cash» мобильдік төлемдер қызметін ұсынады. Осы оператордың абоненттері құнды сақтау, жүйенің басқа пайдаланушыларына қаражат аудару, әртүрлі қызмет көрсетулер үшін ақы төлеу және сатып алу үшін олардың мобильді телефондарына байланыстырылған виртуалдық «электрондық» шоттарды («G-Cash» электрондық ақша түрінде) пайдалана алады. Абоненттердің «G-Cash» әмиянды толықтыруы мобильдік оператордың қолма-қол ақша қабылдауды және беруді жүзеге асыратын көптеген бөлшек агенттері арқылы жүзеге асырылады.

ТМД елдері арасында мобильдік операторлық төлемдердің белсенді дамуы *Ресей Федерациясында* байқалады. Осы ел мобильдік банкинг және сол сияқты мобильдік операторлық төлемдер қатар ұсынылған және дамып келе жатқан аздаған елдердің бірі болып табылады. Ресейдегі жетекші мобильдік операторлар (БиЛайн, МТС және МегаФон) бүгінгі күні өздерінің мобильдік төлемдер жобаларын іске қосты және өздерінің абоненттеріне абоненттік шоттарды пайдалану негізінде тауарлар мен қызмет көрсету үшін ақы төлеу бойынша қызметтер көрсетеді.

2. Қазақстанда мобильдік төлемдер нарығын дамытудың қазіргі жағдайы

Қазақстанда мобильдік төлемдерге сұраныстың болуына қатысты ахуал әлемдегі жағдайдан айтарлықтай ерекшеленеді. Бөлшек сауда және қызметтер саласындағы тұтынушылық төлемдердің негізгі массасы қолма-қол ақшаны пайдалана отырып жасалады. Сату нүктелеріндегі, қоғамдық көліктегі және бөлшек сауданың басқа сегменттеріндегі төлемдердің басым көпшілігі қолма-қол ақша төлемі арқылы жүргізіледі. Төлем карточкалары негізінен банкомат желілерінің және банк бөлімшелерінің көмегімен қолма-қол ақшаны алу үшін қолданылады (операциялар көлемінің 86%).

Қазақстан банктерінің көпшілігі бүгінгі күні өз клиенттеріне (төлем карточкаларын ұстаушыларға) «SMS банкинг» қызметтерін көрсетеді. Алайда,

сервистің бұл түрі мобильді телефондардың иелеріне, негізінен, онлайн режиміндегі ақпараттық қызметтерді (балансты тексеру және банк шоты бойынша жасалған транзакциялар туралы хабарлама) көрсетуге бағытталған және мобильді телефонның көмегімен төлемдерді жасау бойынша белсенді операциялар жүргізуді ұйғармайды.

Қазіргі кезде мобильді телефонның көмегімен ақша төлемдері мен аударымдарын жүзеге асыру қызметтерін өздерінің клиенттеріне барлығы 6 банк көрсетеді. 2012 жылы мобильді құрылғыларды пайдалана отырып жасалған операциялардың саны шамамен 1,1 млрд. теңге сомасына 556,8 мың транзакцияны құрады. Бір транзакцияның орташа мөлшері 1972 теңге болды. Бұл ретте операциялардың 95% мобильді байланыс қызметтерін төлеуге байланысты болды, 2%-ға жуығы банк шоттары бойынша ақша аударымдарына байланысты болды, қалғандары «Қазақтелеком» АҚ және өзге де қызметтерді жеткізушілердің қызметтерін төлеуге байланысты орын алды.

Қашықтықтан банк қызметін көрсетудің барлық жүйелері мен арналары арасында 2012 жылы қолма-қол ақшамен жасалмаған транзакциялардың саны бойынша мобильді құрылғыларды пайдалану үлесі барлығы 1%-ды құрады, бұл ретте қолма-қол ақшамен жасалмаған төлемдердің жалпы санының тиісінше банкоматтарға – 31%, POS-терминалдарға – 28%, банк дүңгіршектері мен өзге де құрылғыларға – 27%, ал Интернет банкинкке – 13% тиесілі.

Қазақстанда қолданылатын технологияларға жасалған талдаудың нәтижелері және мобильдік төлемдерді дамытудың ағымдағы жағдайы бойынша мынадай тұжырымдар жасау мүмкін болмақ:

1. Банктер арасында мобильді телефонды халыққа жаппай қашықтықтан қызмет көрсету құралы ретінде пайдалану бойынша жаңа технологияларды ақырындап ендіру. Мобильді телефонды пайдалану негізінде төлем жасау қызметтерін көрсететін банктердің саны көп емес және негізінен бұл – ірі банктер. Бұл ретте төлем операцияларын жүзеге асыру үшін мобильді телефондарды пайдалану бойынша банктер ендіріп отырған жаңалықтар мен технологиялар әлі де болса соңына дейін жетілдірілмеген және жаппай таратылып үлгермеген.

Мобильді телефонды пайдалана отырып, жүзеге асырылатын операциялар мен қызметтер түрлерінің тізбесі банктер ендіріп қойған технологияларда шектеулі. Негізінен мобильді телефон мобильді байланыс қызметтерін төлеуге, Интернетке кіру және «күрделі емес» төлемдер топтары арасындағы өзге де жүйелі төлемдерді төлеу үшін қолданылады және Интернет банкинктің баламасы ретінде көрінеді.

2. Қазақстан банктерінің жобалары әртүрлі шешімдер мен технологиялық платформаларға негізделген, бұл болашақта банкаралық төлемдерге қызмет көрсету бойынша сервистерді іске қосу және мобильдік төлемдердің әртүрлі жүйелері арасында операциялық өзара іс-әрекетті іске асыру үшін қауіпті кедергілер туындатады.

Жекелеген банктер, атап айтқанда «Альянс Банк» АҚ, «БТА банк» АҚ SMS технологияларын пайдалану негізінде мобильді банкинг сервистерін ендірді. Келесі ірі банк – «Қазақстан Халық Банкі» АҚ 2007 жылы мобильді байланыс операторларының біреуімен ынтымақтаса отырып, мобильді телефонның

көмегімен төлем операцияларын жүргізу үшін мобильді телефонның арнайы SIM-картасын (банк аплеті орналасқан) пайдалануды көздейтін жобаны ендірді. Оны іске асырған уақыт ішінде аталған сервис Қазақстан халқының арасында сұранысқа ие бола қоймады. Сервистің осы түрінің ерекшелігі клиентке SIM-картаны сатып алу не өз телефонының SIM-картасын ауыстыру қажеттілігінде болып табылады.

Соңғы жылдары «Қазақстан Халық Банкі» АҚ және «Казкоммерцбанк» АҚ төлем операцияларын жүзеге асыру үшін мобильді телефонда арнайы қосымшаны пайдалануды көздейтін мобильді банкингтің жаңа қызметтерін іске қосты. Алайда, бұл бастамалар әлі де болса нақты дамуға ие болған жоқ, оның ішінде пайдаланушылардың көп бөлігінің жеткілікті түрде хабардар болмау себебі бойынша алға жылжыған жоқ, өйткені бұл технологиялар банктердің клиенттерінен кейбір технологиялық дайындықты – мобильді қосымшалармен жұмыс істеу кезінде қосымшаларды сала білуін және технологиялық сипаттағы белгілі бір іс-әрекеттерді жасауын талап етеді.

3. Мобильді банкинг қызметтері және халық арасында төлем жасаудың басқа да балама тәсілдері аса танымал болып табылмайды. Халықтың негізгі бөлігі мұндай мүмкіндіктер туралы білмейді және осы саладағы хабарсыздық және білімсіздік нарықты дамытуға кедергі келтіретін факторлардың бірі ретінде көрінеді (қаржылық сауаттылықты арттыру мәселесі). Банктердің жаңа технологиялар мен ақы төлеу құралдарын ендіру жөніндегі іс-әрекеттері бірікпеген және белсенділігі жеткіліксіз.

4. Соңғы уақытта нарыққа мамандандырылған банктік емес компаниялардың – мобильдік төлемдер жобасын бірлесіп іске қосу үшін банктерге өз қызметтерін және шешім шығаруды ұсынатын технологиялар провайдерлерінің шығу үрдісі байқалып отыр, бұл мобильдік төлемдердің отандық нарығының мүмкіндіктерін дамытудағы және кеңейтудегі оң сәті ретінде бағаланады.

Қазіргі кезде Қазақстан нарығында операторлары жеке ұйымдар болып табылатын 2 сервис жұмыс істейді:

1) «HandyPay» жүйесі. Осы жүйе шеңберіндегі төлемдер мен аударымдарды пайдаланушылар банк шотынан SMS-хабарлармен алмасу арқылы жүзеге асырылады. Жүйеге бүгінде 3 банк қатысады.

2) «MyPay.kz» жүйесі. Қызмет мобильді телефонға орнатылатын арнайы қосымшаны (Мидлет) қолдануға негізделген және төлем карточкаларын ұстаушыларға ғана қолжетімді болып табылады. Технология төлем карточкасына тәуелді болғандықтан, тиісінше барлық ақша төлемдері мен аударымдарын аталған сервистің пайдаланушылары нақты уақыттағы төлем карточкасымен жүзеге асырады. Сервисті пайдаланушылар халықаралық төлем жүйелерінің төлем карточкаларын шығаратын кез-келген Қазақстан банкінің төлем карточкаларын ұстаушылар болуы мүмкін. Қызметтер жүйесін бүгінгі күні 21 банктің клиенттері пайдаланады.

Мобильді операторлардың абоненттік шоттарындағы пайдаланушылар қаражатын пайдалану негізінде ақы төлеу тетігі бүгінде Қазақстанда ендірілмеген. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының талаптарына сәйкес ақша төлемдері мен аударымдарын жүргізу қызметтері

банк қызметіне жатады және тек екінші деңгейдегі банктерге және уәкілетті мемлекеттік органның тиісті лицензиясы бар басқа да қаржы ұйымдарына ғана берілуі мүмкін. Оның үстіне мобильді байланыстың операторлары өз абоненттерінің ақшалай төлемдері мен аударымдарына қызмет көрсету бойынша қызметтерді оларға көрсетуге құқылы емес. Бұл мәселені шешу мобильді операторлардың немесе өзге де мамандандырылған ұйымдардың банк лицензиясына банк заңнамасының, оның ішінде пруденциялық реттеу, қаржылық қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы, сондай-ақ заңсыз жолмен алынған ақшаның жылыстауына (заңдастырылуына) қарсы іс-қимыл туралы заңнаманың талаптарын қолдана отырып, оларды алған кезде ғана мүмкін болмақ.

3. Мобильдік төлемдер нарығын дамыту болашағы.

Мобильдік төлем қызметінің нарығы бүгінде бүкіл әлемде банк қызметі нарығының тез дамып отырған және болашағы бар сегменттерінің бірі болып табылады. Дүние жүзінің әрбір елінде телекоммуникациялық және банктік индустрия қызметтерінің кейбір белгілерінің сәйкес келу үрдісі байқалады және анағұрлым танымал болып отыр. Банктер және басқа инфрақұрылымдық нарық қатысушылары елеулі қаражаттын жаңа шешімдерді қабылдауға және мобильдік бағыттарды дамытуға инвестициялауын жалғастыруда. Осыған байланысты жақын арада әлемдік ауқымда мобильдік төлемдер саласында жаңа коммерциялық шешімдер мен технологияларды бұдан әрі ендіруді күтуге болады. Бұл ретте нарықтың дамуындағы жаңа кезең функционалды және қолайлы мобильдік қосымшалары бар смартфондар мен басқа да портативтік құрылғылардың пайда болуымен және кеңінен таралуымен басталады.

Мобильдік қосымшалар (қолда бардың функционалдығын арттыру және жаңа әзірлемелер) және контактісіз төлемдер жүйесі мобильдік төлемдер нарығының дамуындағы негізгі бағыттар болып табылады. Смартфондар және планшеттер арқылы, оның ішінде жалпыға танымал халықаралық жүйелер арқылы трансшекаралық ақша аударымдарын жүзеге асыру үшін ақша аударымдары бойынша технологиялардың үлкен мүмкіндігі және болашағы бар. Атап айтқанда, GSM операторлары қауымдастығы (GSM) «Western Union» халықаралық ақша аудару жүйесімен бірлесіп «Mobile Money Transfer» шеңберінде жаңа төлем сервисін әзірлеуді бастады, ол абоненттерге мобильді телефондар арқылы бүкіл әлем бойынша ақша аударымдарын жіберуге және алуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ NFC-технология негізінде тиісті инфрақұрылымды қалыптастыру мен дамыту жолымен сауда-сервистік желіде мобильдік төлемдер кеңінен дамуы мүмкін.

Ал Қазақстанға келетін болсақ, банктер және нарыққа қатысушылар әлемдік үрдістерге сәйкес жаңа шешімдерді, оның ішінде мобильдік құрылғылардың әр түріне және Қазақстан нарығына ендірілген шешімдердің жұмыс істеуін кеңейтуге арналған жаңа қосымшаларды ендіретін және іске қосатын болады. Осыған байланысты, республикада смартфондар мен жаңа кластағы құрылғылардың бұдан әрі таралуымен мобильдік қызметтің танымалдылығы аса түседі.

Нарықта сондай-ақ мобильдік шешімдердің жеке провайдерлерінің қатысуымен мобильдік төлемдер жүйесінің бұдан әрі кеңеюі және дамуы күтілуде.

Мұндай қатысушылардың қызметі екінші деңгейдегі банктерге мобильдік төлемдер жүйесін ендіру және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету бойынша операторлық функцияларды орындау үшін техникалық провайдерлер қызметін берумен байланысты.

Қазақстанда мобильдік төлемдер жобаларын іске асыру кезінде электрондық ақшаны пайдалану жаңа бағыт болады. Қазіргі кезде Қазақстанда үш электрондық ақша жүйесі – «E-kzt», «Woorpay» және «KZM» іске қосылды және жұмыс істейді. Жақын уақытта электрондық ақшаны пайдалану негізінде мобильді телефон көмегімен ақша төлемі мен аударымын жүзеге асыру бойынша жаңа технологияларды іске қосу күтілуде. Бұл сервис пайдаланушылардың банктердегі банк шоттарының болуын және пайдаланылуын көздемейді, бұл «банктік емес» аудиторияны қамтуға мүмкіндік береді. Жақын болашақта біздің елімізде мобильдік телефон көмегімен әртүрлі сатып алулар мен қызметтерге ақы төлеуге болады, мысалы, салықты, мемлекеттік төлемдерді төлеу, электрондық билеттерді сатып алу, кинотеатрларға билеттерге тапсырыс беру, ақша аударымдары және т.б.

Жекелеген елдердің оң практикасын және қазіргі уақыттағы жалпы әлемдік үрдістерді ескере отырып, мобильдік байланыс операторларын мобильдік төлемдер жүйесіне ендіру мен іске асыру үшін тарту бүкіл ел ауқымында мобильдік коммерцияны дамыту міндеттерін шешудің анағұрлым тиімді және қолайлы тетігі болуы мүмкін. Банктердің «мобильдік банкинг» технологияларын асықпай ендіруі жағдайында бұл бағыт халықтың көпшілігі, әсіресе алыстағы аудандарда және ауылдық жерлерде тұратындар үшін төлем қызметтерінің қолжетімділігін қамтамасыз ету және тұтастай алғанда мобильдік төлемдер нарығының дамуын тездету міндеттерін шешудің жаңа тәсілі ретінде қаралуы мүмкін. Бұл аспект банктер және басқа реттелетін қаржы ұйымдары тарапынан ақша төлемі мен аударымына қызмет көрсетуді қамтамасыз ету бойынша талаптарды іске асыру кезінде нарықтың бұдан әрі дамуы тұжырымдамасы бойынша келісілген шешімдерді мұқият пысықтауды және қабылдауды талап етеді.

Банктер және мобильдік төлемдер нарығына өзге де қатысушылар арасында өзара есеп айырысуды жүргізу бойынша тиімді жұмыс істейтін төлем механизімін құру Қазақстанда мобильдік төлемдер нарығын дамыту үшін тағы бір маңызды бағыт болып табылады. Мобильдік төлемдер нарығында тәуекелдерді төмендету, оның қауіпсіздігін және банкаралық операцияларды жүргізудің тиімділігін арттыру мақсатында орталықтандырылған клирингтік есеп айырысу қызметтерін ендіру мақсатқа сай. Бұл қызмет операторы «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстанның банкаралық есеп айырысу орталығы» РМК болып табылатын Жаппай электрондық төлемдер жүйесі (ЖЭТЖ) базасында енгізілуі мүмкін. ЖЭТЖ құру бастапқы кезде электрондық (онлайндық) төлемдер (Интернет банкинг, Мобильдік Банкинг және т.б.) бойынша банкаралық төлем инфрақұрылымын (клиринг және есеп айырысулар) қалыптастыруға, сондай-ақ нарық

қатысушылары мен электрондық төлемдердің әртүрлі жүйелері арасында операциялық өзара іс-қимылды қамтамасыз етуге бағытталған. Көрсетілген жүйе осы кезде банктер мен өзге де қаржы ұйымдарын қосуға техникалық және функционалдық жағынан дайын. Бұл жүйе операциялық өзара іс-қимылды ұйымдастыру, банкаралық төлемдерді онлайндық өңдеу және мобильдік төлемдердің әртүрлі жүйелері арасында есеп айырысуды жүзеге асыру үшін тиімді арна болуы мүмкін.

Нарық үшін бәсекелестікті қолдаудың ғана емес, сол сияқты құрылатын инфрақұрылым мен қолданылатын технологиялардың үйлесімділігін қамтамасыз ету мақсатында жалпы салалық стандарттарды әзірлеу және қолдау саласында нарыққа қатысушылар арасында ынтымақтастықты дамытудың да елеулі маңызы бар. Мобильдік төлемдердің ауқымын кеңейтуге қарай әртүрлі жүйелер мен қызметтердің функционалды үйлесімділігі мен операциялық өзара іс-қимылы проблемасы, атап айтқанда бір жүйе пайдаланушысының басқа жүйенің пайдаланушыларымен өзара байланыста операцияларды жасау мүмкіндігінің маңызы арта түсуде. Осыған байланысты, мобильдік технологияларды бұдан әрі іске қосу мобильді байланыстың барлық абоненттері үшін мобильдік төлемдер бойынша сервистердің қолжетімділігін арттыру мақсатында ашық стандарттарды әзірлеу және қолдану бойынша нарыққа қатысушылар (банктер, мобильдік операторлар және технология провайдерлері) арасындағы ынтымақтастықты және өзара іс-қимылды күшейтуді талап етеді.

Қазіргі кезде әлем елдерінде әртүрлі мобильдік сервистердің және мобильдік төлемдер жүйесінің таралуы үдерісі жүріп жатыр. Бұл ретте, мобильдік төлемдердің халқының көбінің банк

шоттары жоқ, ал мобильдік байланыс елдің негізгі аумағында дамыған және қолданылатын дамушы елдерде белсенді дамуы байқалады. Мобильдік құрылғылар халық, оның ішінде әртүрлі себептерге байланысты банктік қызметтермен қамтылмағандар үшін төлем қызметтерімен қамту және қамтамасыз ету міндеттерін шешу маңызды құралдарының бірі болып отыр. Қазақстандағы мобильдік төлемдер нарығының ауқымды өсу әлеуеті бар. Елге мобильдік байланыстың ену деңгейі бүгінгі күні 140% асады. Мобильдік банкінгітің дамуы банк клиенттері үшін ғана емес, сол сияқты банктердің өзі үшін де операциялық шығасыларды қысқарту және жаңа технологияларды қолдану негізінде клиенттер талап ететін қызметтерді көрсетуді ұйымдастыру тұрғысынан пайдалы. Нарықтың бұл сегментінде бүгінде әртүрлі шешімдер және технологиялар бар. Бұл ретте бұдан былай мобильдік төлемдердің жетістігі банктердің, электрондық төлемдер инфрақұрылымы провайдерлерінің және мобильдік операторлардың бірлескен күш-жігеріне байланысты. Мобильдік төлемдер бойынша клиринг механизмін «Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстанның банкаралық есеп айырысу орталығы» РМК Жаппай электрондық төлемдер жүйесі базасында ендіру Қазақстандағы мобильдік төлемдер нарығының бұдан әрі дамуына жаңа серпін береді.

Әдебиет тізімі

Анализ международного опыта использования сетей мобильной связи для совершения платежных операций. Авторлары: Сарьян В.К., Золотарев О.А., Кузнецов И.В., Кожевников С.В. «Мобильные системы» журналы- 2005 - № 3.

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫНЫҢ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Н.К. Ромазанова – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесі Павлодар филиалының директоры,

А.А. Ақильбекова – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесі Павлодар филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бас маман-экономисі

«Әлемдік экономикадағы қолайсыз ахуалды ескере отырып, біз әрбір қазақстандықтың кірістерін қорғауды қамтамасыз етіп, экономикалық өсім үшін инфляцияның лайықты деңгейін ұстап тұратын боламыз. Бұл жай ғана макроэкономикалық мәселе емес, бұл елдің әлеуметтік қауіпсіздігінің мәселесі. Және де бұл – 2013 жылдан бастап Ұлттық Банк пен Үкімет жұмысының басты мәселесі.

Қазақстандық банктер өз кезегінде өзінің мақсатын орындауға және нақты экономика секторының кредиттік ресурстарға деген қажеттілігін қамтамасыз етуге тиіс».

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауынан. 2012 жылғы 14 желтоқсан.

Павлодар облысының банк секторы екінші деңгейдегі банктердің 32 филиалы мен 1 дербес банктен тұрады.

2012 жылы облыс экономикасындағы банктердің кредиттері бойынша несиелік берешектің жалпы көлемі соңғы 4 жыл ішінде алғаш рет 1,4 есе өсіп, 200 млрд. теңге белгісінен асты. Өткен жылы кредиттер бойынша несиелік берешектің жалпы көлемі 2012 жылғы 1 қаңтардағы (бұдан әрі – базалық көрсеткіш) ұқсас көрсеткішпен салыстырғанда 213 134,2 миллион теңге болып, 30 717,4 миллион теңгеге немесе 16,8% көтерілді, бұл аймақтың екінші деңгейдегі банктерінің кредит беру белсенділігінің өсуі туралы куәландырады.

1-кесте

2009-2012 жылдардағы несиелік берешектің динамикасы, млн. теңге

көрсеткіш	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
несиелік берешек, барлығы	153 247,7	147 358,4	182 416,8	213 134,2
соның ішінде:				
- қысқа мерзімді	23 695,7	29 633,5	38 477,0	48 042,5
- ұзақ мерзімді	129 552,0	117 724,9	143 939,8	165 091,7
- заңды тұлғаларға берілгені	66 411,2	67 040,5	91 907,0	104 356,6
- жеке тұлғаларға берілгені	86 836,5	80 317,9	90 509,8	108 777,6

Ұзақ мерзімді кредиттер көлемінің басымдық үрдіс сақталады, олар 2013 жылғы 1 қаңтарда 165 091,7 миллион теңге немесе несиелік берешектің жалпы көлемінен 77,5% құрады (2012 жылғы 1 қаңтарға – 78,9%), базалық көрсеткішпен салыстырғанда, ұзақ мерзімді кредиттердің көлемі 21 151,9 млн. теңгеге немесе 14,7% көтерілді.

Қысқа мерзімді кредиттердің көлемі 2013 жылғы 1 қаңтарда 48 042,5 миллион теңге немесе несиелік берешектің жалпы көлемінен 22,5% болды (2012 жылғы 1 қаңтарға 21,1% құрады), базалық көрсеткішпен салыстырғанда, қысқа мерзімді кредиттердің көлемі 9 565,5 млн. теңгеге немесе 24,9% көтерілді.

2012 жылы кредит нарығындағы валюта сегментіндегі кредиттеу белсенділігінің төмендеуі байқалды, бұл, өз кезегінде, теңгедегі кредиттердің үлес салмағының жалпы көлемінде 89,7%-дан 91,0%-ға дейін өсуін қамтамасыз етті. 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша долларландыру дәрежесі 9,0% құрады және базалық көрсеткішпен салыстырғанда 1,3% төмендеді.

2012 жылы аймақтың банк жүйесінің пайыздық саясаты кредиттердің барлық санаттары бойынша, ұлттық валютада берілген ұзақ мерзімді кредиттерден басқа, орташа алынған сыйақы ставкасының төмендеуімен сипатталады, олар бойынша пайыздық ставка 15,1% болып, 0,6% көтерілді. Мәселен, 2013 жылғы 1 қаңтарда (2012 жылғы 1 қаңтармен салыстырғанда) ұлттық валютада берілетін қысқа мерзімді кредиттер бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы 12,1%, ЕАВ-дағы – 9,6%, ЕАВ-дағы ұзақ мерзімді кредиттер бойынша – 11,4% құрады.

Салалар бойынша банктердің экономикаға кредиттерінің неғұрлым жоғары сомасы сауда саласына бағытталды, олардың үлесі 28,0% құрайды, сондай-ақ экономиканың өнеркәсіп саласына – 11,9%, көлік пен байланыс саласына – 4,9%, құрылысқа – 3,7% және ауыл шаруашылығына – 2,9% тиесілі.

2013 жылғы 1 қаңтарда заңды тұлғаларға берілген кредиттер бойынша берешек базалық көрсеткішпен салыстырғанда 12 449,6 млн. теңгеге немесе 13,5% көтерілді, 104 356,6 млн.теңге құрады. 2013 жылғы 1 қаңтарда жеке тұлғаларға берілген кредиттер бойынша берешек базалық көрсеткішпен салыстырғанда, 18 267,8 млн. теңгеге немесе 20,2% көтерілді, 108 777,6 млн.теңге құрады.

2012 жылы заемшылардың барлық санаттары бойынша берілген кредиттердің көлемі 236 121,3 млн. теңге құрады, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 40 662,2 млн. теңгеге немесе 20,8% жоғары (2011 жылы – 195 459,1 млн.теңге). Берілген кредиттердің негізгі үлес салмағы заңды тұлғаларға берілген кредиттерге келеді. Мәселен, 2012 жылы заңды тұлғаларға берілген кредиттердің көлемі 168 823,8 млн. теңге құрады, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 19 432,6 млн. теңгеге немесе 13,0% жоғары (2011 жылы – 149 391,2 млн.теңге). Берілген кредиттердің негізгі мақсаты – айналым қаражатын толықтыру.

2012 жылы жеке тұлғаларға берілген кредиттердің көлемі 67 297,5 млн. теңге құрады, бұл алдыңғы жылмен салыстырғанда 21 229,6 млн. теңгеге немесе 46,1% жоғары (2011 жылы – 46 067,9 млн.теңге). Негізгі үлес салмағы тұтынушылық мақсаттарға берілген кредиттерге келеді.

Кредиттердің мерзімі өткен берешегі 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 17 400,7 млн. теңге немесе несиелік берешектің жалпы көлемінен 8,2% құрады, және де базалық көрсеткішпен салыстырғанда 2 586,7 млн. теңгеге немесе 17,5% көтерілді (2012 жылғы 1 қаңтарға – 14 814,0 млн. теңге немесе несиелік берешектің жалпы көлемінен 8,1% құрады).

Шағын кәсіпкерлікті қолдау және дамытуға облыс банктері 2012 жыл ішінде шағын кәсіпкерлік субъектілерін қолдау және дамытуға 62 511,9 млн. теңге сомада кредит берді, бұл алдыңғы жыл ішінде берілген кредит сомасынан 18 823,3 млн. теңгеге немесе 43,1% жоғары (2011 жылы – 43 688,6 млн. теңге). Кредиттердің осы санаты бойынша жалпы берешек 2013 жылғы 1 қаңтарда 46 343,2 млн. теңге болды, бұл базалық көрсеткіштен 8 224,5 млн. теңгеге немесе 21,6% жоғары (2011 жылы – 38 118,7 млн. теңге). Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне ұсынылған заем-

дар ішінде қысқа мерзімді кредиттердің үлес салмағы 34,4% (15 919,6 млн. теңге), ұзақ мерзімді кредиттер – тиісінше 65,6% (30 423,6 млн. теңге) құрады.

Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген кредиттер бойынша мерзімі өткен берешек 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 7 101,5 млн. теңге немесе несиелік берешектің жалпы көлемінен 3,3% құрады, және де базалық көрсеткішпен салыстырғанда 1 038,1 млн. теңгеге немесе 17,1% көтерілді (2012 жылғы 1 қаңтарға – 6 063,4 млн. теңге).

Экономиканы кредиттеуге пайдаланылатын облыс тұрғындары мен заңды тұлғалардың депозиттері банк жүйесінің ішкі ресурстарының аса маңызды көздерінің бірі болып табылады.

2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша аймақта депозит шоттарындағы қаражат қалдықтарының жалпы көлемі 154 637,8 млн. теңге құрады, бұл базалық көрсеткіштің деректерімен салыстырғанда, 27 392,6 млн. теңгеге немесе 21,5%-ға жоғары.

2-кесте

2009-2012 жылдардағы аймақтағы депозит нарығының динамикасы, млн. теңге

көрсеткіш	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
ЕДБ-дегі депозиттер, барлығы	84 720, 1	97 996, 7	127 245, 2	154 637, 8
оның ішінде:				
- ұлттық валютада	56 744, 9	56 599, 8	97 646, 1	115 833, 2
- шетел валютасында	27 975, 2	41 396, 9	29 599,1	38 804, 6
халықтың салымдары, барлығы	52 819, 3	64 264, 9	78 234, 8	103 601,1
оның ішінде:				
- ұлттық валютада	31 731,6	42 170, 8	51 504,9	68 873,7
- шетел валютасында	21 087,7	22 094,1	26 729, 9	34 727,4
заңды тұлғалардың салымдары, барлығы	31 900,8	33 731, 8	49 010,4	51 036,7
оның ішінде:				
- ұлттық валютада	25 013, 3	14 429, 0	46 141,3	46 959,5
- шетел валютасында	6 887, 5	19 302, 8	2 869, 1	4 077,2

Кестенің деректері депозиттер көлемінің өсу үрдісін көрсетеді. 2010 жылғы 1 қаңтардағы деректермен салыстырғанда, 2013 жылғы 1 қаңтарға депозиттердің көлемі 1,8 еседен аса көтерілді.

Банктердің қорландыру базасын қалыптастыру кезінде ішкі көздердің орнықтылығын арттыру, қаржы жүйесінің тұрақтылығын және депозиторлардың мүдделерін қорғау мақсатында 2012 жылғы қыркүйекте Қазақстан депозиттерге кепілдік беру қорының жарғылық капиталы 146,4 млрд. теңгеге дейін 13,31 млрд. теңгеге ұлғайтылды, бұл екінші деңгейдегі банктердегі депозит шоттарындағы жиналған ақшаға сенімділіктің көтерілуіне және нәтижесінде депозиттер көлемінің өсуіне әсерін тигізді.

2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша халықтың салымдары, бұрынғыша, депозиттердің жалпы көлемінде жетекші орынды сақтап келеді – 103 601,1 млн. теңге немесе жалпы депозиттердің көлемінен 67,0% құрайды, базалық көрсеткішпен салыстырғанда, халықтың салымдары 25 366,3 млн. теңгеге немесе 32,4% көтерілді.

Сонымен қатар заңды тұлғалардың депозиттері көлемінің өсуі байқалды. 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша заңды тұлғалар депозиттерінің көлемі 51 036,7 млн. теңге немесе жалпы депозиттердің

көлемінен 33,0% құрады, базалық көрсеткішпен салыстырғанда, заңды тұлғалар депозиттерінің көлемі 2 026,3 млн. теңгеге немесе 4,1% көтерілді.

Павлодар облысы тұрғындарының тұрмыс жағдайының негізгі көрсеткіштерінің жағымды динамикасы, және бәрінен бұрын табыстың өсуі жеке тұлғалар депозиттерінің өсуінің негізгі факторы болып табылады. Павлодар облысының Статистика департаментінің деректері бойынша 2012 жыл ішінде облыс халқының орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табысы 2012 жылғы 1 тоқсандағы 50 627 теңгеден 2012 жылғы 4 тоқсандағы 60 578 теңгеге дейін өсті.

Одан басқа, жеке тұлғалар депозиттерінің өсуі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру бойынша ақпараттық жұмыс және екінші деңгейдегі банктердің жаңа клиенттерді тарту мақсатында өз өнімдерін насихаттау бойынша жүргізетін жұмыстың нәтижесі болып табылады.

«Теңгелік» депозиттер «валюталық» депозиттерге қарағанда басымдылық үрдісін сақтап келеді. Мәселен, 2013 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша «теңгелік» депозиттердің үлес салмағы тартылған депозиттердің жалпы көлемінің 74,9%, «валюталық» – тиісінше 25,1%

құрастырды. «Теңгелік» депозиттердің негізгі үлесін – 59,5% халықтың салымдары құрайды. «Теңгелік» депозиттер бойынша нақты кірістіліктің деңгейі халықтың теңгедегі депозиттерге артықшылық білдіруінің басты себебі болып табылады, 2012 жылы ол «валюталық» депозиттер бойынша кірістілік деңгейіне қарағанда жоғары болды. Мәселен, 2013 жылғы 1 қаңтарда жеке тұлғалардың «теңгелік» депозиттері бойынша кірістілігі 8,2%, ал жеке тұлғалардың «валюталық» депозиттері бойынша – 5,3% құрады.

Заңды тұлғалардың теңгедегі депозиттері бойынша орташа алынған сыйақы ставкасы 2013 жылғы 1 қаңтарда 4,5% құрады, ал заңды тұлғалардың шетел валютасындағы депозиттері бойынша – 1,9% болды.

Тұтасында алғанда, 2012 жылы аймақтағы банк секторының баяу, бірақ тұрақты даму үрдісі сақталды, бұл болашақта экономиканың нақты секторының кредиттік ресурстарға ұлғайып жатқан сұранысын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге банктердің кредиттік қызметіне кедергі жасайтын жұмыс істемейтін қарыздардың өсу үрдісі алаңдатады. Банктердің төмен сапалы активтері проблемасының шешілуіне Қазақстан Республикасының ақша-кредит саясатының 2013 жылға арналған негізгі бағыттары шеңберінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі іске асыратын шаралар кешені мүмкіндік туғызады.

АЛМАТЫ ОБЛЫСТЫҚ ФИЛИАЛЫНЫҢ ҮЛГІСІНДЕ ШЕТЕЛ ВАЛЮТАСЫМЕН АЙЫРБАСТАУ ОПЕРАЦИЯЛАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ АЙЫРБАСТАУ ПУНКТТЕРІН ТІРКЕУ ҚЫЗМЕТІН ЛИЦЕНЗИЯЛАУ

Мұстафин Ә.Ж. – «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Алматы облыстық филиалы директор орынбасары

Аумақтық филиалдың валюталық реттеу және бақылау мәселесі бойынша қызметінің негізгі бағыттарының бірі шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру мәселесі бойынша банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қызметін лицензиялау болып табылады.

13.06.2005 ж. №57 Қазақстан Республикасының «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» Заңымен (бұдан әрі – Заң) белгіленген Қазақстандағы валюталық реттеудің негізгі мақсаты еліміздің экономикасының тұрақты дамуы және экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Республика аумағында шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру қызметін жүзеге асыруға қойылатын талаптар, оның ішінде айырбастау операцияларын ұйымдастыруға лицензияны алу қажеттілігі Заңның 6-бабымен белгіленген.

Осындай ұйымдарды құру және олардың жұмыс істеуін реттейтін жалпы талаптар ҚР Ұлттық Банкі Басқармасының 27.10.2006ж. №106 қаулысымен

бекітілген Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыру ережесімен анықталған (бұдан әрі – Ереже).

Шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыруға құқылы заңды тұлға (бұдан әрі – уәкілетті ұйым) жауапкершілігі шектеулі серіктестік нысанында құрылады. Оған Қазақстан Республикасының аумағында және одан тысқары аумақтарда өкілдіктер құруға, сондай-ақ өзге де заңды тұлғалардың жарғылық капиталында құрылтайшы болуға және қатысуға тыйым салынады.

Уәкілетті ұйым Ұлттық Банктің лицензиясын алу үшін біліктілік талаптарға сәйкесті болуы тиіс.

Айырбастау операцияларын ұйымдастыру қызметін жүзеге асыруға өтініш берушілерге қойылатын біліктілік талаптарға айырбастау пункттерінің санын ескере отырып, ақша түріндегі жарғылық капиталын құрастыру үшін Ұлттық Банктен бекітілген ең төменгі мөлшерден кем емес ақша түрінде жарғы капиталы болуы тиістігі жатады.

Өтініш берушінің біліктілік талаптарға сәйкесті болуын растайтын құжат ретінде өтініш берушінің лицензия алатын күні банк шотында ақшасының бар болуын растайтын екінші деңгейдегі банктің құжаты ұсынылады.

Облыстық әкімшілік орталықтарда, сондай-ақ Астана және Алматы қалаларында орналасқан уәкілетті ұйымдар үшін жарғылық капитал 5 миллион теңгені құраса, өзге қалалар мен мекенжайда орналасқан уәкілетті ұйымдар үшін жарғылық капитал 3 миллион теңгені құрайды.

Облыстық әкімшілік орталықтардағы, Астана және Алматы қалаларындағы уәкілетті ұйымдар қосымша айырбастау пункттерін ашқан болса, олардың ақша түріндегі жарғылық капиталының мөлшері жаңа ашылған әрбір айырбастау пункті үшін 1 миллион теңгеге ұлғаюы қажет. Ал өзге қалалар мен мекенжайда орналасқан уәкілетті ұйымдар үшін жарғылық капиталының мөлшері жаңадан ашылған әрбір қосымша айырбастау пункті үшін 600 мың теңгеге ұлғаюы қажет.

Өтініш беруші лицензия алу үшін Ұлттық Банк Филиалына өтініш беруге дейін Салықтар және басқа да бюджетке міндетті төлемдер туралы ҚР кодексінің (Салық кодексі) 471-бабымен белгіленген сомадағы лицензиялық алымды төлейді, ол қазіргі күні 40 айлық есептік көрсеткішті құрайды (69 240,00 теңге). Төлем жергілікті бюджетке 105402 бюджеттік жіктеу коды бойынша төленеді.

Лицензия беру реті толығымен автоматтандырылған және «Е-Лицензиялау» мемлекеттік деректер базасы» ақпараттық жүйесінде жүргізіледі.

Лицензия беру мерзімі 30 жұмыс күнді құрайды. Шетел валютасымен айырбастау операцияларын тікелей ұйымдастыруды уәкілетті ұйымдардың тіркелген айырбастау пункттері жүзеге асырады.

Сонымен қатар, айырбастау операцияларын ұйымдастыруға құқылы: уәкілетті органның лицензиясы бар екінші деңгейдегі банктер және ұлттық оператор почта.

Айырбастау пункттері (автоматтандырылғандардан басқа) Ұлттық Банктің филиалында

міндетті түрде тіркелуі тиіс.

Айырбастау пункттің Ұлттық Банктің филиалында тіркелуі оның жұмыс істеуіне негіз болып табылады.

Айырбастау пунктін тіркеу туралы өтініш 10 (он) жұмыс күн ішінде қарастырылады. Айырбастау пункті тиісті талаптарға сәйкесті болған жағдайда Ұлттық Банктің Филиалы лицензия береді.

Қазіргі таңда Алматы облысында қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыруға құқылы 47 уәкілетті ұйым және олардың 78 тіркелген айырбастау пункті жұмыс істеуде.

Банктердің айырбастау пункттері мен ұлттық оператор почтаны қоса алғанда, тіркелген барлық айырбастау пункттер ішінде уәкілетті ұйым саны 38,8% құрайды.

Уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттерінің көпшілігі облыс орталығында (айырбастау пункттерінің жалпы санының 32%), Қарасай ауданында 23%, Қапшағай қаласында 20% шоғырланған. Сондай-ақ облыс аймағы бойынша банктік емес айырбастау пункттері Талғар, Іле аудандарында 11% құрайды.

Уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттерінің шетел валютасымен айырбастау операцияларының негізгі объектісі АҚШ доллары болып табылады. 2012 жылы жалпы айналымы 195,2 млн. бірлігін құрады. Осы кезеңде айырбастау пункттерімен сатып алынғаны және сатылғаны 3,7 млн. бірлік еуросын құраса, ресей рублі – 172,8 млн. бірлігін құрады.

Өрине, қазіргі уақытта айырбастау пунктіне халықтың сенімі жоғары. Банк жүйесіне кірмейтін айырбастау пункттері ақша айырбастау қызметімен ғана шектелгендіктен ешқандай да кезекті тудырмай, қызметін жедел көрсетуімен қолайлы. Банктік емес айырбастау пунктінің банктік айырбастау пунктінен тағы бір айырмашылығы, ол тәулік бойы, демалыс және мереке күндері де жұмыс істейді.

Бүгінгі күні валюта айырбастау нарығын бәсекелестікке сай деп сенімді түрде айтуға болады. Өйткені облыстағы ірі тұрғын пункттерінде орналасқан халыққа ақша айырбастау қызметін көрсету толығымен орындалуда. Халық үшін бәсекелестік орта қолайлы жағдайды тудырады – айырбастау пунктінде валютаны сатып алу және сату арасында аздаған айырмашылық байқалуда.

Ұлттық Банк Филиалдары айырбастау пункттердің Ереже нормаларын сақтауына бақылау жүргізеді, Филиал мамандары айырбастау пункттердің қызметін кезең-кезеңімен жоспарлы түрде тексереді.

Қаржылық ұйымдарды тұтынушылардан арыз түскен жағдайда Ұлттық Банк Филиалы қаржылық қызмет тұтынушылардың құқықтарын бұзу деректерін анықтау мақсатында айырбастау пункт қызметіне жоспардан тыс тексеру жұмысын жүргізеді.

Қаржы ұйымдарының қызметін тексеруді ұйымдастыру және жүргізу тәртібі 02.03.2001ж. 162-II «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен белгіленеді.

Айырбастау пункттің бекітілген нормаларды немесе қаржылық қызметті тұтынушылар құқықтарын

бұзған деректері анықталған жағдайда, Ұлттық Банк бұндай ұйымға шектеу қою шараларын немесе санкция қолдануға құқылы. Бұзушыларға санкция түрінде айырбастау пунктінің тіркеу куәлігінің іс-әрекетін уақытша тоқтату, алты айлық мерзімге лицензияны тоқтату қолданылады. Сонымен қатар, Ұлттық Банк уәкілетті ұйымды қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын ұйымдастыруға арналған лицензиясынан айыруға да құқылы.

Нәтижесінде, қолданылып жүрген уәкілетті ұйымдардың қызметін лицензиялау нормасы өзінің тиімділігін дәлелдеп, айырбастау пункттерінің жұмысына тиісті бақылауды қамтамасыз етуге қабілетті деп сенімді түрде айтуға болады.

АТЫРАУ ОБЛЫСЫНДА ҚОЛМА-ҚОЛ АҚШАСЫЗ ТӨЛЕМДЕРДІ ДАМУ

Тарихова Ф.Ж. – Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Атырау филиалының қолма-қол ақшамен жұмыс және кассалық операциялар бөлімінің жетекші маман-экономисі

Соңғы жылдарда облыстың қолма-қол ақша айналымында заңды тұлғалар арасында және заңды тұлғалар мен жеке тұлғалар арасындағы есеп айырысуларда қолма-қол ақшаны пайдаланудың ұлғаюы орын алуда, ал әлемдік тәжірибеде бұл үйдіс керісінше. Қолма-қол ақша айналымын біріншеден қолма-қол ақшасыз есеп айырысу нысанымен ауыстыру әр елдің төлем жүйесінің жетілу көрсеткіші және сыртқы елдермен қарым-қатынастағы экономикалық интеграцияның басты талаптарының бірі болып табылады.

Жалпы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу төлемдерін енгізудегі көзқараспен қарасақ, оның ішінде пластикалық карталарды пайдалану ерекше маңызды. Бірақ бүгінгі таңда облыстың бөлшек саудасы іс – тәжірибеде 100% қолма-қол ақша айналымын құрайды. Банкілік шоттары бар клиенттер қолма-қол ақшаны алып, шығындарын қолма-қол ақшамен төлегенді жоғары бағалайды. Қолма-қол ақшаның негізгі бөлігі ұсақ сатып алуларға жұмсалады. Осы ұсақ төлемдер бойынша бөлшек сауда нарығында алақол жеткізушілер есепке алынбаған көлемді тауар сатулары мүмкін.

2009 жылғы 9 наурыздан бастап «Заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға және ақшаны қолма-қол ақшаға айналдыруға қарсы іс-қимыл мәселелері туралы» Заң шеңберінде қаржы мониторингі механизмінің енгізілуі екінші орай қолма-қол ақша айналымының көлемін қысқарту бойынша оң нәтиже әкелген жоқ.

Мәселен, Атырау облысының заңды тұлғаларымен тауарлар, қызмет көрсетулер мен жұмыстар үшін төлемдерге екінші деңгейдегі банкілер (бұдан әрі - ЕДБ) филиалдарымен 2011 жылы 18,5 млрд. теңге сомасында қолма-қол ақша берілсе, 2012 жылы 23,3 млрд. теңге беріліп, аталған нысан бойынша қолма-қол ақшаны пайдалану көлемінің өсімі 25,7%-ды

құрады.

Сонымен бірге абсолюттік көрсеткішпен қатар заңды тұлғалардың тауарлар, қызмет көрсетулер мен жұмыстар үшін төлемдерінің ЕДБ кассаларынан берілген ақша беру құрылымындағы үлес салмағы өсімінің үрдісі жалғасуда. Бұл көрсеткіш 2011 жылы 3,32%-ды құраса, 2012 жылы – 3,40% құрады. Осыған байланысты «Ақша төлемі мен аударымы туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 21 бабында анықталатын төлемдер мен ақша аударымдар жүргізудің барлық тәсілінің ішінен шаруашылық субъектілері қолма-қол ақшамен есеп айрысуды жөн көреді, ал жоғарыда көрсетілген Заңның 21 бабында заңды тұлғалар арасында төлем жүргізу көлемі қолданылатын 1 000 еселенген АЕМ (айлық есептік мөлшері) асатын мәміле бойынша қолма-қол ақшасыз төлеу тәртібімен ғана жүзеге асыруын қарастыратын шектеу қойылған болатын.

ЕДБ филиалдары кассаларынан қолма-қол ақшаны берудің ұлғаюы облыс шегінен ақшаның көптеп әкетілуіне әкеліп отыр. Атырау облысы банк филиалдарының 2012 жылдың қорытындысы бойынша қолма-қол ақшаның кассалық шығысы 2011 жылдың шығыс көлемінен 132,7 млрд. теңгеге, немесе 23,6% артық болды. Облыс бойынша қолма-қол ақша қайтарылым коэффициенті 85,0% құрады.

Осы аталған көрсеткіштер қолма-қол ақша айналымын азайту мақсатында қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту бойынша жұмыстар нысандарын алға қарай жетілдірудің өзектілігін тағыда растайды. Қолма-қол ақшасыз төлемдерді, соның ішінде пластикалық карточкаларды пайдалана отырып жүргізілетін төлемдерді дамыту Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (бұдан әрі – Ұлттық Банк) аймақтық филиалдарының міндеттерінің бірі болып табылады. Пластикалық карталар негізінде облыста қолма-қол ақшасыз төлемдер жүргізуді дамытуға облыс әкімінің «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 15 желтоқсандағы №1328 қаулысын жүзеге асыру туралы» 2008 жылғы 6 қазандағы №251 қаулысының қабылдануы және осы мәселе бойынша 2010-2012 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарының бекітілуі мүмкіндік туғызды. Осы аталған жоспар шеңберінде Ұлттық Банк Атырау филиалымен әр түрлі жұмыстар жүргізілді. Жүргізілген жұмыстар ішінен ЕДБ филиалдарымен бірлесіп ай сайын сауда (қызмет көрсету) ұйымдарында электрондық терминалдардың болуын және пайдаланылуын зерттеу және мониторинг жүргізу шарасы тиімді нәтиже берді. 2012 жылы мониторинг өткізу барысында 142 шаруашылық субъектісі қамтылды. Мониторинг жүргізу кезінде Ұлттық Банк филиалы және ЕДБ филиалдарының жауапты тұлғалары халыққа қызмет көрсету сферасының қызметкерлеріне POS-терминалдарды пайдалану арқылы ақшасыз есеп айрысулар бойынша операциялар жүргізудегі олардың міндеттері мен жауапкершілігі түсіндірді.

Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы сөз сөйлеулер, сауда ұйымдарының арасында қоғамдық кәсіпкерлер бірлестігінің қатыстыру арқылы жүргізілген ұйымдастыру-түсіндіру жұмыстары, сонымен қатар екінші деңгейдегі банк филиалдары, салық органы, қаржы полициясы және «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қоры» АҚ филиалының

қатысумен облыстық әкімдікте өткізілген семинар-кеңестер, дөңгелек үстелдер де оң нәтиже көрсетті.

2013 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша облыс тұрғындарында 488,5 мың дана пластикалық карточка бар, бұл 2012 жылдың сәйкес кезең деңгейімен салыстырғанда 15,5% артық. Карточкаларды ұстаушылардың саны 449,3 мың адамды құрады (өсімі 15,2%). 2013 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша облыста 1 724 POS-терминал, 497 банкомат жұмыс жасайды. 2012 жылы қосымша 315 POS-терминал, 27 банкомат қондырылған. 100 мың адамға шаққандағы есеппен POS-терминалдармен қамтамасыз етілуі Атырау облысы Алматы және Астан қалаларынан кейін республика бойынша 3 орын алады. Алматы қаласында 100 мың тұрғынға 735, Астанада – 592, Атырау облысында 281 POS-терминалдан келеді. Осыған сәйкес пластикалық карточкаларды пайдалану арқылы төлемдер көлемі ұлғаюда. 2012 жылы жүргізілген төлемдер сомасы 3,7 млрд. теңгеден астам құрады. Оң динамика бола тұра, аймақта банк карточкаларымен қолма-қол ақшасыз есеп айырысуларды дамытуда белгілі бір қиындықтар кездесіп отыр. Олар – тұрғындардың пластикалық карточкаларға сенімсіздігі, пластикалық карточкаларды пайдалана отырып қолма-қол ақша жүргізу мүмкіндіктерін білмеуі, сауда ұйымдарында төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға арналған жабдықтың (қондырғы) жетіспеушілігі, төлем карточкаларын шығару мен қызмет көрсетуге байланысты банк тарифтерінің (кәсіпкерлердің ойынша) жоғары болуы.

Қазіргі таңда Ұлттық Банкі филиалы облыс әкімдігімен бірлесіп «Қазақстан Республикасының аумағында жүзеге асыру кезінде дара кәсіпкерлер немесе заңды тұлғалар өз қызметін жүзеге асыратын жерлерде төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға арналған жабдық (қондырғы) орнатуды қамтамасыз етуге, сондай-ақ төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға міндетті жекелеген қызмет түрлері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 желтоқсандағы №1743 қаулысын жүзеге асыру шаралары жасақтау жұмыстары жүргізілуде.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға және ақшаны қолма-қол ақшаға айналдыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2012 жылы 21 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңын және жоғарыда аталған Қазақстан Республикасы Үкіметінің №1743 қаулысын жүзеге асыру төлем карточкаларын пайдалана отырып қолма-қол ақшасыз есеп айырысуды дамытуға ықпалын тигізеді. Заңда төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға арналған жабдық (қондырғы) орнату және оны орындамағаны үшін салынатын айыппұл нормасы көрсетілгендіктен сауда және сервистік қызмет көрсететін шаруашылық субъектілері POS-терминалды қондыруды қамтамасыз етеді. Ал, төлем карточкаларын пайдалана отырып жүргізілетін транзакция көлемін ұлғайтуға POS-терминалдарды орнатқан екінші деңгейдегі банктерден басқа

ешкім әзірше ынталы емес. Сауда және сервистік ұйымдарда төлемдер POS-терминалдар арқылы аз мөлшерде жүргізілсе, ЕДБ филиалдары дара және заңды тұлғалармен эквайрингтік қызмет көрсету жөніндегі шартты тек қана тоқтата алады. Егер барлық сауда-сервистік субъектілердің бәрінде POS-терминалдар орнатылғанымен, тұрғындар тауар және қызмет көрсету төлемдерін үнемі төлем карточкалары арқылы тұрақты жүргізуге бейімделмесе, тиімді нәтиже болмайды. Ал төлемдерді қолма-қол ақшасыз немесе қолма-қол ақшамен төлеуді сатып алушылардың өздері шешеді.

Сол себепті, аталған қаулыны жүзеге асыру нәтижелігін артыру үшін «төлем карточкаларын қолдану саласын кеңейтуге кедергі келтіріп отырған» факторлармен жұмыс жасау қажет. Бірінші және басты фактор – психологиялық: ең бірінші пластикалық карточкаларды пайдалана отырып қолма-қол ақшасыз төлемдер формасына халықтың көзқарасын өзгерту керек. Бұл үшін түсіндіру жұмыстарын жандандыру арқылы күнделікті өмірде пластикалық карточкаларды пайдалана отырып сауда операцияларын жүзеге асыру мүмкіндіктерін әрбір төлем карточка ұстаушылардың сана-сезіміне жеткізу қажет. Әсіресе, күнделікті телеарна каналдары арқылы есте қаларлық жарнамалық ролик көрсетілсе қазақстандықтардың төлем карточкаларын пайдалана отырып есеп айырысуы ұлғайар еді. Сонымен қатар, тауар және қызмет көрсетулер үшін төлем карточкаларын пайдалану, ең алдымен, сатып алушылар үшін экономикалық тұрғыдан тиімді екендігін түсіндіру.

Екінші, маңызды фактордың бірі – банктердің эквайрингтік қызметінің жүргізілген операция сомасының 1,5-ден 3% құрайтын комиссиялық сыйақы мөлшерінің жоғары болуы. Сондай-ақ, кәсіпкерлер шоттарына төлемдердің әжептеуір кешігіп түсуіне де шағым етуде. Бұл жағдайлар кәсіпкерлердің тауар мен қызмет көрсету бағаларын өсірулеріне немесе төлем карточкалармен есеп айырысу барсында қосымша комиссияларды енгізуіне әкеп соқтыруы мүмкін. Нәтижесіне қарапайым тұтынушылар зардап шегеді. Осыған байланысты транзакция тарифтеріне нақты шектеулер белгілеу бойынша тиісті шаралар қабылдау қажеттілігі туындап отыр.

Осы мәселелердің шешілуі рыноктың барлық сегменттерінде қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамытуды тездетіп, «көлеңкелі» экономиканы қысқартуға, бюджетке түсетін салық түсімдерінің өсуіне және ақша айналымын қадағалауға мүмкіндік береді.

Қолма-қол ақшасыз есеп айырысу еліміздің болашағы екені сөзсіз және электрондық ақшалар бір кездерде монеталарды қағаз ақшаның ығыстырып шығарғаны сияқты қолма-қол ақшаны толық ауыстыратыны күмән тудырмайды.

Әдебиеттер тізімі

• Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 2011 жылғы 30 қаңтардағы №155;

• Қазақстан Республикасының Заңы 1998 жылғы 29 маусымдағы №237-І «Ақша төлемі мен аударымы туралы»;

• Қазақстан Республикасының Заңы 2012 жылы 21 маусымдағы №19-V «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға және ақшаны қолма-қол ақшаға айналдыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»;

• Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2012 жылғы 29 желтоқсандағы №1743 қаулысы «Қазақстан Республикасының аумағында жүзеге асыру кезінде дара кәсіпкерлер немесе заңды тұлғалар өз қызметін жүзеге асыратын жерлерде төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға арналған жабдық (қондырғы) орнатуды қамтамасыз етуге, сондай-ақ төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдерді қабылдауға міндетті жекелеген қызмет түрлері туралы»;

• Атырау облыстық әкімшілігінің 2008 жылғы 6 қазандағы №251 қаулысы «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 15 желтоқсандағы №1328 қаулысын іске асыру туралы»;

• Атырау облыс әкімінің орынбасарымен 2010 жылғы 10 қыркүйекте бекітілген 2010-2012 жылдарға арналған ақшасыз есеп айырысуларды дамыту жөніндегі іс-шаралар жоспары;

• Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Атырау филиалының 2011-2012 жж. Статистикалық бюллетені;

• Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми интернет-ресурсы «Төлем жүйелері» - «Төлем құралдары»- «Төлем карточкалары»;

• Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми интернет-ресурсы «Талдамалы ақпарат»- «Электрондық банк қызметтері және төлем жүйелері нарығының шолуы».

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сейданова Ф.Б. – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» РММ Оңтүстік Қазақстан филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бас экономисі

Сыртқы экономикалық қызмет – бұл, шетелдік серіктестің нарықтағы таңдаулы сыртқы экономикалық стратегиясын, жұмыс істеу нысандары мен әдістерін есепке ала отырып, кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық, ұйымдастырушылық-экономикалық және жедел-коммерциялық функцияларының жиынтығы. Алайда, сыртқы экономикалық қызмет нысандарының көптүрлілігіне қарамастан, сыртқы сауда жалпы аталған бағытты көрнекті сипаттайды.

Мақаланың мақсаты, соңғы үш жылға сыртқы сауда мысалында Оңтүстік Қазақстан облысының сыртқы экономикалық қызметінің ерекшеліктерін анықтау, серіктес-елдермен, соның ішінде Кедендік одақ (бұдан әрі – КО) елдерімен сауда жасау ерекшелігі, аймақтың проблемалары мен оларды шешу жолдары болып табылады.

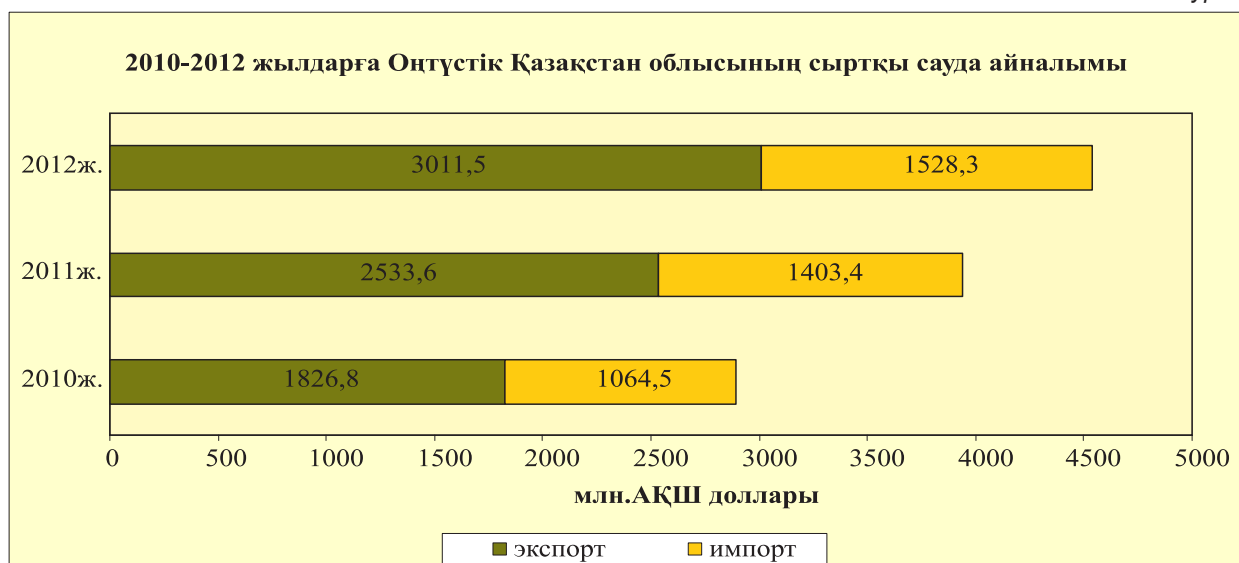

Оңтүстік Қазақстан облысы республиканың шеткі оңтүстігінде орналасқан – республика халқының 2,7 млн. адамнан немесе 15% санынан астам халқы бар Қазақстанның ең халқы көп орналасқан облысы – барит, көмір, темір және полиметталл кендері, бетонит саздары, вермикулит, тальк, әк тас, гранит, мәрмәр, гипс, кварцты құмдар секілді пайдалы қазбалардың кен орнына бай елдің ең ірі аймағы. Облыс, уранның қоры бойынша, Қазақстанда бірінші орынға, фосфориттер мен темір кені бойынша – үшінші орынға ие. Облыс, ауылшаруашылығы өнімдерін өндіруге және өңдеуге, мұнай мен мұнай өнімдерін, тоқыма өнімдерін, құрылыс материалдарын өндіруге, уранды өндіруге және өңдеуге мамандандырылады. Республиканың жалпы көлемінде

Оңтүстік Қазақстан облысына: мақтаталшықтарын өндіру бойынша – 100%, трансформаторларды – 99,2%, фармацевтикалық дәрі-дәрмектерді – 48,0%, бензинді – 46,1%, мазут оттығын – 22,9%, цементті – 16,8%, ұнды өндіру бойынша – 15% келеді.

Қаралып отырған кезең – 2010 жыл мен 2012 жыл аралығы – аймақтың экономикалық және әлеуметтік дамуына жағдай жасай отырып, сыртқы сауда үшін қолайлы болды. Осылайша, аталған кезеңде, облыстың сыртқы сауда айналымы 2010 жылғы 2,9 млрд. АҚШ долларынан 2012 жылы 4,5 млрд. АҚШ долларына дейін немесе 1,6 есе ұлғайды. Соңғы үш жылға облыстың сыртқы сауды айналымының өзгеру серпіні төмендегі кестеде келтірілген.

1-сурет

Осы жылдардағы сыртқы сауда сальдосы оң болып қалыптасты, және де оның ілгерлемелі өсуі көп жағдайда, 2012 жылы 2,1 млрд. АҚШ долларын құраған және 2010 жылға қарсы 73,2%-ға ұлғайған ТМД елдерімен тауар айналымының ұлғаюымен қамтамасыз етілді. Алыс шетел елдерімен тауар айналымы дәл осы кезеңге, 2,4 млрд. АҚШ долларын құрай отырып 45%-ға ғана өсті.

Жалпы 2012 жылы экспорт 2010 жылға қатысты 1,7 есе, импорт – 1,4 есе өсті. Мұндай өсу себептерін анықтау мақсатында тауар номенклатурасында ең көп үлес салмағына ие атаулар бойынша экспорт мен импорт көлемдерінің өсу серпінін зерттеп отыру жүргізілді. Экспорт үшін бұл – шикі мұнай мен газды конденсат (экспорттың жалпы көлеміндегі үлесі – 37,1%), шикілерін есептемегенде таушайырлы минералдардан алынған мұнай өнімдері (31,2%). Импорт үшін – бұл жеңіл автокөліктер (КО елдерін есепке алмағанда импорттың жалпы көлеміндегі үлесі – 9,6%), терапевтикалық және алдын алу мақсаты үшін арналған дәрі-дәрмектер (3,9%).

Зерттеулер көрсеткендей, 2011 жылы экспорттың өсуі көп дәрежеде шикізатқа арналған бағалардың оң серпінінің арқасында, ал 2012 жылы – сауданың іс жүзіндегі көлемдерін ұлғайту есебінен болды. Жеке алғанда, 2011 жылы шикі мұнай мен газды конденсатты экспорттау 2010 жылға қарсы іс жүзіндегі көлемдердің бар болғаны 20%-ға ұлғаюы кезінде

құндық білдіруде 45%-ға ұлғайды. Мұнай өнімдері бойынша да осыған ұқсас болды, онда экспорттық жеткізулер құнының өсуі, олардың көлемдерінің бар болғаны 9%-ға өсуі кезінде 55,8%-ды құрады. 2011 жылмен салыстырғанда 2012 жылы құндық және нақты білдіруде экспорт көлемінің өсуі, сәйкесінше, шикі мұнай мен газды конденсат бойынша 2,8% және 4,5%, таушайырлы минералдардан алынған мұнай өнімдері бойынша 25,3% және 34,7% құрады.

Импорттың өсу себептерінің ішінен – бір жағынан – әкелінетін өнімге арналған бағаның, екінші жағынан – ішкі сұранысты кеңейту есебінен нақты көлемдердің жоғарылауы, бұл жерде екі фактор да бірдей дерлік ықпал еткен. Осылайша, 2012 жылы автомобильдер импорты, нақты жеткізу көлемінің 2,1 есеге ұлғаюы кезінде құндық білдіруде 2011 жылға қарсы 2,2 есе ұлғайды (2010 жылға 2011 жылы бұл байланыс сәйкесінше 83% және 86% болды). Дәрі-дәрмектерге келер болсақ, онда 2011 жылға қарсы 2012 жылы импорттық өнімдер құнының өсуі өнімге арналған бағаны – 42,9%-ға, олардың көлемдерін 38,0%-ға ұлғайту кезінде, ұлғайту есебінен жүргізілді.

Бұл зерттеулер бағалар статистикасының деректерімен расталады. Осылайша, 2011 жылы экспорттық жеткізулер бағасының индексі алдыңғы жылға қарсы 46,7%-ға, соның ішінде шикізат бойынша – 57,9%-ға өскен болса, онда 2011 жылмен салыстырғанда 2012 жылы бар болғаны 5,0%-ға

ғана, соның ішінде шикізат бойынша – 9,1%-ға өсті. Импорт бойынша бағалар индексіне келер болсақ, онда 2011 жылы аталған көрсеткіш 2010 жылға қарсы 12,4%-ға, ал дайын тауарлар бойынша – 9,6%-ға өсті, ал 2012 жылы – 4,0%-ға, соның ішінде дайын тауарлар бойынша – 4,6% төмендеуді көрсетті.

Біздің облысымыздың негізгі тауарлық серіктестері болып Ресей, Өзбекстан, Украина, Қытай, Италия, Нидерланды, АҚШ, Қырғызстан, Беларусь табылады. Сыртқы сауданың елдер бойынша кескіндегі құрылымы мына төмендегі кестеде келтірілген.

1-кесте

Негізгі серіктес-елдер кескінінде сыртқы сауда құрылымы

	2010		2011		2012	
	Экспорт, млн.АҚШ доллары	Импорт млн.АҚШ доллары	Экспорт, млн.АҚШ доллары	Импорт млн.АҚШ доллары	Экспорт, млн.АҚШ доллары	Импорт млн.АҚШ доллары
ОҚО сыртқысауда айналымы, барлығы: <i>- соның ішінде</i>	1826,8	1064,5	2533,6	1403,4	3011,5	1528,3
ТМД елдерімен, <i>- соның ішінде:</i>	827,7	408,6	1009,2	841,1	1197,1	944,4
<i>Өзбекстан</i>	570,26	149,79	630,14	460,19	564,99	475,59
<i>Ресей</i>	71,19	154,1	116,59	264,18	330,8	327,7
<i>Украина</i>	104,63	57,1	126,77	64,68	61,66	75,87
<i>Беларусь</i>	0,27	6,56	0,89	18,84	1,7	27
<i>Қырғызстан</i>	48,84	7,51	54,89	7,5	65,27	8,24
басқа елдермен, <i>- соның ішінде:</i>	998,9	655,9	1524,4	562,3	1814,6	583,9
<i>Қытай</i>	259,44	320,76	569,39	232,25	510,18	199,88
<i>АҚШ</i>	217,5	40,41	116,37	44,94	67,73	39,27
<i>Италия</i>	39,89	70,74	141,36	19,97	150,97	21,8
<i>Нидерланды</i>	78,16	6,44	143,86	5,18	109,19	5,06

Сыртқы сауданың аталған статистикалары, 2010 жылмен салыстырғанда 2012 жылы, импорттың көлемін 2,3 есеге ұлғайту тек ТМД елдерімен ғана байқалатын кезде, экспорттың өсуі ТМД елдерімен сауданы 44,6%-ға, басқа елдермен – 81,6%-ға кеңейтуге байланысты болды, 2012 жылы алыс шетелден елге тауар әкелу 2010 жылмен салыстырғанда 10,9%-ға төмендеді.

Мұның себебі, біздің ойымызша, Қазақстанның Кедендік одаққа кіруі. ҚР Статистика жөніндегі агенттігінің деректеріне сәйкес, Оңтүстік Қазақстан облысы бойынша Кедендік одақ мүшелері-елдерімен тауар айналымы 2012 жылы 687,2 млн. АҚШ долларын құрады және 2010 жылмен салыстырғанда 3 есе өсті, соның ішінде экспорт – 332,5 млн. АҚШ доллары (4,7 есе өсу), импорт – 354,7 млн. АҚШ доллары (2,2 есе өсу).

Бұл жерде ескеретін жағдай, бірінші кезекте Ресей, оның үлесі 2012 жылы облыстың жиынтық экспортында 10,9%-ды, импортта – 21,4%-ды құрады (2010 жылы – 3,9% және сәйкесінше 14,5%). Беларусьпен сауда қатынастарына келер болсақ, онда бұл елмен сыртқы сауда сальдосы даму сатысында теріс және ақшалай білдіруде азын-аулақ.

Аймақтың ТМД елдері ішіндегі тағы бір стратегиялық серіктесі – бұл Өзбекстан. Шекараға жақындығы, тарихи пайда болған байланыстар мен тығыз ұзақ мерзімді серіктестік, қарым-қатынастың негізі болып табылады. Соңғы 3 жылға бұл елге шығарылатын экспорттың жиынтық көлемі 1 765,39 млн. АҚШ долларын немесе осы кезеңдегі экспорттың

жалпы көлемінен 24%-ды, соның ішінде 2012 жылы – 564,99 млн. АҚШ долларын құрады (2012 жылғы жалпы көлемнен 18,7%). 2010-2012 жылдарға Өзбекстаннан әкелінетін импорт көлемі 1 085,57 млн. АҚШ долларын немесе импорттық жиынтық көлемінде 27,16%-ды құрады (2012 жылы – 475,59 АҚШ доллары немесе 31,1%). Өзбекстанға экспортталатын негізгі тауарлар – бұл бидай және бидай ұны, өсімдік майлары мен майлар, мұнай өнімдері. Жеңіл автокөліктер, тоқыма, тыңайтқыштар, құрылыс материалдары импортталады.

Алыс шетелдер ішінен Қытайды ерекшелеуге болады. 2010-2012 жылдарға Қытайға экспорттау көлемі 1 339,01 млн. АҚШ долларын құрады (дел осы кезеңдерге экспорттың жалпы көлемінен 18,1%), соның ішінде 2012 жылы – 510,18 млн. АҚШ доллары немесе 16,9%. 2010-2012 жылдарға Қытайдан импорттау көлемі 752,89 млн. АҚШ долларын (19,1%), 2012 жылы 199,88 млн. АҚШ долларын (13,1%) құрады. Бұл ел мұнайды және мұнай өнімдерін, темір кенін, қара металл және жүнді тұтынушы болып табылады. Ал облысқа жағатын майлар, дәрі-дәрмектер, резеңке шиналар, қағаздан және қатырма қағаздан жасалған бұйымдар, металлдан жасалған бұйымдар әкелінеді. Экспорттың және импорттың тауарлық құрылымы толығырақ 2-3 кестелерде ұсынылған.

Жалпы экспорттың тауарлық құрылымында минералды өнімдер, импортта – машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, аспаптар мен аппараттар артықшылыққа ие.

Экспорттың барлық елдермен сауда-саттықтағы тауарлық құрылымы*

Тауар тобының атауы	мың АҚШ доллары					
	2010 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %	2011 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %	2012 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %
Мал және өсімдік тектес өнімдер, дайын азық-түлік тауарлары	238 740,7	12,97	267 455,2	11,07	291 730,2	10,89
Минералды өнімдер, соның ішінде:	1 000 220,2	54,35	1 689 871,8	69,94	2 015 697,3	75,24
- жанармай-энергетикалық тауарлар	988 000,7	53,69	1 673 906,5	69,28	1 994 611,6	74,45
Химиялық және онымен байланысты өнеркәсіп салалары өнімі (кәушік пен пластмассаны қоса алғанда)	387 663,6	21,07	290 454,2	12,02	217 686,8	8,13
Тері шикізаты, елтірі және олардан жасалған бұйымдар	3 819,3	0,21	3 315,7	0,14	1 440,7	0,05
Ағаш, ағаштан жасалған материалдар және қағаз-целлюлоза бұйымдары	340,4	0,02	665,9	0,03	708,4	0,03
Тоқыма және тоқыма бұйымдары	113 330,6	6,16	52 758,7	2,18	64 832,5	2,42
Аяқ киім, бас киім бұйымдары мен галантереялық тауарлар	68,4	0,00	58,2	0,00	178,9	0,01
Құрылыс материалдары	38,3	0,00	8,6	0,00	5,8	0,00
Металлдар және олардан жасалған бұйымдар	85 211,8	4,63	87 982,0	3,64	71 194,5	2,66
Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, аспаптар мен аппараттар	9 978,8	0,54	21 630,5	0,90	14 716,3	0,55
Басқа тауарлар	802,8	0,04	1 920,7	0,08	851,9	0,03
Барлығы	1 840 214,9	100,0	2 416 121,6	100,0	2 679 043,1	100,0

* - Кедендік одақ елдерін есептемегенде

Импорттың барлық елдермен сауда-саттықтағы тауарлық құрылымы*

Тауар тобының атауы	мың АҚШ доллары					
	2010 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %	2011 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %	2012 жылғы қаңтар – желтоқсан	жалпы көлемдегі үлесі, %
Мал және өсімдік тектес өнімдер, дайын азық-түлік тауарлары	140 566,3	13,52	410 505,6	36,64	328 598,9	28,00
Минералды өнімдер, соның ішінде:	75 097,1	7,22	26 222,3	2,34	28 242,5	2,41
- жанармай-энергетикалық тауарлар	58 467,3	5,62	5 275,6	0,47	8 639,5	0,74
Химиялық және онымен байланысты өнеркәсіп салалары өнімі (кәушік пен пластмассаны қоса алғанда)	165 945,4	15,96	155 191,9	13,85	186 670,5	15,91
Тері шикізаты, елтірі және олардан жасалған бұйымдар	253,8	0,02	210,3	0,02	298,1	0,03

Ағаш, ағаштан жасалған материалдар және қағаз-целлюлоза бұйымдары	25 924,4	2,49	22 645,7	2,02	31 419,6	2,68
Тоқыма және тоқыма бұйымдары	18 833,6	1,81	36 498,7	3,26	54 316,2	4,63
Аяқ киім, бас киім бұйымдары мен галантереялық тауарлар	2 389,2	0,23	5 477,7	0,49	6 160,2	0,52
Құрылыс материалдары	14 343,8	1,38	11 935,7	1,07	22 172,2	1,89
Металлдар және олардан жасалған бұйымдар	116 677,4	11,22	49 651,9	4,43	47 168,3	4,02
Машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, аспаптар мен аппараттар	432 014,4	41,55	346 369,8	30,91	416 455,8	35,49
Басқа тауарлар	47 790,2	4,60	55 699,7	4,97	52 105,6	4,44
Барлығы	1 039 835,7	100,0	1 120 409,2	100,0	1 173 608,1	100,0

*- Кедендік одақ елдерін есептемегенде

Сонымен, минералды өнімдер (жанармай-энергетикалық тауарларды қоса алғанда), экспорттың негізгі бабы болып табылады, олар тұтыну көлемдерінің жартысынан көбін алады, және де бұл байланыс жылдан жылға өсуде. Осылайша, егер 2010 жылы аталған топтың тауарларының үлес салмағы экспорттың 54,35%-ын құраған болса, ал 2012 жылы – 75,24%-ын дерлік құрайды. Импорттың тауарлық құрылымының ең көп бөлігін машиналар, жабдықтар, көлік құралдары, аспаптар мен аппараттар (2010 жылғы 41,55%-ға қарсы 2012 жылы 35,49%), мал және өсімдік тектес өнімдер, дайын азық-түлік өнімдері (2010 жылғы 13,52%-ға қарсы 2012 жылы 28,0%) құрайды.

Шикізатты экспорттауға және дайын өнімдерді импорттауға – тек Оңтүстік Қазақстан облысында ғана емес, сонымен бірге жалпы республика бойынша да байқалатын үрдіс. Облыста импорты алмастыру проблемасын шешу мақсатында меншікті өндірісті дамытуға және жаңғыртуға көп көңіл бөлінеді. Осылайша, жылдамдатылған индустриалды – инновациялық дамыту бағдарламасы шегінде «Юсталькон» ЖШС, «ПетроКазахстан Ойл Продактс» ЖШС, «Химфарм» АҚ, «Шымкентцемент» АҚ, «Кентау трансформатор зауыты» сияқты кәсіпорындар өз жобаларын жүзеге асырады. Шағын және орта бизнес жылдам қарқынмен дамуда, онда «FERRUM-VTOR» ЖШС, «Балмұздақ» ЖШС, «Визит» АҚ, «ЖБИ-С» ЖШС және ондаған қолданыстағы кәсіпорындар көшбасшылар болып табылады. ОҚО-да «Оңтүстік» Индустриалды зонасы құрылған, оның аумағында 32 кәсіпорын «Бизнестің жол картасы – 2020», «Өнімділік – 2020», «Экспортшы – 2020», «Жұмыспен қамту – 2020» секілді мемлекеттік бағдарламаларды қолдау бойынша жұмыс жасауда. Мақта кластері өз дамуын алды – «Хлопкопром-Целлюлоза» ЖШС, «Шымкент-Кашмир» ЖШС және «Оху Textile» ЖШС тоқыма бұйымдарын, киім мен аяқ-киімді өндіруге мамандандырады. Осылайша, Оңтүстік Қазақстан облысының сыртқы сауда көрсеткіштерін талдай

келе, мына төмендегі үрдістерді бөліп көрсетуге болады:

– барлық кезең ішінде (2010-2012 жылдар) аймақтың сыртқы сауда айналымының ілгерлемелі өсуі байқалады, және де Кедендік одақ елдерінен импорттау айтарлық өсті, бұл кедендік шектеулерді алумен байланысты;

– экспорттың шикізатқа бағытталуы және соның салдарынан сыртқы нарықтағы бағаларға жоғары тәуелділік. Экспорттағы негізгі үлес минералды өнімдерге (шикі мұнай мен мұнай өнімдері, уран кендері), мал және өсімдік тектес өнімдерге (бидай, ұн, мақта талшығы) беріледі;

– жергілікті өнімдердің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі: экспорттың тауарлық құрылымында негізінен тау-кен өнеркәсібінің өнімдері қатысады, өңдеу өнеркәсібі өнімдерін экспорттау – бұл негізінен технологиялық өңдеу деңгейі төмен тауарлар;

– ішкі тұтыну құрылымының импорттық өнімдер пайдасына өзгеруі, импорттық жеткізулер бағасының төмендеуі, бұл ақыр соңында жергілікті өндірушіде теріс әсер білінеді;

Қазақстанның Кедендік одаққа кіруінің нәтижесі ретінде Ресеймен ынтымақтастықты кеңейту.

Қорытынды: сыртқы сауда айналымын кеңейту және жаңа байланыстарды жақсарту – аймақты дамытуда үлкен плюс. Алайда, бүгінде, сауда байланыстарын басқа сапалы деңгейге көтеру – тауарларды сыртқы нарыққа шығара отырып ол орындарда бәсекеге қабілетті тауарлар өндірісін дамыту, және шикізатты жеткізушінің рөлінен шегіну қажет.

Әдебиеттер тізімі

- ҚР Статистика жөніндегі агенттігінің сайты www.stat.kz;
- Оңтүстік Қазақстан облысы әкімінің сайты www.ontustik.gov.kz;
- ҚР Қаржы Министрлігінің Кедендік бақылау комитетінің сайты www.customs.kz.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЛТЫН НАРЫҒЫ: НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Сайлаубекұлы Н. – Монетарлық операциялар
департаментінің Дилинг операциялар басқармасы
бастығының орынбасары*

*Есалиева М.М. – Монетарлық операциялар
департаментінің Дилинг операциялар
басқармасының жетекші маман-дилері*

Берілген мақала Қазақстан алтын өндіру саласының ағымдағы жағдайын және алтын нарығын реттеудегі соңғы өзгертулерді сипаттайды. Соңғы жылдардағы заңдық өзгертулер саласындағы айтарлықтай жақсартулардың болуына қарамастан, осы кезге дейін ішкі нарықтың дамуына кедергі жасайтын бірқатар проблемалар бар, атап айтқанда, бұлар - құрамында алтын бар шикізатты Қазақстаннан тыс әкету мен отандық аффинажды зауыттардың толық қуатымен жұмыс істемеуі. Авторлардың пікірінше, осы проблемалардың шешілуін мемлекеттік бақылауды және салық жүйесін реформалау көмегімен іске асыруға болады.

Алтын өндіру саласы

АҚШ Геологиялық қызметінің (USGS) деректеріне сәйкес алтын кен орындарының әлемдік резервтері 52 000 тонна деп бағаланады, ал Қазақстан барлау деректері бойынша әлемдегі алтын қоры бойынша 10-шы орын (ТМД бойынша Ресей мен Өзбекстаннан кейін 3-орын) және өндіруі бойынша 25-ші орын алады.¹ 2012 жылы Қазақстанда өңделмеген және жартылай өңделген алтынды өндіру 40 тоннаға жетті, ол 2011 жылғы өндіріспен салыстырғанда тазартылған түрдегі 21 тоннаны есептегенде, 8,6%-ға көп (өткен жылмен салыстырғанда 26,9%-ға өсу).² Елімізде барлығы шамамен 280 алтын кен орны бар, бірақ олардың шамамен жартысының лицензиясы бар немесе өнеркәсіптік әзірлеу сатысында. Алтынның кен орындары Қазақстанның барлық аймақтарында бар екендігі анықталды, қор деңгейі бойынша Шығыс, Солтүстік және Орталық Қазақстан алдыңғы орында. Олардың ішіндегі ірілері – Васильковское, Бақыршық, Варваринское, Ақсу және Суздальское. Алтын жергілікті алтын кен орындарында да, түсті металдарды өндіру кезінде полиметалл шикізатының құрамдас бөлігі ретінде жол-жөнекей де өндіріледі. Алтын өндірісінің көп бөлігі металдарды және мысты қайта өңдеу көмегімен жүргізіледі.

Қазіргі кезде елде шикізатты тазартылған алтынға қайта өңдейтін екі тазарту зауыты («Қазмырыш» ЖШС-ға және «Қазақмыс» корпорациясы» ЖШС-ға тиесілі) бар. Қазмырыш зауыты Қазақстандағы ең ірі өндіруші және Лондонның бағалы металдар нарығына қатысушылар қауымдастығы (LBMA) аккредиттеген жалғыз алтын жөніндегі зауыт болып табылады. Тазартылған алтын өндіру бұл зауытта 2011 және 2012 жылдары тиісінше шамамен 427 мың және 497 мың трой унциясын

құрады, қайта өңдеу полиметалл кенінен жүргізіледі. Ал Қазақмыс зауыты 2011 және 2012 жылдары тиісінше 151 мың және 129 мың трой унциясын өндірді.³

Заңнамалық база

Кеңес одағы құлағаннан кейін кен өндіру саласы күрт төмендеді. Соған байланысты үкімет жергілікті және шетелдік компанияларды тарта отырып, секторды жекешелендіру қажет деп шешті. Алайда ырықтандыруға байланысты бағалы металдар нарығын реттеу жөніндегі көптеген құқықтық мәселелер шешусіз күйінде қалды. «Бағалы металдармен және асыл тастармен байланысты қатынастарды мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші Жарлығының күші жойылған 1998 жылғы шілде мен 2010 жылғы 1 қаңтар аралығындағы кезеңде Қазақстанда алтынның айналымын және экспортын қандай да бір реттеу болған жоқ. Алтынды елдің ішінде өткізуге ҚҚС стандартты мөлшерлеме бойынша салынды, ал экспортқа нөлдік мөлшерлемемен салық салынды. Осылайша, алтынды ішкі нарықта өткізуден гөрі алтынның экспорты көбірек ынталандырылды. Мұндай жағдайларда, ішкі нарықтағы сұраныс мардымсыз болды. Өндірушілер бұрын төлеген салықтарын қайтаруды талап ету мүмкіндігінің болуына байланысты алтынды елден тыс жерлерде тазартуға және сатуға шығаруды ынталы болды.

Алайда, Қазақстанның Кеден одағына кіру сәтінен бастап арнайы нормалар, атап айтқанда бірыңғай тарифтік емес реттеу және импорты және экспорты Кеден одағы елдерінен/елдеріне үшінші елдерге/елдерден шектелуге жататын тауарлардың бірыңғай тізбесін әзірлеу енгізілді. Бұл тізбеге алтын, күміс, платина және платина тобының металдары сияқты бағалы металдар кіреді.

Жоғарыда көрсетілген шараларды іске асыру мақсатында 2011 жылы шілдеде ҚР Президенті төмендегілерді енгізуді айқындайтын Жарлыққа қол қойды:

- Кеден одағына кірмейтін елдерден ҚР аумағына және ҚР аумағынан осы елдерге бағалы металдарды және бағалы металдары бар шикізат тауарларын әкелуге және әкетуге мемлекеттік бақылауды;
- Ұлттық Банкке берілген тазартылған алтынды сатып алуға мемлекеттің басым құқығы.

Үкімет Кеден одағына кірмейтін елдерден ҚР аумағына және ҚР аумағынан осы елдерге бағалы металдарды және бағалы металдары бар шикізат тауарларын әкелу және әкету қағидаларын 2011 жылғы тамызда әзірледі. Бір мезетте 2012 жылдан бастап салық заңнамасына өзгерістер енгізуге бастама жасалды. Атап айтқанда, Ұлттық Банкке басым құқық шеңберінде өндірушілер сататын алтынға ҚҚС нөлдік мөлшерлемесі енгізілді.

Басым құқық

Ең алдымен ел ішінде алтынды сатып алуға мемлекеттің басым құқығын әзірлеудің алғышарттары мынадай факторлар болғанын атап өту керек. Біріншіден – бұл Қазақстан Республикасының экономикалық мүдделерін қорғау. Алтын стратегиялық

¹<http://www.usgs.gov>

²<http://www.stat.kz>

³<http://www.kazzinc.com>, <http://www.kazakhmys.com>

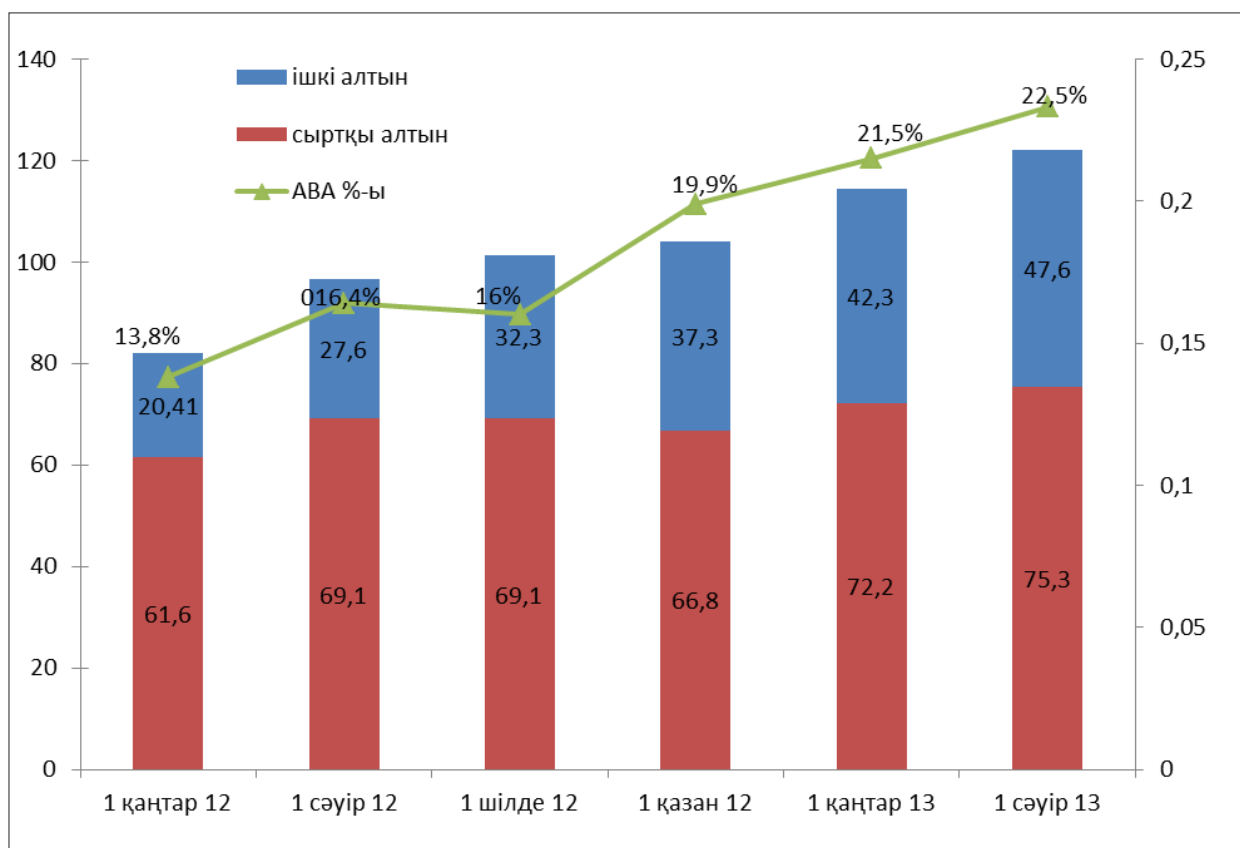
актив болып табылады, оның «қорғаныш» мәртебесі ғаламдық қаржы нарықтарының тұрақсыз болу кезеңінде, сондай-ақ дамыған елдердің орталық банктері монетарлық саясатты жұмсартқан кезде ерекше маңызды, бұл ағымдағы сәтте де байқалып отыр. Екіншіден, ірі қорлар және өндірістік қуат болған кезде ішкі ресурстар есебінен алтын қорларын толықтыру экономикалық тұрғыда негізді болып табылады. Үшіншіден, мемлекет тарапынан тұрақты сұраныс жалпы алғанда алтын өндіру саласын дамытуды қамтамасыз етуге көмектеседі. Басқаша айтқанда, бұл өндірісті, қайта өңдеу саласындағы ғылым мен техниканы дамытуды, сондай-ақ бағалы металдарды пайдалану мен айналысын ынталандыруға мүмкіндік жасайды. Инвестициялар, алтынның ішкі нарығын дамыту тұрғысынан алғанда халыққа өзінің жинақ ақшасын өртараптандыруға және олардың сақталуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беру керек.

Ұлттық Банкке алтын-валюта активтерін

толықтыру үшін тазартылған алтынды сатып алуға мемлекеттің басым құқығын іске асыру туралы шешімдер қабылдау функциясы тұңғыш рет Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 21 шілдедегі №120 Жарлығымен берілді. Сондай-ақ осы құқық «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында бекітілді. 2011 жылғы тамызда Ұлттық Банк басым құқықты жақын арадағы бірнеше жылда толық көлемде іске асыру ниеті туралы мәлімдеді.⁴ Ұлттық Банк 2011 жылғы желтоқсанда осы құқықты іске асыруды бастаған сәттен бастап 2013 жылғы наурызға дейін отандық өндірушілерден шамамен 33 тонна алтын сатып алынды.⁵ Осылайша, алтынвалюта активтерінде алтын портфелінің үлесі 2013 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша 13,8%-дан 22,5%-ға дейін өсті (Графикті қараңыз).

1-сурет

ҚРҰБ АВА алтын портфелінің динамикасы

Дерек көзі: Ұлттық Банк

Негізгі проблемалар және оларды шешу жолдары

Алтын нарығын реттеу бөлігіндегі айтарлықтай прогреске қарамастан, заңнамада жақын арада шешуді қажет ететін бірқатар кемшіліктер бар. Осы уақытқа дейін құрамында алтын бар шикізаттың басым бөлігі елден тыс шығарылуда, бұны кедендік статистика да дәлелдейді. Көбінесе өндірушілер шикізатты, оны одан әрі өңдеу үшін Швейцарияға

экспорттайды. Бұл ретте отандық қайта өңдеуші зауыттарға жүктеме недәуір аз салынады.

Біздің ойымызша, бәрінен бұрын, алтынның Қазақстан ішінде қайта өңделуін одан әрі ынталандыру бойынша шаралар қабылдау қажет. Бұл шаралар жиынтығын қажет етеді, оның біреуі - өңделген бағалы металдарды, сондай-ақ құрамында бағалы металдар бар шикізат тауарларын сыртқа өкетудің мемлекеттік бақылауын күшейту.

⁴ Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі мен Тау-кен өндіру және тау-кен-металлургия кәсіпорындары қауымдастығының 2011 жылғы 23 тамыздағы № 26 бірлескен баспасөз релизі

⁵ ҚР Ұлттық Банкінің деректері

Сонымен бірге, ағымдағы салық заңнамасына бағалы металдар айналымына (шикізат тауарларынан бастап инвестициялық алтынға дейін) салық салу бөлігінде кейбір өзгерістер енгізу мақсатқа сай келеді. Инвестициялық алтынға ҚҚС салуды ерекше атап көрсеткен жөн. Мәселен, қолданыстағы заңнамаға сәйкес құймадағы инвестициялық алтынды сату ҚҚС-тен формалды түрде босатылады. Осы номаның негізгі идеясы – жеке инвесторларға, оның ішінде қарапайым азаматтарға заттай алтынға инвестициялау мүмкіндігін беру. Сонымен бірге осы норма бойынша салық салу кезеңінде сатылатын инвестициялық алтынның массасы бойынша 32 трой унциясынан артық емес шектеу қойылған. Осы норманың редакциясында шектеуді есептеудің инвестордың емес, ал сатушы тарапынан болуын көздейді. Осылайша, бұл көрсеткіш асып кеткен жағдайда ҚҚС, алдыңғы 32 трой унциясын қоса алғанда, бүкіл сатылған көлеміне есептеледі, бұл салық жүктемесін тиімді бөлу болып табылмайды. Әрине, бұл жағдайда жеке инвесторларға алтын құймаларын сату бойынша тиімді бизнесті жүргізу мүмкін емес, ҚҚС салудан босату жөніндегі норма іс жүзінде жұмыс істемейді және жеке инвесторлар үшін алтынды инвестициялауға мүмкіндік бермейтін «декларативтік» қана болып табылады.

Сонымен қатар, шикізат түріндегі алтынды Қазақстанда өңдеуді қамтамасыз ету мақсатында, біздің ойымызша, Үкіметте бар тосқауылдарды, мәселен, кеден бажын, әкімшілік шектеулерді (ел ішінде алтынды өңдеуге лицензия/міндеттеме), заңнаманы бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті және т.б. да қолдану дұрыс болар еді. Ондай шаралар экспорттаушыларды шикізатты отандық афинажды зауыттарға тапсыруға ынталандыруға мүмкіндік береді.

Саланы мемлекеттік реттеудің негізгі міндеттері мен қағидаттарын нақты айқындайтын арнайы заңды әзірлеу де маңызды болып табылады. Қолданыстағы нормативтік құқықтық актілер негізінен жер қойнауын игеру және халықаралық іскерлік операциялар мен мәмілелерде трансферттік баға белгілеу кезінде туындайтын қатынастардың ортақ мәселелерін реттейді. Ал бағалы металдар мен асыл тастарды, олардың сынықтары мен қалдығын өндіру, тазарту, қолдану және оларды айналысқа жіберу кезінде туындайтын қатынастар, бағалы металдардан жасалған бұйымдарды таңбалау бойынша мәселелер және т.б. заңнамалық реттеуден тыс қалады.

Сондай-ақ, алтынның стандартты құймасына инвестиция салу кезінде салыстырмалы түрде ірі салымдар қажетті болғандықтан, инвесторлардың кейбір топтары (жеке тұлғалар сияқты) үшін кедергі бар. Мәселен, мысалы, стандартты құйма шамамен 400 трой унциясын құрайды (немесе 12,5 кг.), бұл ағымдағы баға кезінде 560 мыңға жуық АҚШ долларын талап етеді. Сондықтан, нарықты жандандыру үшін мемлекеттік стандартты өлшемді құймаларға да енгізу қажет.

Тұтастай алғанда, тәуелсіздікті алған кезден бастап Қазақстанның алтын өндіретін саласы айналысты реттеу және ресурстарды қолдану бөлігінде бір қатар өзгерістерге ұшырады. Мемлекеттің бұл ресурстарды елдің ішінде қалдыру ұмтылысы барынша негізделген

болып табылады. Мемлекет Ұлттық Банктің атынан практикада елдің мүддесін қорғау үшін «стратегиялық» активті көбейтуге бағытталған саясатты іске асырудың табыстылығын дәлелдеді. Бұған елде бар өндірістік қуаттардың әлеуеті де әсер етеді. Алайда, атап өтілгендей, заңнамада қысқа мерзімді келешекте жойылуы қажетті бір қатар «кемшіліктер» бар. Бұл өзгерістер салық, кеден және заң шығару салаларына қатысты болуы тиіс.

БАНКТЕРДІ ТАРАТУ КРЕДИТОРЛАРДЫҢ ТАЛАПТАРЫН ҚАНАҒАТТАНДЫРУДЫҢ (РЕТТЕУДІҢ) АҚЫРҒЫ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

Тәтібекова М.Н. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитетінің Таратуды бақылау департаменті Тарату рәсімдерін ұйымдастыру басқармасының бас маманы

«Қанағаттану келісуді білдіреді», Теодор Адорно

Қазақстан Республикасының банк заңнамасында проблемалы банктермен жұмыс істеудің бірқатар құралдары көзделген, оларға мыналар жатады: мемлекеттің Қазақстан Республикасы Үкіметінің атынан проблемалы банктің акцияларын сатып алуы, акцияларды мәжбүрлеп сатып алу, проблемалы банктің активтерін қайта құрылымдау, проблемалы банктің активтері мен міндеттемелерін басқа банкке бір мезгілде беру операциясын жүргізу, банкті тарату.

2008-2009 жж. әлемдік қаржы дағдарысының салдарын жою мақсатында мемлекет соңғысын қоспағанда, көрсетілген құралдарды Қазақстан Республикасында ірі коммерциялық банктерге қатысты алғаш рет қолданған болатын.

Банкті тарату отандық банкжүйесінің қалыптасқан сәтінен бастап қолданылған ақырғы құрал болып табылады.

Банкті таратудың негізгі міндеттері банктің істерін аяқтау мен оның кредиторларымен және акционерлерімен есеп айырысуды қамтамасыз ету болып табылады.

Банк заңнамасында банкті ерікті түрде және мәжбүрлеп тарату көзделген.

Ерікті түрде тарату банк акционерлерінің шешімі бойынша жүзеге асырылады. Банк акционерлерінің жалпы жиналысы оны ерікті түрде тарату туралы шешім қабылдағаннан кейін банк жеке тұлғалардың депозиттерін тікелей төлеу жолымен қайтару не оларды депозиттерге міндетті кепілдік беру жүйесінің қатысушысы болып табылатын басқа банкке аудару шараларын қабылдауға міндетті. Сондай-ақ, банктің барлық міндеттемелері бойынша есеп айырысу үшін қаражатының жеткілікті болуы да ерікті түрде таратуға рұқсат берудің қажетті талабы болып табылады.

Банкті мәжбүрлеп тарату сотпен мыналарға:

- а) банктің банкрот болуына;
- б) Қазақстан Республикасының банк заңнамасында

көзделген негіздер бойынша банкті банк операцияларын жүргізуге берілген лицензияларынан айыруға;

в) заңнамалық актілерде көзделген басқа негіздер бойынша уәкілетті мемлекеттік органдардың, заңды немесе жеке тұлғалардың банктің қызметін тоқтату туралы өтінішіне (талап-арызына) байланысты жүргізіледі.

Жоғарыда аталғандай, көрсетілген құрал отандық банк жүйесінің қалыптасқан сәтінен бастап Қазақстан Республикасында белсенді түрде пайдаланылды. Мәселен, 1998-2000жж. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі банктік қадағалау жүйесін түбегейлі жақсартуға және екінші деңгейдегі банктердің тиімді банктік қадағалаудың халықаралық стандарттарына сәйкес келуіне бағытталған бірқатар реформаларды жүзеге асырды.

Банк жүйесінің қалыптасқан сәтінен бастап қазіргі уақытқа дейін (01.04.2013ж. жағдай бойынша) ерікті және мәжбүрлі тәртіппен 114 екінші деңгейдегі банк таратылды.

Бұл орайда, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі негізінен екінші деңгейдегі банктерді мәжбүрлеп тарату құралын қолданды. Қазақстан Республикасының банк заңнамасында көзделген негіздер бойынша банкті банк операцияларын жүргізуге берілген лицензияларынан айыру негізі бойынша мәжбүрлеп таратуға жан-жақты тоқтап өткіміз келеді, өйткені бұл жағдайда кредиторлардың, әсіресе жеке тұлғалар – депозиторлардың құқықтары мен мүдделері қозғалады және оларға нұқсан келтіріледі. Ал ерікті түрде таратылатын банк кредиторларының талаптарын толық көлемде қанағаттандыру уәкілетті органның оны ерікті түрде таратуға рұқсат беруі кезіндегі міндетті талап болып табылады.

Банк лицензиясынан айырылғаннан кейін және банкті тарату туралы сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитеті тарату комиссиясын тағайындайды, ол банкті тікелей таратуды жүзеге асыратын және банкті таратудың негізгі міндеті: банктің істерін аяқтау мен оның кредиторларымен және акционерлерімен есеп айырысуды қамтамасыз етуге қол жеткізетін органды білдіреді.

Банкті таратудың бүкіл процесі Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау комитетінің атынан уәкілетті органның жіті бақылауымен жүзеге асырылады.

Аралық тарату балансы мен банк кредиторлары талаптарының тізілімін бекіту де аталған бақылаудың көрінісі болып табылады.

Кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру (реттеу) мынадай механизм арқылы жүзеге асырылады: кредиторлар таратылатын банкке өз талаптарын қояды, соңғысы оларды заңды деп таныған кезде талаптар уәкілетті орган бекітетін банк кредиторлары талаптарының тізіліміне енгізіледі; бұдан кейін банк кредиторлардың талаптарын кезектілік пен пропорционалдылық қағидаттарына сай өтейді. Бұл орайда, өтеу активтердің (ақша, меншікті мүлік,

дебиторлық берешек және басқалар) жиынтығын білдіретін тарату массасы шеңберінде жүргізіледі.

Кредиторлардың талаптарын толығымен қанағаттандыру және тиісінше таратылатын банктің кредиторларымен есеп айырысу үшін қажет тарату массасын толықтыру мақсатында банктің тарату комиссиясы таратылатын банктің борышкерлерінен дебиторлық берешекті өндіріп алу, сондай-ақ меншікті және кепілге салынған мүлікті сату жұмысын жүргізеді.

Банктің тарату комиссиясының өз қызметінің негізгі бағыттары бойынша жұмысы (таратылатын банктің борышкерлерінен дебиторлық берешекті өндіріп алу, меншікті және кепілге салынған мүлікті сату) көбінесе банктің қызмет атқару кезеңінде туындайтын бірқатар маңызды проблемаларға байланысты қиындайды, атап айтқанда: банкте тиісті есепке алудың болмауы, банктің активтерін үлестес компаниялар арқылы шығару, банкте қарыз алушылардың кредиттік дерекнамаларының едәуір санының, банктің меншікті және кепілге салынған мүлкіне құқық белгілеуші құжаттардың болмауы, уәкілетті органдарда банктің мүлкіне құқық белгілеуші құжаттардың, кепіл шарттарының тиісінше тіркелмеуі, Республиканың барлық өңірлері бойынша банк дебиторлары санының көп болуы.

Банктің барлық кредиторларының талаптарын толығымен өтеу банк активтерінің оның міндеттемелеріне өте жақсы арақатынасы болып табылады. Банктің барлық кредиторларының және акционерлерінің талаптары қанағаттандырылғаннан кейін тарату туралы есеп пен тарату балансы банкті тарату туралы шешім қабылдаған сотпен бекітіледі. Әділет органдары банкті таратылған банк ретінде тіркейді және оны Ұлттық бизнес - сәйкестендіру нөмірлерінің тізілімінен шығарады.

Азаматтық заңнамаға сәйкес міндеттемелер толығымен тоқтатылады әрі заңды тұлғаны (банкті) таратумен өтелген болып есептеледі.

Осылайша, банктерді тарату таратылатын банк кредиторларының талаптарын қанағаттандырудың (реттеудің) ақырғы тәсілін білдіреді.

Халықаралық тәжірибені зерделеу кезінде мыналарға назар аударуға болады. Әлемдік қаржы дағдарысынан кейін АҚШ-тың ең ірі инвестициялық банктері банкроттыққа ұшырауға шақ қалды (Merrill Lynch және Bear Stearns, Goldman Sachs және Morgan Stanley), ал ең көне американдық банктердің бірі Lehman Brothers өз қызметін тоқтатты.

2009 жылы Ұлыбританияның банк заңнамасында ауыр қаржылық жағдайға ұшыраған банктердің мәселелерін шешу кезінде арнайы режимді енгізу көзделетін бірқатар ережелер қабылданды, банктерді дәрменсіздіктің ресми рәсіміне дейін тұрақтандыру мүмкіндігі енгізілді. Мұндай тұрақтандыру бүкіл банк бизнесін немесе оның бөлігін жеке сатып алушыға/банкке аудару мүмкіндігі немесе банкті мемлекеттік меншікке уақытша аудару мүмкіндігі арқылы да мүмкін болады.

Сонымен қатар осы уақытқа дейін Ұлыбританияда болмаған банктерге арналған дәрменсіздік рәсімдері енгізілді.

Осылайша, дәрменсіздік рәсімдері банктің

салымшыларына лездік төлемдер жасауды немесе осындай талаптарды өзге банктерге аударуды қамтамасыз етуге, сол арқылы банктің барлық кредиторларының талаптарын қанағаттандыруда ең жақсы нәтижеге жетуге бағытталған.

Еуроодаққа кіретін және әлемдік қаржы дағдарысынан көбірек зардап шеккен ел Испания болып табылады. Осыған байланысты Испания Үкіметі заңнамаға елдің орталық банкінің қадағалау функцияларын кеңейтетін түзетулер енгізді: атап айтқанда, реттеуші ертерек кезеңдерде әлеуетті «проблемалы» банктерді зерттеуге кірісе алады және қажет болған жағдайда оларды лицензияларынан айыра алады. Аталған шараларды Еуроодақ қабылдатқан болатын.

Сонымен қатар 15.11.2012ж. кредиттік мекемелерді уақытша басқару, қайта құрылымдау мен сауықтыру процестерін реттеу көзделетін заң жобасы қабылданды. Аталған заң жобасында Банктерді реттеп қайта құрылымдау қорының (FROB) құқықтық мәртебесі белгіленеді, оның қызметінің түпкі мақсаты жалпы қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Жаңа заң жобасына сәйкес Испания Банкінің кез келген әрекеттерін FROB мақұлдауға тиіс, ол тоқсан сайын Орталық банктен есептер алатын болады.

Сондай-ақ, FROB құтқаруға бөлінген ақшаны мемлекетке белгіленген мерзімде қайтаруға дәрменсіз кез келген банктерді тарату өкілеттіктеріне ие болады. Сонымен қатар, FROB

банктің құнын айқындау, оның активтерін немесе міндеттемелерін кейіннен сатылуы мүмкін аралық банкке беру құқығын алады. FROB Испанияның экономика министрлігінің тікелей бақылауында болады.

Испандық банктер, бірінші кезекте бұл Santander, BBVA, Popular, La Caixa және Bankia сияқты жүйе құраушы банктерге қатысты, 31.12.2012ж. өзінің төлем қабілеттілігінің деңгейін 8-9%-ға дейін көтеруге тиіс болған еді.

Қорытындылай келе банктер кредиторларының талаптарын қанағаттандыру таратылатын банктер кредиторларының (қаржылық қызметтерді тұтынушылардың) құқықтарын қорғаудың бүкіл жүйесі арқылы өтетінін атап өткіміз келеді. Әрі әлемдік тәжірибеде проблемалы банктерге қатысты жұмыс істеп тұрған тұрақтандыру және тарату механизмдері, мысалы Ұлыбритания мен Испанияда проблемалы банктермен жұмыс істеу практикасында оларды өте жақсы және тәртіпке салынған түрде қолдануға мүмкіндік береді. Испания тәжірибесі банктерді тікелей тұрақтандырумен және таратумен айналысатын органның (FROB) жұмыс істеуі проблемалы банктің кредиторларын толыққанды қорғауға және проблемалы банктің кредиторлары оның проблемалары туындаған сәттен бастап оны толығымен таратқанға дейін құтқаратын қорғауында болатын «бір қолшатыр» қағидатын қолдануға мүмкіндік беретіні туралы қорытынды жасауға болатынын көрсетеді.

СЫРТҚЫ СЕКТОР СТАТИСТИКАСЫ САЛАСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАРЖЫ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ СҰРАҚА

Жұмабекова А.Ж. - Төлем балансы және валюталық реттеу департаментінің Методология және талдау Басқармасының Бас маманы

Соңғы жылдары төлем балансы статистикасын жақсарту сұрақтары халықаралық ұйымдардың тарапына назарға жиірек түсетін тақырыптың бірі болуда. Осы салада негізгі заң шығарушы Халықаралық Валюта Қорының (ХВҚ) Статистикалық Департаменті болып табылады. ХВҚ мамандары көптеген жылдар бойы ұсыныстарды өңдеді, жетілдірді және енгізді, олардың негізінде қазір Қорға қатысушы елдердің төлем баланстары туралы мәліметтері жиналады және жарияланады (бірінші нұсқаулық 1948 жылы шықты). Тиісті ұсыныстарды дайындау негізгі екі бағыт бойынша өрбиді. Біріншіден, ХВҚ мүше - елдердің мүмкүндігінше нақтырақ және сыртқы экономикалық қатынастарының жай-күйі туралы ең жоғарғы деңгейде бірыңғайланған ақпаратты алуды қамтамасыз ету. Екіншіден, алынған ақпаратты өңдеу және жариялаудың бірыңғай методологиясын жасау ең ақырында ХВҚ басқару органдары тарапынан салыстыруға және жүйелі бақылауға жарайтын қатысушы-елдердің азды-көпті біркелкі валюталық жағдайдың бағалауын білу болып табылады.

Төлем балансы және халықаралық инвестициялық позиция бойынша Нұсқаулық туралы, 6-басылым

Сыртқы экономикалық қызмет шоттары статистикасы және макроэкономикалық статистиканың басқа бөлімдері арасындағы интеграция деңгейін көтеру үшін, сонымен қатар глобализация және қаржы мен технологиялық инновациялармен байланысты экономикалық өзгертулер, 2009 жылы ХВҚ төлем балансы және халықаралық инвестициялық позиция бойынша Нұсқаулықты, 6-басылым (одан әрі - ТБН-6) басып шығаруға алдыңғысы қайта қаралды және дайындалды. ТБН-6 өңдеу 2003 жылы ХВҚ басталған болатын. Сол жылы ХВҚ құрылған ұлттық шоттар бойынша жұмыс тобымен «1993 жылғы Ұлттық шоттар жүйесін» (ҰШЖ) жаңарту шешімі қабылданды, ол 2008 жылы дайындалды және басып шығарылды (ҰШЖ 2008).

ТБН-6 елдің операциялары және позициялары бойынша статистикалық деректерді басқа әлемге қатысты қалыптастыру методологиясының негізін көрсетеді, және де онда тұжырымдамалық негіз көрсетіледі, ол әртүрлі елдерге қатысты - ең ұсақтан және онша дамымағанан неғұрлым экономикалық дамығанға және қиынға дейін қолданыла алады.

ТБН-6 шеңберінде өңделген негізгі механизм, алдыңғы нұсқаулықпен салыстырғанда өзгерген жоқ (5 басылым – ТБН-5). ТБН-6-ғы ТБН-5 тұжырымдамалық негіздерін қолданады, ол резиденттік ұғымымен, экономикалық территория, экономикалық мүдде орталығы, сонымен қатар есепке алу қағидаттары - екі жақты жазба және есептеу әдісі. Барлық осы ұғымдар

мен қағидаттар ТБН-6 айқындалды. Сонымен бірге, глобализациялық процесстердің дамуымен өзекті мәселелердің бірқатары үлкен мағынаға ие болды. Екі немесе одан көп елдермен байланыстары бар экономикалық бірліктердің саны үнемі артуда, және көптеген елдердің саны экономикалық уағдаластықтың қатысушылары болуда. Атап айтқанда, көп қызығушылық резиденттік тұжырымдамасына және ақша аударымдары ағындарымен байланысты мигрант-жұмысшылар туралы ақпаратқа тиісті. Сонымен, ТБН-6 резиденттікпен байланысты сұрақтардың шеңберінде резиденттілікке қатысты нұсқаулықтар және мақсатты құрылымдар мен басқа заңды құрылымдардың қызметі келтіріледі, олардың көмегімен активтерге иелік ету және физикалық аз қатысуымен немесе мүлдем қатыспауымен сипатталады. Мысалы, физикалық тұрғыда аз қатысатын әлде мүлдем қатыспайтын деп есептелетін «мобильдік» өндіріс, сияқты ұғымдар енгізілуде (қаржы, сақтандыру, патентке меншік құқығы, тіпті «виртуалдық өңдеуші өнеркәсібі»); «арнаулы мақсаттағы кәсіпорын» (қаржылық компаниялар, «қабықша» компаниялар ж.б.), олар корпорация мәртебесін алған елдің жеке институционалдық бірліктері ретінде жіктелуі тиіс, жоғарымобильді жеке тұлғалардың резиденттілігі экономикалық қызығушылық орталығына байланысты анықталады.

ТБН-6 шеңберінде әзірленген негізгі механизм алдыңғы 5-ші нұсқаулықтың басылымымен салыстырғанда өзгерген жоқ. Төлем балансында деректерді тапсырудың келесі құрылымдағы тәртібі сақталды: ағымдағы шот, капитал шоты және қаржылық шот. Дегенмен кейбір салаларға белгілі бір өзгертулер енгізілді. Мысалы, ТБН-5 қолданылған ағымдағы шоттағы «кіріс» саны және «ағымдағы трансферттер», ТБН-6 «бастапқы кіріс» және «екінші кіріске» алмастырылды.

Одан басқа, өндірістік процесстердің глобализациялық маңызының өсуінен ТБН-6 оларды есепке алудың әдістері ұсынылған, сыртқы мердігерлерге берілген материалдық процесстер туралы толығырақ және тұтастай алуға болады (яғни қайта өңдеуге арналған тауарлар), және физикалық иеленушілікпен байланысты емес жүзеге асыру және өңдеуді басқару қызметтері туралы (яғни тауарларды шетелде қайта сату). Мысалы, «басқа тарапқа тиесілі физикалық түрде шығарылатын қорларды өңдеу бойынша қызметтер» енді қызмет ретінде қарастырылады; алдында ТБН-5 олар «қайта өңдеу үшін тауарлар» ретінде қарастырылған.

Траншекаралық қызметтер көлемінің өсуі ТБН-6 қаржылық делдалдық ұғымын қосуға әсерін тигізді. Әдетте, қаржылық делдалдар өздерінің салымшыларына олардың қарыз алушыларының пайызынан төмен пайыздық ставкаларды ұсына алады. Осылайша алынған пайыздық маржа қаржылық делдалдармен өздерінің шығындарын жабуға қолданылады және оларға операциялық пайда береді. Қызметтің бұл түрі клиенттерден тікелей төленетін қызметтерді алудың баламасын береді. Сонымен, жанама түрде өлшенетін қаржылық делдалдық бойынша қызмет болып табылатын маржа туады (ЖӨҚДҚ), яғни

қызметтерге ақы несиелер мен депозиттердің пайыздарында есепке алынған болып табылады. ТБН-5 қызметтер үшін ақы пайыздардан ажыратылмаған болатын. Сондықтан ЖӨҚДҚ жанама түрде өлшенетіндіктен, Ұлттық Банкпен ЖӨҚДҚ есептеудің әдістемесі, сонымен қатар халықаралық нарықтарда пайыздық мөлшерлемелердің талдауы өңделуде.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен интеллектуалдық меншікті есепке алу үлкен маңызға ие болды. Мысалы, телекоммуникациялық қызмет, интернет қызметі және компьютерлік қызмет санаты бөлінді, бұл ретте компьютерлерді бағдарламалық қамтамасыз ету есебінің тәртібі нақтыланды. Ғылыми зерттеулер және тәжірибелік - конструкторлық өзгерістер туынды активтер ретінде қарастырылады және қызметтерге жатады (алдында туынды емес активтер ретінде саналған болатын және сол себептен капиталмен операциялар шотына қосылатын).

Өзгертулер қаржылық шотқа да қатысты болды. Жаңа қаржылық құралдар мен механизмдердің пайда болуы және дамуы институционалдық бірліктердің құрылуымен байланысты болды, ТБН-6 қаржылық активтер мен міндеттемелердің ауқымды үш санаттары қолданылады:

- 1) капиталда қатысатын құралдар мен инвестициялық қорлардағы пайлар;
- 2) борыштық құралдар;
- 3) басқа қаржылық активтер/міндеттемелер.

2008 жылғы ҰШЖ және ТБН-6 қаржылық активтер мен міндеттемелердің нақтырақ жіктеуіші қосымша қолданылады. Ең бастысы жіктеуіш заңды сипаттамаға негізделген, ол құралдың бастапқы қатынасының нысанын сипаттайды, сонымен қатар олар өтімділікпен және экономикалық мақсатпен байланысты болып отыр.

Дегенмен қаржылық инновациялар құралдардың жаңа типтерінің пайда болуына әкеледі, осы жіктеу халықаралық салыстырмалылыққа жол беретін және енді қазіргі жаңа құралдарды қосуға мүмкіндік беретін категорияларға жалпы категорияларды қамтамасыз етуге арналған. Мысалы, инвестициялық қорлар туралы, оларды жеке санат ретінде бөлу, сонымен қатар олардың кірістерін есепке алу тәртібінің анықтамасы келтіріледі.

Инвестициялық қорлардың тікелей инвесторлар немесе тікелей инвестициялау кәсіпорындары болуы мүмкін екендігі мойындалады. Сонымен қатар, бағалы қағаздардың индекстерге байлану сипаттамасы беріледі (кірістер және қайта бағалау, валюталар бойынша жіктеу сұрақтары).

ТБН-6 резиденттердің экономика секторлары ҰШЖ 2008 тығыз байланысуын қамтамасыз ету мақсатында біршама түрлендірілген. ТБН-5 сәйкес резиденттердің 4 экономикалық секторлары бөлінген: (1) ақша-несиені реттеу органдары; (2) мемлекеттік реттеу секторы; (3) банктер; (4) басқа секторлар. ТБН-6 «ақша-несиені реттеу органдары» «орталық банктің секторына» ауыстырылды, алайда «ақша-несиені реттеу органдары» резервтік активтерді анықтау мақсатында функционалды тұжырымдама

ретінде сақталады. «Басқа секторлардан» «басқа қаржылық корпорациялары» деген қосымша сектор бөлінді.

Сонымен, енді басқа секторлар тек қаржылық емес ұйымдардан, (үй шаруашылығына қызмет ететін) коммерциялық емес ұйымдардан және үй шаруашылығынан тұрады.

Сонымен қатар төлем балансының қаржы шотындағы қаржылық активтер операцияларын есепке алу белгісі өзгерген. ТБН-5 сәйкес қаржылық активтердің өсуі «-» (теріс) белгісімен, азайуы - «+» (оң) белгісімен белгіленген, ал ТБН-6 сәйкес қаржылық активтердің (сонымен қатар міндеттемелердің де) өсуі «+» (оң) белгісімен, ал азайуы «-» (теріс) белгісімен көрсетілетін болады.

ТБН-6 валюталық одақтар мен басқа аймақты сыртқыэкономикалық келісімдерді есепке алу туралы нақты нұсқаулықтар алғаш рет қосылды. Онда валюталық, экономикалық одақтың анықтамасы, одақтардың модельдері және келісулердің ықтимал түрлері, сонымен қатар оларға төлем балансының негізгі тұжырымдамасын қолдану келтірілген.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының сыртқы сектор статистикасы «Төлем балансы бойынша Нұсқаулық», 5-басылымына (ХВҚ, 1993 жыл) сәйкес қалыптастырылады. Бұл ретте Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі сыртқыэкономикалық статистиканың жаңа халықаралық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз ету жұмыстарына кірісіп кетті және 2013 жылдан бастап төлем балансы және халықаралық инвестициялық позицияны ТБН-6 сәйкес тапсырудың жаңа құрылымына өту жүзеге асырылады.

Деректерді Таратудың Арнайы Стандарты Қосу жайлы

Қазіргі уақытта ХВҚ жасалған Деректерді Таратудың Арнайы Стандарты (ДТАС) және Деректерді Таратудың Жалпы Стандарты (ДТЖС) екідеңгейлі жүйесі қолданылады. ХВҚ мүше-елдер әзірленген стандарттарды жұртшылыққа ұсынғанда экономикалық және қаржылық деректерді басшылыққа ала алады. Қазақстан Республикасы ДТАС жазылушысы болып табылады және оның негізгі қағидаттарын ұстануға міндеттенеді.

ДТАС, ол ХВҚ мүше-елдер үшін капиталдың халықаралық нарықтарына кіруге мүмкіндігі бар немесе оған ұмтылатын экономикалық және қаржылық деректерді басып шығару бойынша нұсқаулық болып танылуы керек. ДТАС жазылу ерікті болып табылады, бірақ ХВҚ мүше-елдері ретінде жазылғандар үшін ХВҚ оны сақтау және белгілі бір ақпараттарды экономикалық және қаржылық деректерді тарату тәжірибесі жөнінде тапсыру жағдайын жүктейді. ДТАС толыққанды, уақтылы, сенімді және қолжетімді экономикалық, қаржылық және әлеуметтік-демографиялық ішкі мемлекеттік және халықаралық статистиканы тапсыруды қамтамасыз етеді.

2008 жылғы қаржылық дағдарыс белгілі салаларда статистикалық деректердің маңызды мәселелері бар екендігін көрсетті, ол дер кезінде дағдарысты білуде тежеуші факторлардың біріне айналды. Реттеуші және бақылаушы органдар, саясаткерлер

және нарықтың қатысушылары қаржылық институттар мен нарықтардың қатыстыру дәрежесін өлшеу үшін деректердің жеткілікті болмауынан тәуекелдерді және олардың ғаламдық және ұлттық қаржылық жүйелеріне әсерін лайықты түрде бағалай алмады.

Сондықтан, ХВҚ Қаржылық тұрақтылық комитетімен және G-20 елдерінің экономикасына назар аударылатын басқа да органдармен ынтымақтастық орнатуы деректердің мәселелерін келесідей анықтап берді:

- ішкі қаржы секторындағы тәуекелдер;
- еларалық өзара қаржылық байланыс;
- ішкі экономикалардың әртүрлі шоктарға сезімталдылығы және
- ресми статистикалық деректермен байланысты.

Осыған байланысты, 2012 жылы ХВҚ деректерді таратудың жаңа стандартын Деректерді таратудың арнайы стандарты қосу (одан әрі - ДТАС Қосу), оның мақсаты әсіресе ДТАС жазылғандарға деректерді таратудың стандартын күшейту болып табылады.

ДТАС Қосу деректерді таратудың үшінші деңгейлі стандарты болатын болады. ДТАС Қосу халықаралық қаржы жүйесінде және осы жүйе арықылы қарқындылық беретін елдерге экономикалық және қаржылық деректерді басып шығару бойынша нұсқаулық болып қызмет ететін болады.

ДТАС Қосу стандартына қосылу ДТАС сияқты ерікті түрде жүзеге асырылатын болады. Жүйелі түрде қаржылық секторлары бар елдер стандартқа қол қоюға ынталандырылатын болады, мысалы қаржы секторын бағалау бағдарламасына қатысатын елдер (FSAP) айтуға болады. ДТАС Қосу стандартын сақтауға бақылау ДТАС ұқсас келеді. Қолданушылар деректерді таратудың Ұлттық бетін және деректерді таратудың Күнгізбесін ДТАС қолданатын болады. Алайда деректердің Ұлттық бетінде деректердің категориясын жариялау үшін белгілі жылдар мөлшері үшін статистикалық деректерді көрсетуге тура келеді (мысалы, соңғы 5 жылдағы деректер). ДТАС Қосу деректерінің категориясы ДТАС сияқты, деректерді таратудың мерзімділігі және уақыттылығы бар болатын болады. Бұл ретте, жаңа стандартта деректердің барлық категориялары міндетті категория ретінде жіктелетін және ешқандай категория «ұсынуға рекомендациялатын» болып жіктелмейтін болады. Деректерді таратудың икемділігі сонымен қатар ДТАС Қосуда болмайды. Өз кезегінде, ХВҚ ДТАС Қосуға көшудің тиісті өтпелі кезеңін қарастыруды ұсынады.

Сонымен, халықаралық мойындалған жаңа статистикалық методологияларды ендіру олармен өтпелі кезеңнен өткеннен кейін еларалық және сектораралық сыртқыэкономикалық шоттар статистикасы бойынша, сонымен қатар жалпы макроэкономикалық статистика саласында деректерді салыстыруды анағұрлым жақсартуға жағдай туғызады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің халықаралық ұйымдармен статистикалық деректерді жинау саласында халықаралық деңгейде ынтымақтастығы, сыртқы сектор статистикасының сапасын жақсарту бойынша тұрақты және жүйелі түрде жүргізудің сонымен қатар статистикалық деректердің қамтуын кеңейту және оларды өңдеу тәсілінің маңыздылығын көрсетеді.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУМАҒЫНДА СӘЙКЕСТЕНДІРУ НӨМІРЛЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Құбашева Н.А. – Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Үйлестіру департаменті Экономика басқармасының бас маман – экономисі

Көптеген елдерде жеке есепке алу жүйесін құрайтын негіз, мысалға айтар болсақ, әр адамға дүниеге келгенін тіркеу кезінде берілетін жеке сәйкестендіру нөмірі болып табылады. Түрлі елдерде жеке сәйкестендіру нөмірлерін қалыптастыру жүйесінің ерекшеліктері бар. Жеке сәйкестендіру нөмірінде жеке адам туралы және нақты тұлға белгілері берілген уақыттан бері өзгермейтін кодталған түрде мәліметтер болады (негізінен, туған күні, жынысы, бір күнде туылған адамдарды ажырататын сан және бақылау саны). Сәйкестендіру нөмірі азаматтың жеке басын куәландыратын құжаттарда көрсетіледі. Ол түрлі ақпараттық жүйелерден жеке адам туралы деректерді интеграциялауға және азаматтар туралы деректердің қайталанбауын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сәйкестендіру нөмірі сондай-ақ түрлі критерийлер негізінде заңды тұлғаларға да беріледі.

Сәйкестендіру нөмірі салық салу, әлеуметтік сақтандыру, білім беру және басқа салаларда пайдаланылады. Сәйкестендіру нөмірі сондай-ақ «электронды үкімет» негізінде азаматтарға интеграцияланған қызметтер көрсетуді де болжап отыр.

Қазақстанда 2013 жылғы 1 қаңтардан бастап сәйкестендіру нөмірлерін пайдалануға көшу жүзеге асырылды, бұл жеке және заңды тұлғалар туралы мәліметтерді тіркеудің бірыңғай жүйесін енгізудің және Сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізілімін жасау жөнінде заң шығармашылық және ұйымдастыру іс-шараларын іске асырудың нәтижесі болып табылады.

Сәйкестендіру нөмірлерін енгізу мемлекеттік органдардың ақпараттық дерекқорларына өзекті сипат беруге және олардағы ақпараттың қайталануын болдырғызуға, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың мемлекеттік органдармен өзара қарым-қатынасын олардың жүгінуі кезінде рәсімдерді жеделдету және оңайлату арқылы жетілдіруге мүмкіндік жасайтын болады.

Жеке сәйкестендіру нөмірі (ЖСН – жеке тұлға, соның ішінде өзіндік кәсіпкерлік түрінде қызметін жүзеге асыратын дара кәсіпкер үшін) немесе бизнес-сәйкестендіру нөмірі (БСН – заңды тұлға және қызметін бірлескен кәсіпкерлік түрінде жүзеге асыратын дара кәсіпкер үшін) белгілі тұлға жөнінде мәліметтер таңбаланған цифрлық символдардың жүйелілігі түрінде білдіріледі және мемлекеттік органдардың ақпараттық деректер базасында осы тұлғаны сәйкестендіру үшін бірегей нөмір болып табылады.

ЖСН құжаттары туу туралы куәлік, Қазақстан Республикасы азаматының паспорты және жеке куәлігі, Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметтік паспорты, шетелдіктің Қазақстан Республикасында тұруына ықтияр хат, азаматтығы жоқ адамның куәлігі, жеке басты куәландыратын құжаттары

болмаған жағдайда, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар үшін тіркеу куәлігі болып табылады.

БСН бірлескен кәсіпкерлік түрінде қызметін жүзеге асыратын дара кәсіпкерлер үшін – дара кәсіпкер ретінде мемлекеттік тіркеу туралы куәлікте, заңды тұлғаны мемлекеттік тіркеу туралы анықтамада, резидент емес заңды тұлғалар үшін тіркеу куәлігі сияқты құжаттарда және басқаларда көрсетіледі.

ЖСН/БСН әлеуметтік жеке код (ӨЖК), салық төлеушінің тіркеу нөмірі (СТН) сияқты деректемелерді алмастырады және банктік операцияларды жүзеге асыру кезінде, оның ішінде міндетті зейнетақы жарналарын аудару және әлеуметтік аударымдар, зейнетақы төлемдері және әлеуметтік жәрдемақылар, салық міндеттемелерін орындау, банктік шоттар ашу мен жүргізу, кредиттер беру, депозиттер/салымдар қабылдау және басқалары кезінде қаржылық құжаттарда міндетті деректеме болып табылады.

Ұлттық Банк сәйкестендіру нөмірлерін пайдалануға көшу шеңберінде Ұлттық Банктің нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер енгізді, екінші деңгейдегі банктер (бұдан әрі – банктер) және басқа өз клиенттері арасында түсіндіру жұмысын жүргізді, пайдаланушылар мен ақпараттық жүйелерді өңдеу жөніндегі төлем жүйелері операторының жұмысы үйлестірілді. Сондай-ақ, төлемдерді және ақша аударымдарын жүзеге асыру кезінде салық төлеуші ретінде есепке алуға жатпайтын, Қазақстан Республикасының резиденті еместерге сәйкестендіру нөмірлерін қоймау жөніндегі мәселе реттелді.

Банктер өз кезегінде өз клиенттерін төлем және өзге де құжаттарда сәйкестендіру нөмірлерін пайдалануға көшу туралы хабардар ету бойынша, өз клиенттерінің ЖСН/БСН болуын және Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі Салық комитетінің және «Мемлекеттік зейнетақы төлеу жөніндегі орталық» (МЗТО) республикалық мемлекеттік қазыналық кәсіпорны дерек қорларының сәйкестігін салыстыру бойынша жұмыс жүргізді. Банктердің СТН және сәйкестендіру нөмірлерінің дерекқорларын салыстыру қорытындысы бойынша, оның ішінде жеке тұлғалардың тегі мен әкесінің атының өзгеруіне байланысты шамалы айырмашылықтар табылды. Мемлекеттік органдар мен банктердің үйлестірілген жұмысы барысында табылған айырмашылықтар жойылды.

Банктер банктік шоттар ашу мен жүргізу кезінде және төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асыру кезінде шетелдіктердің және салық төлеуші ретінде тіркеу есебіне алуға жатпайтын азаматтығы жоқ тұлғалардың оларды жүзеге асыруын қоспағанда, сәйкестендіру нөмірін қолданады. Банктер үшін Салық кодексінде резидент еместердің жинақ шоттарынан және шет ел банктерінің корреспонденттік шоттарынан басқа, төлем құжаттарында сәйкестендіру нөмірі жоқ банк шоттары бойынша операциялар жүргізбеу, салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді, әлеуметтік аударымдарды төлегенде және міндетті зейнетақы жарналарын аударымдары кезінде төлем құжаттарын қабылдағанда сәйкестендіру нөмірлерінің дұрыс көрсетуін бақылау міндеті көзделген.

Сәйкестендіру нөміріне көшу сәтінде төлем жүйелерін пайдаланушылар сәйкестендіру нөмірлерін көрсете отырып, клиенттердің төлем және өзге де

құжаттарын қалыптастыруға және қабылдауға, сондай-ақ ЖСН/БСН тексеруге дайындығын қамтамасыз ету бойынша барлық дайындық іс-шаралары іске асырылды.

Қазіргі уақытта төлем жүйелері ойдағыдай жұмыс істеуде, төлем жүйелерін пайдаланушылар төлемдерді және ақша аударымдарын төлем жүйелері арқылы әдеттегі режимде жүргізеді, төлемдердің қайтарылуы сәйкестендіру нөміріне көшкенге дейін жүзеге асырылған қайтарылумен салыстырғанда шамалы ғана.

Ұлттық Банктің және банктердің ЖСН/БСН пайдалануға көшу бойынша ауқымды дайындық жұмыстар жүргізулері нәтижесінде төлемдердің жаппай қайтарылуымен байланысты проблемалардан құтылуға қол жеткізілді.

Халықты сәйкестендіру нөмірлерімен қамтамасыз ету бойынша жұмыстар жалғасуда.

ЖСН/БСН болмаған жағдайда банк клиенттері халыққа қызмет көрсету орталықтарына не әділет органдарының аумақтық бөлімшелеріне жүгінулеріне болады, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес ЖСН/БСН алуға міндетті резидент емес клиенттер – дербес не сенімді адам арқылы ЖСН/БСН қалыптастыру және резидент емесінің салық төлеуші ретінде тіркеу туралы тіркеу куәлігін алуы үшін салық органына жазбаша өтініш жолдауға тиіс. Сәйкестендіру нөмірлер көрсетілген құжаттар алғаннан кейін оларды өзінің қызмет көрсетуші банктеріне ұсынулары қажет.

ЖСН/БСН банктердің деректерімен сәйкес келмеген жағдайда бұл мәселені банкке тиісті құжаттар (жеке басын куәландыратын құжаттар, туу туралы куәлік, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар үшін тіркеу куәлігі, мемлекеттік тіркеу/қайта тіркеу туралы куәлік және басқалар) беру арқылы реттеу қажет.

Банктер үшін бірыңғай идентификаторларды пайдалануға көшу банктік қызмет көрсету және банктік шот ашу шарттарын жасаған кезде клиенттер ұсынатын құжаттар санын қысқартуға мүмкіндік берді.

Халық үшін сәйкестендіру нөмірлерін қолданудың қолайлылығы алу, сақтау, ксерокөшірме жасау, жеке басының куәлігін көрсетумен қатар салық төлеушінің тіркеу нөмірлерін және әлеуметтік жеке кодтар көрсету қажеттігінің жоқтығымен, сондай-ақ әрбір адамды мемлекеттік органдардың барлық дерекқорларында бірыңғай сәйкестендірумен қортындыланады. Соған байланысты жеке деректердің өзекті сипат алуы қамтамасыз етілетін болады, атап айтқанда жеке тұлға тегін, атын немесе әкесінің атын өзгерткен кезде зейнетақы жарналарын аудару және әлеуметтік төлемдер алу үшін МЗТО хабарландыруы талап етілмейді.

Сәйкестендіру нөмірлерін пайдалануға көшу барлық төлемдердің, әсіресе халықтың әлеуметтік әлсіз қорғалған қабаттарына мемлекеттік төлемдердің және мемлекет бюджетіне салық түсімдерінің уақтылылығының және атаулылығының сақталу бөлігінде зор маңызы бар.

Осылайша, адамның өмір сүруіндегі негізгі салаларды жүзеге асыру кезінде ЖСН бар жеке куәлікті пайдалану мүмкіндігі сәйкестендіру нөмірлерін қолдануда ауыз толтырып айтарлық артықшылық болып табылады.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АЙЫРБАСТАУ ПУНКТТЕРІНІҢ
ЗАҢСЫЗ ЖОЛМЕН АЛЫНҒАН
КІРІСТЕРДІ ЗАҢДАСТЫРУҒА
(ЖЫЛЫСТАТУҒА) ЖӘНЕ
ТЕРРОРИЗМДІ ҚАРЖЫЛАНДЫРУҒА
ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛЫ ТУРАЛЫ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ТАЛАПТАРЫН
ОРЫНДАУЫ**

*Жармуханова А.Н. – Қазақстан Республикасының
Ұлттық Банкі Орталық филиалының валюталық
операцияларды бақылау бөлімінің бас маманы-
экономисі*

Заңсыз жолымен алынған кірістерді заңдастыру және терроризмді қаржыландыру қазіргі заманның көкейтесті мәселесі болып қана қоймай, сонымен бірге, тұтастай алғанда, елдің экономикалық, саяси, әлеуметтік салаларын әлсіретуге және беделін түсіруге қозғаушы күш болып табылады. Ықтимал тәуекелдердің ғаламдық ауқымын ескере отырып, дүниежүзілік қаржы бірлестіктері бүкіл әлем бойынша қылмыстық әрекеттің осы түрімен күресудің ұжымдық шарасын қолдануда.

Ақшаны жылыстатудың салдары кері әсер тигізетіндігін бағаламауға болмайды. Бұл - қаржы нарығының тұтастығын бұзу, нақты экономикалық көрсеткіштерге бақылау жасауды әлсірету тәуекелі, валюта бағамдарының, жеке алғанда, пайыздық мөлшерлемелердің тұрақтылығына ықпал ету ғана емес, тұтастай алғанда, елдің қауіпсіздігіне тікелей қатер туғызу. Бұдан басқа ақшаны жылыстату, көбінесе, криминалдық оқиғалар - терроризммен, есірткі заттар мен қаруды заңсыз таратумен, құл саудасымен, жасырын көшіп келумен және т.б. байланысты болады.

Қылмыстық кірістерді және терроризмді қаржыландыруды заңдастыруға қарсы іс-қимыл саласындағы әлемдегі белсенді ынтымақтастық 1989 жылдың шілдесінде алдыңғы қатарлы елдердің «жетілігінің» (АҚШ-тың, Жапонияның, Германияның, Ұлыбританияның, Францияның, Италияның, Канаданың) ақшаны жылыстату мәселесі жөніндегі Арнайы қаржы комиссиясын (FATF) құруынан басталды.

2004 жылдан бастап Қазақстан Еуразиялық аймақтың 9 елі кіретін (Қазақстан, Беларусь, Индия, Қытай, Қырғызстан, Ресей, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан) FATF тобы түріне жататын Еуразиялық тобының мүшесі (EAT) болып табылады.

Қазақстанның ақшаны жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимылдың халықаралық жүйесіне кіруі мақсатымен 2008 жылғы сәуірде Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің жанында Қаржы мониторингі комитеті құрылған болатын.

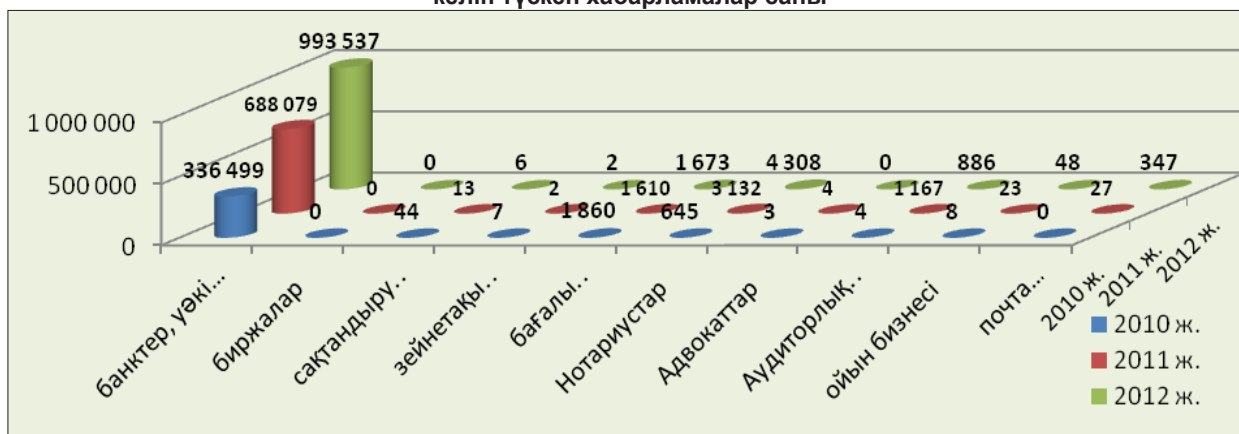
2010 жылғы 9 наурызда «Заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі - Заң) қолданысқа енгізілді.

Қаржы мониторингі субъектілеріне: банктер, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар, биржалар, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары, сақтандыру брокерлері, жинақтаушы зейнетақы қорлары, бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары, орталық депозитарий, ақша аударымы бойынша қызмет көрсететін почта операторлары жатады.

Қаржы мониторингі субъектілері заңсыз жолымен алынған кірістерді (жылыстату) заңдастырудың және терроризмді қаржыландырудың алдын алу және тыйым салу үшін операциялардың сипатына байланысты шекті баламасы алдын ала келісілген қаржы мониторингіне жататын операциялар туралы Қаржы мониторингі комитетіне дереу хабарлауға міндетті. Күдік туғызған операциялар туралы хабарламалар олар болғанға дейін жіберіледі.

1-сурет

Қаржы мониторингі субъектілері тұрғысынан алғанда, 2010 жылдан бастап 2012 жылдың аралығында келіп түскен хабарламалар саны

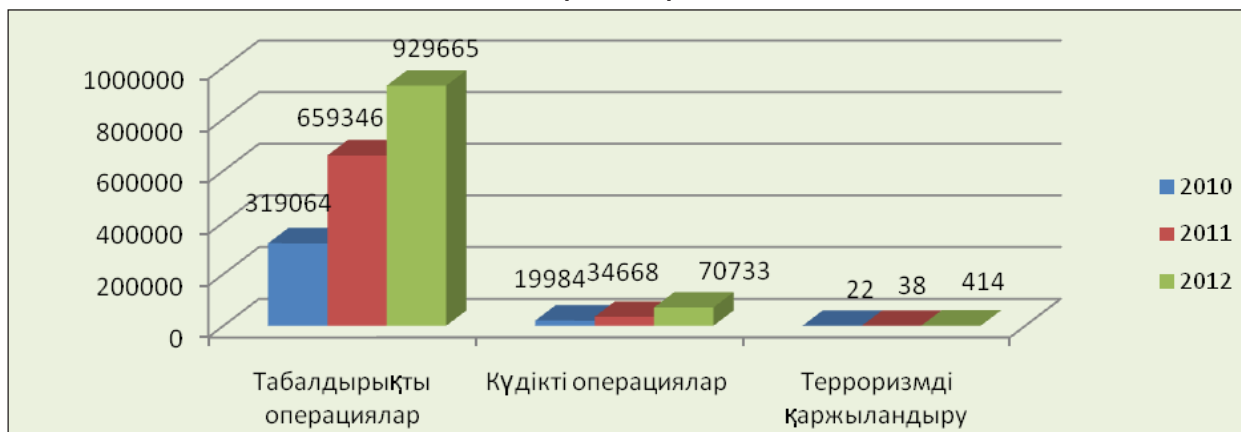
Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Қаржы мониторингі комитетінің деректері пайдаланылды

Күдікті операцияны айқындау өлшемдері:
 1) анық экономикалық мәні жоқ мәміле жасау;
 2) заңда көзделген қаржы мониторингі рәсімдерінен жалтаруға бағытталған іс-қимыл жасау;
 3) осы операция терроризмді және (немесе) экстремизмді қаржыландыруға бағытталған деп жорамалдауға негіздер бар операциялар жасау болып табылады.

2010-2012ж.ж. аралығында Қаржы мониторингі комитетіне қаржы мониторингіне жататын операциялар туралы 2 миллионнан астам хабарлама түсті, хабарламалардың көпшілігі (қаржы мониторингі субъектілері тұрғысынан алғанда) екінші деңгейдегі банктерден және қолма-қол шетел валютасымен айырбастау операцияларын жүзеге асыратын уәкілетті ұйымдардан келіп түсті (1-сурет).

2-сурет

2010 жылдан бастап 2012 жылдың аралығында қаржы мониторингі субъектілерінен келіп түскен хабарламалар саны

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Қаржы мониторингі комитетінің деректері пайдаланылды

Қаржы мониторингі комитетіне келіп түскен хабарламалардың көлеміндегі айырбастау операциялары бойынша ақпараттың үлес салмағы басымырақ. 2013 жылғы

1 сәуірдегі жағдай бойынша Қазақстанда уәкілетті банктер мен уәкілетті ұйымдардың 3 016 айырбастау пункті жұмыс істейді.

1 кесте

Айырбастау пунктерінің саны туралы мәлімет

ҚР ҰБ филиалдары	Барлық айырбастау пункттері	Банктердің айырбастау пункттері	Почтаның айырбастау пункттері	Уәкілетті ұйымдардың айырбастау пункттері
Қазақстан бойынша барлығы	3 016	2051	43	922

Қолданылып жүрген заңнамаға сәйкес қолма-қол шетел валютасын айырбастау пункттері арқылы сатып алу, сату және айырбастау қаржы мониторингіне жататын ақшамен және (немесе) өзге мүлікпен жүргізілетін операцияларға жатады.

Қазақстанның айырбастау пункттерінің заң талаптарын сақтауын тексеру Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құзыретіне жатады.

Екінші деңгейдегі банктерді және уәкілетті ұйымдарды жоспарлы тексеру барысында, клиенттерді сәйкестендіру, ерекше бақылауға жататын қаржы операцияларын анықтау және құжаттамалық тіркеу, сонымен бірге Қаржы мониторингі комитетіне шек қойылған операциялар жасайтын клиенттер туралы арнайы сауалнамаларды уақтылы жіберу бойынша барлық қажетті рәсімдер регламенттелетін ұйымдардың ішкі бақылау қағидалары зерделенеді. Айырбастау операциялары үшін біржолғы шегі 7 000 000 теңгеге тең немесе оның баламасынан асып түседі.

Тексеру нәтижесі көрсеткендей, қаржы мониторингі субъектілері күдікті қаржы операцияларын анықтауға

тиісті назар аудармаған, атап айтқанда:

1) күдіктіліктің тиісті өлшеміне сәйкес келетін операцияларды жүзеге асыратын клиенттердің және қаржы операцияларына қатысушылардың деректері тиісті түрде сәйкестендірілмейді;

2) белгіленген шекті шамасына жететін қаржы операциялары бойынша арнайы формулярлар клиенттеріне сауалнамалар жіберілмеген жағдайлары кездеседі;

3) арнайы формулярларды және сауалнамаларды толтыруға жауапты қызметкерлерді оқытудың жоқтығы көптеген бұзушылықтар мен қателерге әкеп соғады;

4) шекті мәнді айналып өту және міндетті бақылауға назарға алынбау үшін операцияларды бөлу жағдайлары кездеседі;

5) ұйымдардың басшылық құрамының тарапынан әлсіз бақылау.

Тексеру барысында анықталған бұзушылықтар банктердің заңды және осы тақырыптағы өзге нормативтік құқықтық актілерді, сондай-ақ ұйымның ішкі бақылау қағидаларын сақтауына

бақылау жасау жеткіліксіз ұйымдастырылғаны дәлел болады. Сондықтан заңнама талаптарына сәйкес, сондай-ақ өз мүддесіне қарай қаржы мониторингі субъектілеріне ақшаны жылыстатумен және терроризмді қаржыландырумен күрес жүргізудің жалпыға танымал тиімді әдістеріне сүйенуі керек. Қызметкерлердің біліктілігін арттыруға, ішкі бақылау жүйесін, сондай-ақ тәуекел-менеджментті нығайтуға, ақпараттық, электрондық жүйелердің тиімділігін арттыруға ерекше баса назар аудару, ұйымның

салалық бағытталуына немесе нарық сегментіне байланысты басқа да кешенді шараларды әзірлеп ендіру қажет.

Заңсыз жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы күресте жұмыстың тиімділігін үнемі арттырып отыру қажет, өйткені ол ықтимал тәуекелдерді барынша азайтуға және жоюға, сонымен бірге, тұтастай алғанда, елдің және ұйымның беделін көтеруге мүмкіндік туғызады.

БАНК ТАРИХЫН ЖАҢҒЫРТА ОТЫРЫП

*Салкулова Г.К. – Қазақстан Республикасының
Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының
мамандармашысы*

Өкінішке орай, қазіргі өмір қарқыны біздің әсемдік әлеміне үңілуімізге, өткенге көз жіберіп, халқымыздың асыл қасиеттері туралы ой бөлісуімізге көп мүмкіндік бере бермейді. Алайда әрқайсымыздың санамызда осы айтылған құндылықтарға деген қажеттілік бекіген, оларды қанағаттандыра отырып, біз рухани жағынан байи түсеміз, қайырымдылық пен шапағатқа кенелеміз. Дәл осындай өзімізді ұлт, халық ретінде сезінуімізге, әлемдік және еуропалық өркениетте өз орнымызды түйсінуімізге деген қажеттілік музей сияқты мәдени-ағарту және тарихи-танымдық мекемелердің пайда болуына алып келді. Музейдің қай ведомствоға меншікті екендігіне қарамастан оның жұмысындағы маңызды бағыттар: патриотизмге, адамгершілікке тәрбиелеу, тарих пен мәдениетті ұғындыру өзгермей қала береді.

Музей – бұл тарихқа тереңдеу, бұл – уақытты сезіну. Музей табалдырығын аттасымен-ақ ерекше бір ахуал бойынды билеп алады. Ол сені күнделікті қарбаластан алыстатып, басқа бір әлемге, басқа уақыт кеңістігіне елітіп өкetedі.

Ұлттық банктің Батыс Қазақстан филиалының музей қоры абыройлы істердің ұйтқысы болуда. Оның экспозициялары Жайық өңіріндегі және еліміздегі банк жүйесінің құрылу тарихымен, оның бастауында тұрған және банк ісіне қомақты үлес қосқан тұлғалармен, бұл салада қалыптасқан дәстүрлермен таныстырады. Олармен таныстырмас бұрын алдымызда тұрған маңызды оқиға - Қазақстан Республикасының ұлттық валютасы – теңгенің енгізілгеніне 20 жыл толуы туралы еске сала кеткен жөн. Өйткені осындай атаулы мерекелік іс-шараларды өткізу кезінде мәдени мекемелердің, соның ішінде музей қорының қажеттілігі мен маңызы да арта түседі. Қазіргі уақытта филиалымызда аталған мерейтойға өзіндік жұмыстары басталып та кетті. Жұмыс ауқымы анықталып, ұлттық валюта мерейтойын тойлау жөніндегі іс-шаралар жоспары жасалды, филиал мамандарының бұқаралық ақпарат құралдарында сөйленетін сөздері мен жариялайтын мақалаларының тақырыптары белгіленді. Қорыта айтқанда жоспарланған іс-шараларды өткізу музей қорын пайдалана отырып, оның қызметімен тығыз байланыста жүргізілетін болады.

Ұлттық банктің Батыс Қазақстан филиалының музейі 1998 жылы қарашада теңгенің енгізілгеніне 5 жыл толу құрметіне ашылды. Музей филиал директоры Б.Ізбасаровтың және филиал ұжымының бастамасымен банк саласында қалыптасқан дәстүрлерді сақтау, аға ұрпақтың еңбегін есте қалдыру және ұрпақтар сабақтастығын жалғастыру мақсатында құрылды.

Әр музейдің жұмысында оның қорындағы материалдар шешуші фактор болып табылады. Біздің музейімізде 2000-ға жуық жәдігер, оның ішінде тарихи құжаттар, фотосуреттер, кітаптар мен аль-

бомдар т.б., материалдар бар. Филиал жанынан құрылған Музей кеңесінің мүшелері музей қорының жаңа жәдігерлермен толығына зор көңіл бөледі. Осы жұмыс барысында музей қоры банк жүйесінің ардагерлері, соның ішінде ұзақ уақыт бойы КСРО Мемлекеттік банкінде жұмыс істеген және өлкедегі банк ісін құруға және дамытуға зор үлес қосқан тұлғалар туралы жаңа деректермен толықты. Музей экспозицияларындағы уақытпен сарғайған фотосуреттерге, газет қиындыларына, ескі құжаттарға қарай отырып, онда бейнеленген адамдар, олардың одан арғы тағдыры туралы білгің келеді. Олардың тағдыры ел тағдырымен біте қайнасқан деуге болады. Мемлекеттік банктің облыстық конторының (қазіргі ҰБ Батыс Қазақстан филиалының) 1922 жылдан бергі басшыларының фотосуреттері мен жұмыс жасаған жылдары орналасқан стенд көрнекті жерге ілінген. Олар: Доморацкий Ф.К., Копылов И.С., Зимон К.А., Османов Т., Боганов С.П., Сычев Ф.В., Муканов, Карасаев Н.К., Саршаев А.С., Зверев Г.Т., Плужникова В.В., Применко Е.Н., Валишева М.Г., Марченков Г.В., Избасаров Б.І.

Облыстық контораның алғашқы басшылары білімдері төмен болғанмен банк жүйесіне партияның жолдауымен келген, өз ісіне шын берілген, жігерлі де батыл, тәуекелден қорықпайтын адамдар болды. Олар Мемлекеттік банкті ел экономикасының қалыпты жұмыс істеуіне тікелей ықпал ететін аса маңызды мекемелердің бірі ретінде орнықтырды.

Жалпы Қазақстанда банк жүйесінің құрылуына XIX ғасырда негіз салынды, дәл осы фактор елімізде ақша-кредит жүйесінің дамуы бұрынғы КСРО республикаларының ішінде көш бойы алда жүруіне оң әсерін тигізгені сөзсіз. Оған мына фактілер дәлел. Ресей империясының Мемлекеттік банкі 1860 жылы құрылды, ал 1876 жылдың қыркүйек айында сол кездегі Қазақстан аумағында (бұрынғы Орынбор губерниясы) оның тұңғыш бөлімшесі – Ресей Мемлекеттік банкінің Орал бөлімшесі ашылды. Ол кейіннен Орал қаласына көшірілді. Сондықтан да осы дата оның заңды мұрагері – Ұлттық банктің Батыс Қазақстан филиалының да құрылған күні болып есептеледі. Батыс Қазақстан облысында банк жүйесінің даму сатылары да филиал музейінде көрініс тапқан.

Сонымен қатар музейде көне монеталардан бастап теңгеге дейінгі ақша тарихы бейнеленген. Шамамен XII – XIV ғасырлармен таңбаланған көне монеталар археологиялық қазбалар кезінде Орал маңындағы Ысқырық тау (Свистун-гора) баурайынан табылған. Өлдеқашан ғайып болған қалаларда, көне мемлекеттерде соғылған бұл монеталар ақшаның ежелгі тарихын толықтыра түседі. Ғасырлардан жеткен осындай аса құнды заттар музейіміздің бағалы экспонаттары болып табылады. Сондай-ақ XVIII ғасырда Патшалық Ресейде шығарылған темір монеталар, 1769 жылы императорша II Екатеринаның құрметіне шығарылған атақты «катенькалар», Ресей Империясының түрлі номинациядағы алғашқы қағаз ассигнациялары, Кеңес Одағы кезеңіндегі монеталар және тәуелсіз Қазақстанның теңгелері музей экспозициясының тақырыптық бағытын айқындай түседі.

Экспозициялардың басты тақырыптарының бірі – Қазақстандағы ақша реформасы, ұлттық валютаның енгізілуі. Тәуелсіз еліміздің тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың ұлттық валютаны енгізу туралы Жарлығы, қазақ халқының тарихи тұлғалары - Өл-Фараби, Абай, Шоқан Уәлиханов, Құрманғазы, Өбілхайыр хан, Сүйінбай ақынның портреттері бейнеленген алғашқы ақша белгілеріміз арнаулы стенділерге орналастырылған.

Музей қорының қызметі тек ішкі шараларды өткізумен ғана шектеліп қалмайды, ол басқа қоғамдық музейлермен, мәдени мекемелермен араласу, тәжірибе алмасу, түрлі жобаларға, конкурстарға, конференциялар мен дөңгелек үстелдерге қатысу барысында өз жұмыс аясын кеңейте түседі.

Өткен жылы филиал музейі «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде Батыс Қазақстан облыстық тарихи-өлкетану музейі ұйымдастырған «Музейлер – халық қазынасы» атты жобаға қатысты. Мақсаты – облыстың қоғамдық және мемлекеттік музейлерінің маңыздылығын арттыру, олардың арасында тәжірибе алмасуды ұйымдастыру, сондай-ақ өскелең ұрпақты өлке тарихын және тарихи тұлғаларды оқып үйренуге жұмылдыру. Облыстық музейдің арнаулы залында филиалдың негізгі қорынан таңдап алынған 200-ден астам бағалы жәдігер қойылды. Олардың ішінде: көне монеталар, Мемлекеттік банктің Орал бөлімшесінің өткен ғасырдың 20-шы жылдарындағы қызметкерлері бейнеленген тарихи фотосуреттер, банк жүйесі ардагерлерінің жеке заттары мен наградалары, Ұлттық банктің тарихи даму кезеңдеріне арналған тақырыптық стенділер т.б.

Ұлттық банк филиалының облыстық му-

зейде ұйымдастырған экспозициялық көрмесі қала тұрғындарының, әсіресе, қаржы-банк саласы қызметкерлерінің, жоғары оқу орындары студенттерінің, сондай-ақ зиялы қауым мен БАҚ өкілдерінің жоғары қызығушылығын туғызды. Банк тақырыбына деген мұндай қызығушылықты біріншіден - Ұлттық банктің қызметі туралы ақпараттың және жариялылықтың жетіспеушілігінен, екіншіден – халықтың Ұлттық банк шығаратын өнімдерге, әсіресе, бағалы металдардан жасалған монеталарға деген сұранысының артуымен, үшіншіден – бұрын кездеспеген жаңа да сирек нәрсені білуге деген құмарлықпен, сондай-ақ жай ғана әуесқойлықпен түсіндіруге болады. Көрмені қараған әр адам, оның келу себебіне қарамастан, көргенінен қанағат алды деп айтуға болады. Экспозициялық көрменің облыс музейіндегі төрт аптаға жуық жұмысы кезінде келушілермен араласып, олардың пікір-тілектеріне құлақ асу және ескеру бұл саладағы жұмыс бағыттарын айқындауға мүмкіндік берді. Бұл, әрине, алда тұрған теңгенің 20-жылдығын тойлауға арналған іс-шараларды ұйымдастыруға көмегін тигізетіні анық. Сондай-ақ облыстың орталық музейі ұйымдастырған жобаға қатысу филиал музейінің танымалдығын арттырып, келушілердің санын көбейте түсті. Сөйтіп, аталған шара екі жақ үшін де өзара тиімді болды деуге болады.

Болашақта тындырылар істер ауқымы мол. Бұл бір күннің жұмысы емес, түпсіз таусылмайтын, үнемі өзгерісті қажет ететін жұмыс. Мүмкін, ертеңгі күн тағы бір жаңа идея әкелер. Оның бүгінгіден жақсы болары сөзсіз.

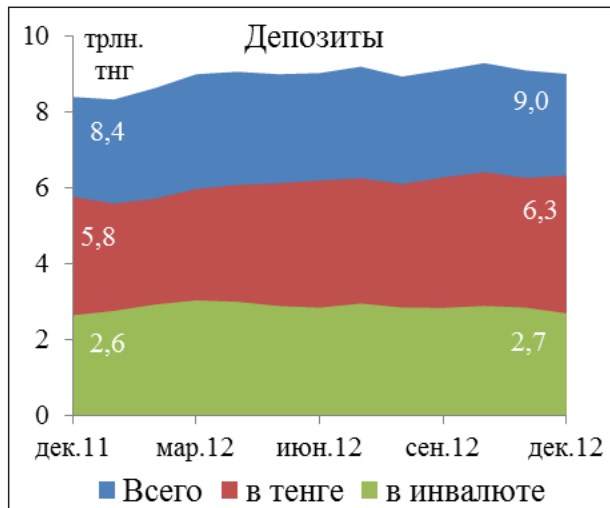
ТЕНДЕНЦИИ ДЕПОЗИТНО-КРЕДИТНОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА В 2012 ГОДУ

Осипов И.В. – главный специалист-аналитик
Департамента исследований и стратегии РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»

Преодолев острую фазу кризиса, экономика Казахстана продолжает расти третий год подряд. Несмотря на замедление темпов роста экономики в 2012 году до 5,0%, в целом прошедший год сложился благоприятным для финансового сектора, и в частности для депозитно-кредитного рынка страны. В 2012 году депозитная база банков выросла на 7,2%, второй год подряд наблюдается рост кредитной активности, в результате которой кредитование банками экономики увеличилось за прошедший год на 13,0%.

Депозиты. Рецессия в экономике Европейского союза и продолжающийся долговой кризис в странах Европейского союза ужесточили требования в отношении заемщиков на международных рынках капитала, в связи с чем доступ казахстанских банков к внешним рынкам капитала по-прежнему затруднен. Другой проблемой является волатильность и цена привлечения средств на мировых рынках капитала.

Рисунок 1

На высоком уровне сохраняется лимит доверия населения к банковской системе. Главным элементом влияния на данный фактор стало принятие государством в период кризиса решения об увеличении размера гарантирования по депозитам физических лиц до 5 миллионов тенге. Решение об увеличении размера гарантирования было временным и ограничивалось 2011 годом, однако в декабре 2011 года был принят закон предусматривающий сохранение данной нормы на постоянной основе.

Вклады населения в банках (с учетом счетов нерезидентов) повысились за 2012 год на 23,6%

В таких условиях депозиты остаются для банков основным источником фондирования.

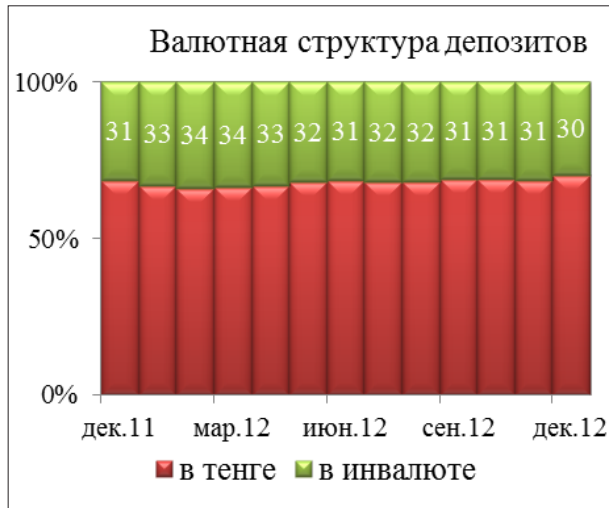
Рост депозитного рынка в 2012 году замедлился, что было обусловлено снижением депозитов юридических лиц, тогда как темп роста сбережений населения сохранился практически на уровне предшествующего года.

Объем депозитов резидентов в депозитных организациях за 2012 год повысился на 7,2% (в 2011 году – рост на 14,3%) до 8 994,5 млрд. тенге. При этом депозиты юридических лиц понизились за год на 0,7% (в 2011 году – рост на 10,2%) до 5 622,7 млрд. тенге, а физических лиц – выросли на 23,8% (24,1%) до 3 371,8 млрд. тенге.

Продолжается снижение уровня долларизации депозитной базы банков, обусловленное более высокими ставками вознаграждения по тенговым вкладам, по сравнению с валютными, и стабильным обменным курсом тенге не позволяющим зарабатывать на курсовой разнице.

За 2012 год объем депозитов в национальной валюте увеличился на 9,6% до 6 311,5 млрд. тенге, а в иностранной валюте повысился на 2,0% до 2 683,0 млрд. тенге (рисунок 1). В результате опережающего темпа роста тенговых сбережений снизился уровень долларизации депозитов, и удельный вес депозитов в тенге в декабре 2012 года по сравнению с декабрем 2011 года повысился с 68,6% до 70,2% (рисунок 2).

Рисунок 2

(2011 год – на 22,6%) до 3 409,5 млрд. тенге. В структуре вкладов населения тенговые депозиты увеличились на 29,7% до 2 072,5 млрд. тенге, депозиты в иностранной валюте повысились на 15,2% до 1 337,0 млрд. тенге. В результате, удельный вес тенговых депозитов повысился с 57,9% в декабре 2011 года до 60,8% по итогам декабря 2012 года.

Ставки вознаграждения по срочным депозитам в целом в 2012 году отличались понижательным трендом, с пиковой точкой роста к концу года, обусловленной повышением уровня вознаграждения в тенговом и валютном сегменте (рисунок 3, 4).

Рисунок 3

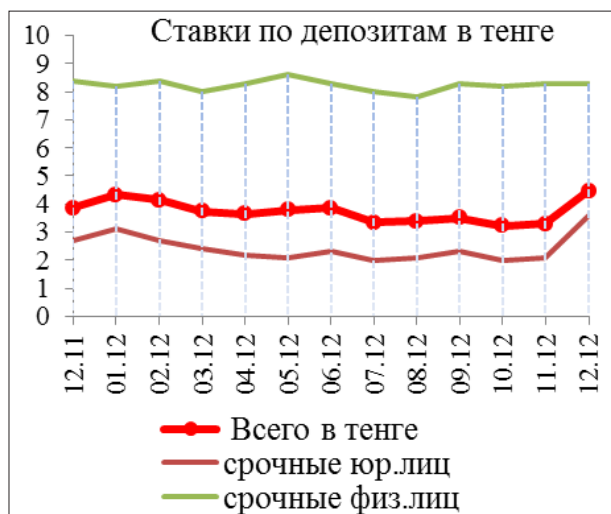
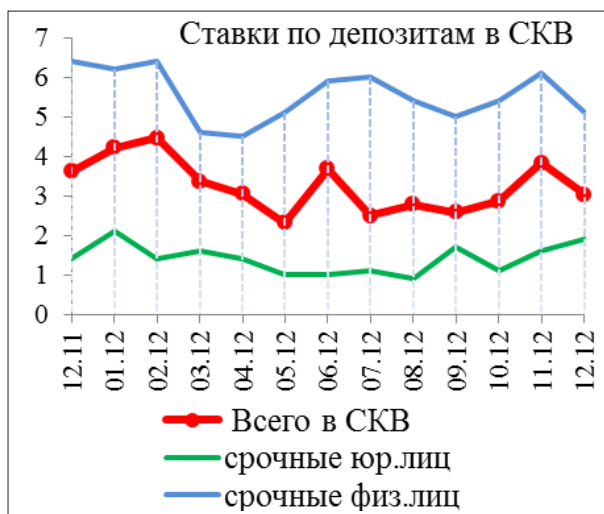

Рисунок 4

Ставка вознаграждения по депозитам, привлеченным в национальной валюте, снизилась за год до 3,7% (в 2011 году – 3,9%), по депозитам в свободно-конвертируемой иностранной валюте (СКВ) незначительно повысилась до 3,3% (2011 год – 3,2%).

Основные тенденции депозитного рынка заключаются в продолжающемся росте депозитов, снижении уровня долларизации сбережений, и уменьшении ставок вознаграждения по депозитам, что также является положительным фактором в части удешевления стоимости фондирования банковского сектора.

Кредиты. Рынок кредитования, после существенного торможения в течение практически трех лет, начал активно восстанавливаться с 2011 года, продемонстрировав высокий темп роста, который несколько замедлился в 2012 году. В определенной степени на темпы

роста кредитования оказало влияние изменение базы сравнения, поскольку после снижения в 2010 году на 0,7%, темп роста в 2011 году был соответственно выше, чем впоследствии в 2012 году, после роста на 16,1%.

Общий объем кредитования банками экономики в 2012 году вырос на 13,0% (в 2011 году – рост на 16,1%), составив 9 958,0 млрд. тенге. Кредитование в национальной валюте повысилось на 23,9% (в 2011 году – рост на 29,6%) и достигло 7 041,3 млрд. тенге, в иностранной валюте – продолжило снижение, уменьшившись на 6,8% до 2 916,7 млрд. тенге (в 2011 году – снижение на 2,5%) (рисунок 5).

В итоге снизился уровень долларизации кредитного рынка, и удельный вес тенговых кредитов в декабре 2012 года по сравнению с декабрем 2011 года повысился с 64,5% до 70,7% (рисунок 6).

Рисунок 5

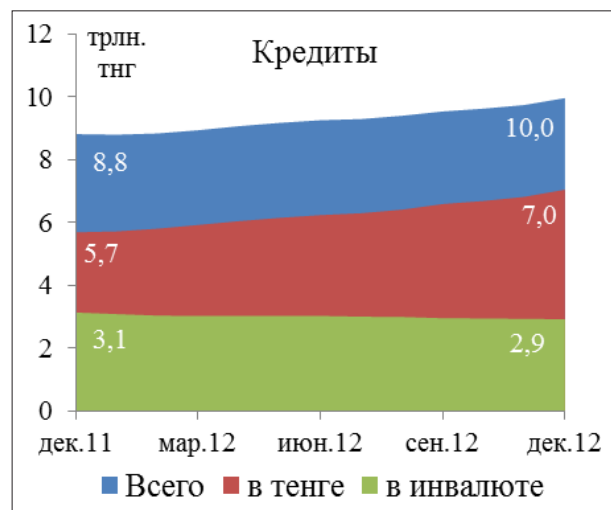
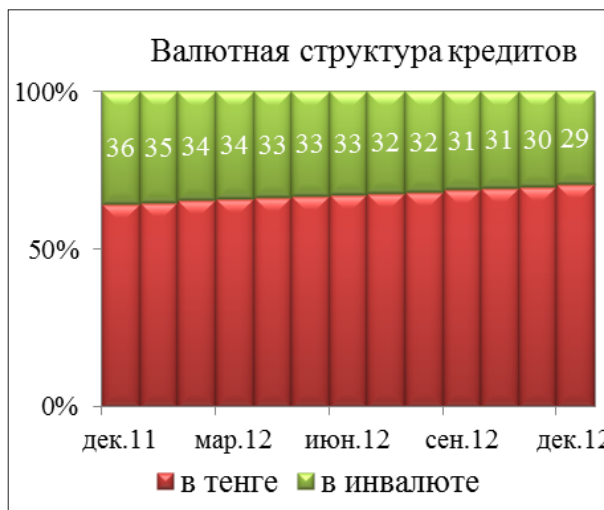

Рисунок 6

Продолжающееся падение сегмента валютного кредитования обусловлено снижением интереса к данному виду займов в период кризиса и посткризисный период, и принятием, с середины 2009 года, надзорным органом мер, направленных на ужесточение требований к банкам, выдающим валютные кредиты заемщикам, не имеющим

валютной выручки либо зарегистрированным на территории оффшорных зон.

В 2012 году произошли незначительные изменения в структуре кредитов по срокам. Долгосрочное кредитование повысилось на 12,4% до 8 002,3 млрд. тенге, краткосрочное – выросло на 15,4% до 1 955,7 млрд. тенге. В связи с более высокими темпами

роста краткосрочного заимствования удельный вес долгосрочных кредитов в декабре 2012 года по сравнению с декабрем 2011 года понизился с 80,8% до 80,4%.

Немаловажную роль в росте краткосрочного заимствования сыграла и активизация сегмента потребительского кредитования населения, темп которого, после роста в 2011 году на 21,2%, в 2012 году ускорился до 39,6%, составив 1 503,6 млрд. тенге. Рост потребительского кредитования стал следствием реализацией населением отложенного в период кризиса спроса, а также возросшего интереса банков к данному сегменту рынка, предложивших клиентам кредитные продукты с более длительными сроками погашения (до 3 лет) и продажу товаров в рассрочку.

В 2012 году рост кредитования юридических лиц замедлился до 9,9% (в 2011 году – рост на 18,1%), составив 7 102,7 млрд. тенге, физических лиц – ускорился до 21,7% (в 2011 году – рост на 10,9%), составив 2 855,3 млрд. тенге. Удельный вес кредитов физическим лицам в декабре 2012 года по сравнению с декабрем 2011 года повысился с 26,6% до 28,7%.

Восстановилось кредитование малого бизнеса. Кредитование субъектов малого предпринимательства, после снижения в 2011 году на 3,1%, в 2012 году повысилось на 5,2% до 1 412,0 млрд. тенге, что

составляет 14,2% от общего объема кредитов экономике (в декабре 2011 года – 15,2%).

Малый бизнес в силу своей размерности наиболее значительно пострадал в период кризиса и медленно восстанавливается. Большую роль в данном процессе играет реализация государством программы «Дорожная карта бизнеса 2020», направленной на предоставление финансовой поддержки малому и среднему бизнесу посредством субсидирования ставки вознаграждения по кредитам и предоставления гарантий при нехватке залогового обеспечения.

В разбивке по отраслям экономики наиболее значительная сумма кредитов приходится на торговлю – 20,1% (в декабре 2011 года – 20,8%), строительство – 14,0% (15,1%), промышленность – 12,0% (12,0%), сельское хозяйство – 3,2% (3,9%).

В целом ставка вознаграждения по выданным кредитам за год повысилась незначительно с 12,7% в 2011 году до 12,8% в 2012 году. Тенденция ставки вознаграждения к повышению в основном была обусловлена ростом стоимости тенгового заимствования для населения (рисунок 7, 8). То есть активизация населения на рынке потребительского кредитования, традиционно более рискованного и соответственно дорогостоящего, в целом оказало влияние на удорожание заимствования в 2012 году.

Рисунок 7

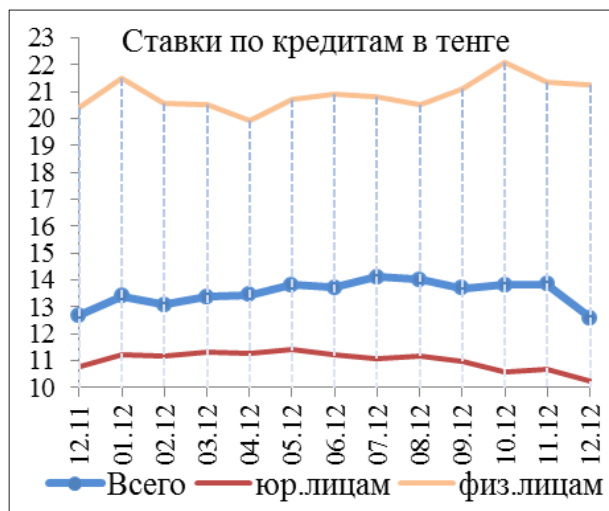
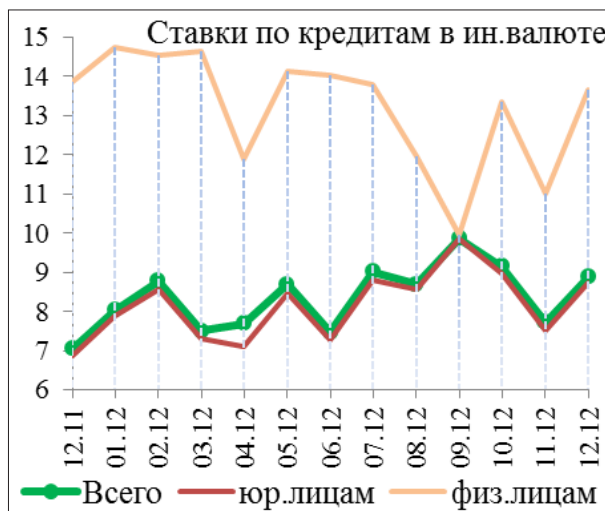

Рисунок 8

Таким образом, в 2012 году, несмотря на замедление темпов, рост кредитного рынка продолжился, значительно снизился уровень долларизации и доля кредитов в тенге достигла 70,7%, что является лучшим показателем за годы независимости, а также незначительно повысилась ставка вознаграждения в тенговом сегменте.

Итоги развития депозитно-кредитного рынка в 2012 году, характеризуются продолжающимся ростом ресурсной базы банков и объемов кредитования экономики, снижением уровня долларизации, снижением ставок вознаграждения по депозитам и незначительным их ростом по кредитам.

МОБИЛЬНЫЕ ПЛАТЕЖНЫЕ УСЛУГИ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Ашыкбеков Е. Т. - начальник управления политики платежных систем Департамента платежных систем РГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

В настоящей статье речь идет об услугах, связанных с осуществлением платежей и переводов денег с использованием средств мобильной связи. Технологические достижения последних лет сделали возможным использование мобильных устройств для дистанционного управления банковским счетом, проведения платежей и переводов денег, а также совершения иных повседневных финансовых операций. Подобные услуги становятся все более популярными во многих странах мира и рассматриваются как важнейшее направление в эволюции развития финансовых (платежных) услуг. Лидирующие позиции во внедрении и развитии мобильных платежей сегодня занимают страны Азиатского региона, в числе которых Япония, Корея и Сингапур. Особенно активно включились в последние годы в этот процесс некоторые развивающиеся страны Африки, Юго-Восточной Азии и Латинской Америки. Развитие новых платежных услуг на базе мобильных технологий приобретает особую актуальность и для нашей страны с учетом ее масштабов и географической особенности. Данный сегмент рынка в Казахстане находится на этапе становления и ждет своего активного развития. В этой связи, в статье представлен краткий обзор внедренных в различных странах мира проектов, анализ текущей ситуации, применяемых технологий и перспективных направлений развития рынка мобильных платежных услуг в Казахстане.

1. Мировая практика внедрения и развития мобильных платежных услуг

Сегодня в мире развиваются два направления (модели) мобильных платежных услуг:

1. Мобильный банкинг – услуга, при которой мобильный телефон выступает в качестве инструмента управления и доступа к банковским счетам. При этом, все платежи и переводы осуществляются с использованием и за счет денег, находящихся на банковском счете владельца мобильного телефона. Услуга реализуется с помощью технологии SMS-банкинга либо с помощью специальных мобильных приложений, загружаемых на мобильный телефон.

2. Мобильный платежный сервис на базе систем мобильных операторов – услуга, позволяющая осуществлять платежи и переводы с использованием мобильного телефона с помощью денег абонентов, размещенных у операторов мобильной связи. В этой модели денежные операции осуществляются без использования банковских счетов абонента за счет неизрасходованной части средств абонента, учитываемых на его абонентском счете у мобильного оператора.

Если первое направление в основном характерно для большинства стран Западной Европы, то второе

направление либо модель мобильных платежей получила распространение в странах Азии, Африки и Латинской Америки, а также в некоторых странах СНГ.

При мобильном банкинге услуга ориентирована на лиц, уже являющихся клиентами банков (в основном это держатели платежных карточек), и представляет собой для них удобный способ совершения платежных операций в дополнение к существующим каналам дистанционного обслуживания посредством Интернет-банкинга, сети банкоматов и иных автоматизированных устройств самообслуживания. Модель мобильных платежей на базе мобильных операторов предполагает возможность предоставления платежных сервисов для всех абонентов мобильной связи, в том числе лиц, не охваченных банковским обслуживанием и не имеющих договорные отношения с банками и иной регулируемой финансовой организацией, посредством систем мобильных операторов, независимых сервис-провайдеров либо банков-партнеров мобильных операторов.

По прогнозам компании Gartner к 2016 году мобильными платежами будет пользоваться почти полмиллиарда человек и объем рынка достигнет 600 млрд. долларов США. При этом, ожидается, что мобильные платежи больше всего получат распространение в Азиатско-Тихоокеанском регионе и Африке. Это связано с тем, что в развивающихся странах указанных регионов, где значительная часть населения не имеет банковского счета и не пользуется услугами банков, в последние годы активно продвигаются системы мобильных платежей с участием операторов мобильной связи.

Анализ общемировой практики показывает, что наибольшее распространение сегодня в системах мобильных платежей получили следующие технологии:

1. *SMS – технология.* Платеж осуществляется путем обмена SMS сообщениями на основе использования сервисного номера оператора мобильной связи. Сегодня SMS сервис приобретает все большую популярность в развивающихся странах для осуществления денежных переводов и оплаты счетов во многом из-за простоты его использования. Однако, данная технология имеет ряд неудобств в связи с необходимостью ручного набора параметров платежа, что, в свою очередь, не позволяет использовать эту технологию для широкого перечня платежей, а также имеет ряд недостатков с точки зрения обеспечения безопасности проводимых транзакций.

2. *Технологии на основе использования специального программного приложения,* загружаемого и устанавливаемого на мобильный телефон или SIM-карту (Applet либо Midlet). Для работы с такими приложениями абоненту (клиенту) необходимо предварительно загрузить их в мобильное устройство с помощью WAP или GPRS либо приобрести специальную SIM-карту, в которой «прошито» соответствующее приложение. Среди существующих сегодня в мире технологий мобильных платежей именно эта технология обеспечивает полноценный банкинг и обеспечивает клиенту совершение практически любых платежей

ных операций, гарантируя дополнительную защиту передаваемой информации, в том числе использование механизма электронной цифровой подписи. Однако, распространение этой технологии мобильных платежей все еще сдерживается недостаточной осведомленностью абонентов мобильной связи и отсутствием необходимых навыков применения подобной технологии.

3. *Бесконтактные технологии*, среди которых наиболее популярны технологии NFC (Near Field Communication) и IC (integrated circuit) чипа. Данная технология предназначена для осуществления платежей на небольшие суммы непосредственно в точках продажи товаров и услуг и обеспечивает высочайшую скорость проведения операции, особенно удобна для применения в системах оплаты за проезд в общественном транспорте, в сетях автозаправочных станций, в местах быстрого питания, платных парковках и при взаимодействии с торговыми автоматами. Принцип работы данной технологии состоит в том, что специальный чип, который позволяет передавать данные на ультракороткие дистанции в несколько сантиметров, размещается в мобильном телефоне (в специальных моделях) или в SIM-карте. Благодаря этому, в отличие от других способов оплаты с использованием мобильных устройств, платеж осуществляется мгновенно в бесконтактном порядке. Соответственно, применение технологии требует модернизации или замены SIM-карты либо использование специальной модели мобильного телефона, а также считывающего устройства, поддерживающего данную технологию, в пунктах обслуживания клиентов.

Ниже представлен краткий обзор по отдельным странам мира в части внедрения и развития проектов в области мобильных платежей.

Япония. Данная страна является одним из мировых лидеров в развитии рынка платежей с использованием средств мобильной связи. Ведущая роль в продвижении мобильных платежей в Японии принадлежит операторам мобильной связи. Так в июне 2004 года телекоммуникационная компания NTT DoCoMo первой начала продажу мобильных телефонов с функцией «мобильный бумажник» и предоставлять своим абонентам услугу по осуществлению платежей с использованием мобильного телефона. Посредством мобильного телефона организовано управление банковскими счетами, мониторинг движения денег, оплата услуг третьих организаций (государственные платежи, коммунальные услуги, связь, и т.д.). Аналогичные услуги с 2005 года оказывают другие мобильные операторы связи – KDDI и Vodafone.

Развитие и популяризация мобильных платежей в Японии, во многом, связаны с развитием технологии карты «ФелиКа» («FeliCa»). Карта состоит из центрального процессора и операционной системы («IC» чип и антенна), специально разработанной корпорацией «Sony», что позволяет ей осуществлять процесс авторизации, а также получать разрешение на прочтение и получение той или иной информации при инициировании платежей. Суть данной технологии заключается в том, что процессор

поддерживает высокоскоростной процесс обработки информации и отличается высокой степенью безопасности, что имеет особое значение для быстро растущего мобильного сегмента Японии. Считывание информации с карты происходит специальным бесконтактным устройством.

В первые годы работы мобильные платежи использовались для оплаты в торговых автоматах и пунктах продажи. Затем стали активно применяться в направлении оплаты за общественный транспорт. С помощью мобильных телефонов сегодня можно приобретать авиа- и железнодорожные билеты, совершать покупки в магазинах и ресторанах (более 100 тысяч торговых точек по всей стране), оплачивать проезд в общественном транспорте, парковку и услуги такси, которые оснащены специальными компактными терминалами.

Телекоммуникационные операторы выступают как глобальные реселлеры и агенты по продажам огромного списка товаров, услуг и контента. Торговые организации, предприятия общественного транспорта и другие поставщики услуг играют немаловажную роль в развитии систем мобильных платежей. Банки выступают в своем привычном качестве, ограничиваясь функцией платежного агента.

На сегодняшний день технология «ФелиКа» получает широкое распространение и в других странах - Сингапур, Китай, Индия и Таиланд.

В Южной Корее мобильные платежи появились в 2002 году. Мобильные операторы связи в кооперации с крупнейшими банками страны (LG Telecom и Kookmin Bank, SK Telecom и группа средних и малых банков, KTF с группой банков) запустили мобильные платежи для полного спектра платежных услуг.

Техническое решение также основано на применении IC (integrated circuit) чипа, также требует специальных телефонов, считывающих устройств, основанных на бесконтактном способе.

В отличие от Японии лидирующую роль в развитии мобильных платежей играют банки. Для этих целей была сертифицирована специальная платежная карточка с размером SIM-карты для использования в мобильном телефоне. По сути дела, идет распространение применения платежных карточек при осуществлении платежей с использованием мобильных устройств (телефон и платежная карточка совмещены, стоимость транзакций существенно сокращена).

В Еврозоне лидерами по внедрению и продвижению мобильных платежей являются страны Скандинавии. В частности, в Финляндии операторами мобильной связи реализована оплата за парковку автомобиля и проезд в общественном транспорте с использованием мобильного телефона, при этом платеж может совершаться с абонентского счета у оператора либо с банковского счета (платежная карточка). Данная услуга в дальнейшем получила распространение во многих странах Скандинавии и Балтии. В 2004 году финский оператор мобильной связи Radiolinja совместно с двумя ведущими банками страны (Nordea и Sampo) внедрил новый сервис под названием «Мобильные деньги», позволяющий клиентам осуществлять платежи за различные услуги

с использованием мобильных телефонов. Платежи в системе осуществляются из «мобильного кошелька» путем отправки клиентом SMS-сообщения на соответствующий номер поставщика товаров и услуг. После совершения транзакции поставщик товаров и услуг мгновенно получает сообщение о проведенном платеже, а реальные деньги переводятся на его банковский счет в последующем по банковским процедурам. В системе предусмотрены ограничения на максимальную сумму одной транзакции и максимальный баланс мобильного кошелька.

В *Норвегии* сервис мобильных платежей был внедрен на базе независимого провайдера мобильных платежей - компании Contopronto. В *Испании* в начале 2000-х годов банком Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA) при участии оператора связи Telefonica Moviles был реализован проект «Mobipay». В дальнейшем данная система стала ведущей системой мобильных платежей в Испании и начала активно выходить на международный уровень под брэндом «Mobipay International».

В *Бельгии* мобильные платежи развивает межбанковская клиринговая компания Banksys, на базе которой была запущена платформа мобильных платежей с участием основных бельгийских мобильных операторов. В *Австрии* сложилась иная ситуация. В этой стране крупнейшие мобильные операторы приобрели банковские лицензии для предоставления платежных услуг своим абонентам и продолжают развивать мобильные платежи. В *Чехии* крупнейшие мобильные операторы и банки совместно образовали альянс по мобильным платежам в целях создания совместными усилиями универсальной платежной инфраструктуры.

Также стоит отметить, что на рынке мобильных платежей Евросоюза в последнее время активную роль начали выполнять специализированные компании - разработчики технических решений, которыми продвигаются унифицированные стандарты и решения для мобильных платежей. Подобные проекты нацелены на создание единой универсальной платежной среды с подключением мобильных операторов и торговых организаций. В рамках единой платформы абоненты любого мобильного оператора – участника системы могут оплачивать за товары и услуги зарегистрированных в системе торговцев, включая розничных торговцев и Интернет-магазинов, вводя только свой номер мобильного телефона. Каждый платеж может быть подтвержден со стороны абонента путем ввода специального кода транзакции, полученного SMS-сообщением от провайдера услуг на его мобильный телефон, или PIN-кода.

В *США* практика использования мобильных телефонов для совершения платежей подразумевает наличие у пользователя банковского счета и платежной карточки. В некоторых случаях необходима предварительная регистрация через Интернет. Мобильные телефоны также используются для осуществления денежных переводов между физическими лицами, в том числе для эмигрантских переводов. Проекты по использованию мобильных телефонов для осуществления платежей на основе бесконтактных технологий внедряются известными

Международными карточными платежными системами (MasterCard, Visa). Например, MasterCard продвигает на рынках технологию PayPass, которая позволяет с помощью мобильного телефона расплачиваться в сети розничной торговли и услуги.

Интересные примеры по внедрению систем мобильных платежей на базе мобильных операторов имеют такие развивающиеся страны как *Кения* и *Филиппины*.

Одним из самых успешных проектов в развитии мобильных платежей в мире стал проект *M-PESA*, реализованный в Кении мобильным оператором Safaricom при непосредственном участии другого известного мобильного оператора Vodafone (учредитель Safaricom).

Система была введена в действие на экспериментальной основе в 2005 году, а на коммерческой основе - в 2007 году. Услуга M-PESA ориентирована на неохваченных банковскими услугами абонентов мобильной связи. Абонент мобильного оператора Safaricom, после прохождения простой процедуры регистрации и создания счета M-PESA (мобильный кошелек), получает возможность вносить наличные деньги, осуществлять платежи и переводы, а также снимать в виде наличных в сети его розничных агентов. В системе M-PESA могут зарегистрироваться только абоненты Safaricom, однако получателям денежных переводов не обязательно иметь счет M-PESA или быть абонентом Safaricom. В роли розничных агентов для внесения и получения наличных денег с мобильных кошельков выступают многочисленные торговые организации, магазины и иные объекты торговли и сервиса по всей стране.

Количество пользователей сервиса меньше чем за 2 года достигло 5,7 млн. клиентов и превысило количество банковских счетов, открытых в банковском секторе этой страны. Оператором M-PESA в сотрудничестве с компанией Western Union также был внедрен сервис по международным денежным переводам, благодаря которому отправители в некоторых странах получили возможность воспользоваться услугами системы Western Union для перевода денег в пользу пользователей системы M-PESA в виде перечисления на их абонентские счета или наоборот.

На *Филиппинах* оператор мобильной связи Globe Telecom своим клиентам предоставляет услугу мобильных платежей «G-Cash». Абоненты данного оператора могут использовать виртуальные «электронные» счета, привязанные к их мобильным телефонам для хранения (в виде электронных денег «G-Cash»), перевода средств другим пользователям системы, оплаты различных услуг и совершения покупок. Пополнение абонентами кошелька «G-Cash» осуществляется через многочисленные розничные агенты мобильного оператора, осуществляющие прием и выдачу наличных денег.

Среди стран СНГ активное развитие мобильных операторских платежей наблюдается в *Российской Федерации*. Данная страна является одной из немногих стран, где представлены и развиваются параллельно как мобильный банкинг,

так операторские мобильные платежи. Ведущие мобильные операторы (Билайн, МТС и МегаФон) в России на сегодня запустили свои проекты мобильных платежей и предоставляют своим абонентам услуги по оплате товаров и услуг на основе использования абонентских счетов.

2. Современное состояние развития рынка мобильных платежей в Казахстане

Ситуация с востребованностью мобильных платежей в Казахстане существенно отличается от мировой. Основная масса потребительских платежей в сфере розничной торговли и услуг совершается с использованием наличных денег. Платежи в точках продажи, в общественном транспорте и других сегментах розничной торговли производятся преимущественно в наличной форме. Платежные карточки используются в основном для снятия наличных денег при помощи сети банкоматов и отделений банков (86% от объема операций).

Многие казахстанские банки сегодня предоставляют своим клиентам (держателям платежных карточек) услуги «SMS банкинга». Однако этот вид сервиса заключается в предоставлении владельцам мобильных телефонов, главным образом, информационных услуг в режиме онлайн (проверка баланса и уведомление о совершенных транзакциях по банковскому счету), и не предполагает проведение активных операций по проведению платежей с помощью мобильного телефона.

В настоящее время услуги по осуществлению платежей и переводов денег посредством мобильного телефона предоставляют своим клиентам всего 6 банков. За 2012 год количество операций с использованием мобильных устройств составило 556,8 тыс. транзакций на сумму около 1,1 млрд. тенге. Средний размер одной транзакции составил 1 972 тенге. При этом 95% операций были связаны с оплатой услуг мобильной связи, около 2% связаны с переводами денег по банковским счетам, остальные по оплате услуг АО «Казхателеком» и иных поставщиков услуг.

Среди всех систем и каналов дистанционного банковского обслуживания доля использования мобильных устройств по количеству совершенных безналичных транзакций в 2012 году составила всего 1%, при этом на долю банкоматов приходится 31%, POS-терминалов – 28%, банковских киосков и иных устройств – 27%, а Интернет банкинга – 13% от общего количества совершенных безналичных платежей соответственно.

По итогам проведенного анализа применяемых в Казахстане технологий и текущего состояния развития мобильных платежей представляется возможным сделать следующие выводы:

1. Медленное внедрение новых технологий среди банков по использованию мобильного телефона в качестве инструмента массового дистанционного обслуживания населения. Количество банков, предоставляющих платежные услуги на основе использования мобильного телефона, немного, и в основном это – крупные банки. При этом внедряемые банками новации и технологии по использованию мобильных телефонов для осуществления

платежных операций все еще не в полной мере доведены до совершенства и не получили массового распространения.

Перечень видов операций и услуг, осуществляемых с использованием мобильного телефона, при существующих уже внедренных банками технологиях ограничен. В основном мобильный телефон задействован для оплаты услуг мобильной связи, доступа в Интернет и иных регулярных платежей из разряда «несложных» платежей, и выступает в качестве аналога Интернет банкинга.

2. Проекты казахстанских банков основаны на различных решениях и технологических платформах, что создаст в будущем серьезные барьеры для запуска сервисов по обслуживанию межбанковских платежей и реализации операционного взаимодействия между различными системами мобильных платежей.

Отдельными банками, в частности АО «Альянс Банк», АО «БТА банк», внедрены сервисы мобильного банкинга на основе использования SMS технологии. Другим крупным банком - АО «Народный Банк Казахстана» в 2007 году в сотрудничестве с одним из операторов мобильной связи был внедрен проект, который предусматривает использование специальной SIM-карты мобильного телефона (где размещен банковский апплет), для проведения платежных операций с помощью мобильного телефона. За все время его реализации данный сервис так и не стал востребованным среди населения Казахстана. Особенность данного вида сервиса состоит в том, что клиенту необходимо приобрести либо заменить SIM-карту своего телефона.

В последние годы АО «Народный Банк Казахстана» и АО «Казкоммерцбанк» также были запущены новые услуги мобильного банкинга, предусматривающие использование специального приложения в мобильном телефоне для осуществления платежных операций. Однако, эти инициативы все еще не имели серьезного развития, в том числе по причине недостаточной продвинутой большей части пользователей, так как данные технологии требуют от клиентов банков некой технологической подготовки – умения загрузить приложения и совершать определенные действия технологического характера при работе с мобильными приложениями.

3. Услуги мобильного банкинга и другие альтернативные способы проведения оплаты среди населения не являются популярными. Основная часть населения не знает о подобных возможностях и отсутствие информированности и знаний в данной области выступает в качестве одного из факторов, тормозящих развитие рынка (вопрос повышения финансовой грамотности). Действия банков по внедрению новых технологий и инструментов оплаты разрознены и не достаточно активны.

4. В последнее время наблюдается тенденция выхода на рынок специализированных небанковских компаний - провайдеров технологий, предлагающих свои услуги и решения банкам для совместного запуска проекта мобильных платежей, что расценивается как положительный момент в развитии и расширении возможностей отечественного рынка мобильных платежей.

В настоящее время на казахстанском рынке функционируют 2 сервиса, операторами которых выступают частные организации:

1) Система «HandyPay». Платежи и переводы в рамках данной системы осуществляются пользователями с банковского счета посредством обмена SMS-сообщениями. В системе на сегодня участвуют 3 банка.

2) Система «MyPay.kz». Услуга основана на использовании специального приложения (Мидлет), которое устанавливается на мобильный телефон, и доступна только для держателей платежных карточек. Технология привязана к платежной карточке, соответственно, все платежи и переводы денег пользователями данного сервиса осуществляются с платежной карточки в реальном времени. Пользователями сервиса могут быть держатели платежных карточек любого казахстанского банка, выпускающего платежные карточки международных платежных систем. Услугами системы на сегодняшний день пользуются клиенты 21 банка.

Механизм проведения оплаты на основе использования средств пользователей, находящихся на абонентских счетах у мобильных операторов, в Казахстане на сегодня не внедрен. В соответствии с требованиями действующего законодательства Республики Казахстан услуги по проведению платежей и переводов денег относятся к банковской деятельности и могут предоставляться только банками второго уровня и другими финансовыми организациями, имеющими соответствующую лицензию уполномоченного государственного органа. Следовательно, операторы мобильной связи не вправе предоставлять своим абонентам услуги по обслуживанию их платежей и переводов денег. Решение данного вопроса возможно при получении мобильными операторами или иными специализированными организациями банковской лицензии с распространением на них требований банковского законодательства, в том числе в области пруденциального регулирования, защиты прав потребителей финансовых услуг, а также законодательства о противодействии отмыванию (легализации) денег, полученных незаконным путем.

3. Перспективы развития рынка мобильных платежей.

Рынок мобильных платежных услуг сегодня является одним из самых быстрорастущих и перспективных сегментов рынка банковских услуг во всем мире. В различных странах мира прослеживается и становится более заметной тенденция конвергенции услуг телекоммуникационной и банковской индустрии. Банки и другие инфраструктурные участники рынка продолжают инвестировать значительные средства в создание новейших решений и развитие мобильных направлений. В этой связи в ближайшие годы в мировом масштабе можно ожидать дальнейшее внедрение новых коммерческих решений и технологий в области мобильных платежей. При этом новый этап в развитии рынка открывается с появлением и распространением смартфонов и других портативных устройств, поддерживающих функциональные и удобные мобильные приложения.

Ключевыми направлениями в развитии рынка мобильных платежей могут стать мобильные приложения (повышение функциональности существующих и новые разработки) и системы бесконтактных платежей. Большие возможности и перспективы имеют технологии по денежным переводам через смартфоны и планшеты, в том числе для осуществления трансграничных денежных переводов посредством общеизвестных международных систем. В частности Ассоциация GSM операторов (GSMA) совместно с международной системой денежных переводов «Western Union» в рамках программы «Mobile Money Transfer» приступили к разработке нового платежного сервиса, который позволит абонентам с помощью мобильных телефонов по всему миру отправлять и получать денежные переводы. Широкое развитие также могут получить мобильные платежи в торгово-сервисной сети на основе NFC-технологии путем формирования и развития соответствующей инфраструктуры.

Что касается Казахстана, то в течение ближайших лет банки и участники рынка будут внедрять и продвигать новые решения согласно мировым тенденциям, в том числе новые приложения, предназначенные для различных типов мобильных устройств, и расширение функциональности уже внедренных на казахстанском рынке решений. В связи с дальнейшим распространением в республике смартфонов и устройств нового класса популярность мобильных услуг будет расти.

На рынке также ожидается дальнейшее расширение и развитие систем мобильных платежей с участием частных провайдеров мобильных решений. Деятельность таких участников может заключаться в предоставлении банкам второго уровня услуг технического провайдера для внедрения систем мобильных платежей и выполнении операторских функций по обеспечению их функционирования.

Новым направлением при реализации проектов мобильных платежей в Казахстане станет использование электронных денег. В настоящее время в Казахстане уже запущены и работают три системы электронных денег – «E-kzt», «Woorpay» и «KZM». В ближайшее время ожидается запуск новых технологий и сервисов по осуществлению платежей и переводов денег с помощью мобильных телефонов на основе использования электронных денег. Данный сервис не предполагает наличие и использование банковских счетов пользователей в банках, что позволит охватить «небанковскую» аудиторию. В недалеком будущем в нашей стране при помощи мобильного телефона можно будет оплачивать различные покупки и услуги, например, оплата налогов, государственных платежей, покупка электронных билетов, заказ билетов в кинотеатры, денежные переводы и т.д.

Учитывая положительную практику отдельных стран и современные общемировые тенденции, вовлечение операторов мобильной связи для внедрения и реализации систем мобильных платежей может оказаться гораздо более эффективным и удобным механизмом решения задачи развития мобильной коммерции в масштабе всей страны. В

условиях медленного внедрения банками технологий «мобильного банкинга» данное направление может рассматриваться как новый способ решения задачи обеспечения доступности платежных услуг для широкого круга населения, особенно проживающего в отдаленных районах и сельской местности, и ускорения развития рынка мобильных платежей в целом. Данный аспект требует тщательной проработки и принятия согласованного решения по концепции дальнейшего развития рынка при реализации требований по обеспечению обслуживания платежей и переводов денег на стороне банков и других регулируемых финансовых организаций.

Еще одним важным направлением для развития в Казахстане рынка мобильных платежей выступает создание эффективно действующего платежного механизма по проведению взаимных расчетов между банками и иными участниками рынка мобильных платежей. В целях снижения рисков, повышения безопасности и эффективности проведения межбанковских операций на рынке мобильных платежей существует целесообразность во внедрении централизованной клирингово-расчетной услуги. Данная услуга может быть внедрена на базе Системы массовых электронных платежей (СМЭП), оператором которой выступает РГП «Казахстанский центр межбанковских расчетов Национального Банка Республики Казахстан». Создание СМЭП изначально было ориентировано на формирование межбанковской платежной инфраструктуры (клиринг и расчеты) по электронным (онлайновым) платежам (Интернет банкинг, Мобильный Банкинг и т.п.), а также обеспечение операционного взаимодействия между участниками рынка и различными системами электронных платежей. Указанная система в данный момент технически и функционально готова к подключению банков и иных финансовых организаций. Данная система может стать эффективным каналом для организации операционного взаимодействия, онлайн-обработки межбанковских платежей и осуществления расчетов между различными системами мобильных платежей.

Важное значение для рынка имеет не только поддержание конкуренции, но и развитие сотрудничества между участниками рынка в области разработки и поддержания общих отраслевых стандартов в целях обеспечения совместимости создаваемой инфраструктуры и применяемых технологий. По мере расширения масштабов мобильных платежей проблема функциональной совместимости и операционного взаимодействия

различных систем и услуг, а именно возможность совершения пользователем одной системы операций во взаимоотношениях с пользователями другой системы приобретает все большее значение. В этой связи дальнейшее продвижение мобильных технологий требует усиления сотрудничества и взаимодействия между участниками рынка (банки, мобильные операторы и провайдеры технологий) по разработке и применению открытых стандартов в целях повышения доступности сервисов по мобильным платежам для всех абонентов мобильной связи.

Подводя итоги, можно отметить, что в настоящее время в странах мира происходит распространение различных мобильных сервисов и систем мобильных платежей. При этом, наблюдается активное развитие мобильных платежей в развивающихся странах, где у большинства людей отсутствуют банковские счета, а мобильные сети развиты и представлены на основной территории страны. Мобильное устройство становится одним из важнейших инструментов решения задачи охвата и обеспечения доступности платежных услуг для населения, в том числе не охваченного банковским обслуживанием в силу различных причин. Рынок мобильных платежей в Казахстане имеет огромный потенциал роста. Уровень проникновения мобильной связи в стране уже сегодня превышает 140%. Развитие мобильного банкинга выгодно не только для клиентов банков, но и самим банкам с точки зрения сокращения операционных издержек и организации предоставления востребованных клиентами современных услуг на основе применения новых технологий. Данный сегмент рынка представлен сегодня различными решениями и технологиями. При этом успех мобильных платежей в дальнейшем будет зависеть от совместных усилий банков, провайдеров инфраструктуры электронных платежей и мобильных операторов. Внедрение клирингового механизма по мобильным платежам на базе Системы массовых электронных платежей РГП «Казахстанский центр межбанковских расчетов Национального Банка Республики Казахстан» придаст новый импульс дальнейшему развитию рынка мобильных платежей в Казахстане.

Список литературы

Анализ международного опыта использования сетей мобильной связи для совершения платежных операций. Авторы: Сарьян В.К., Золотарев О.А., Кузнецов И.В., Кожевников С.В. Журнал «Мобильные системы» - 2005 - N 3.

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Романова Н.К. – директор Павлодарского филиала РГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»,

Акильбекова А.А. – главный специалист-экономист отдела экономического анализа и статистики Павлодарского филиала РГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

«Учитывая неблагоприятную обстановку в мировой экономике, мы должны будем обеспечить защиту доходов каждого казахстанца и удерживать приемлемый для экономического роста уровень инфляции. Это не просто макроэкономический вопрос, это вопрос социальной безопасности страны. И это - главный вопрос работы Национального банка и Правительства уже начиная с 2013 года.»

Казахстанские банки в свою очередь должны выполнять свое предназначение и обеспечивать потребность реального сектора экономики в кредитных ресурсах.»

Из послания Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 14 декабря 2012 года

Банковский сектор Павлодарской области представлен 32 филиалами банков второго уровня и 1 самостоятельным банком.

В 2012 году общий объем ссудной задолженности по кредитам банков экономике области впервые за последние 4 года превысил отметку 200 млрд. тенге или увеличился в 1,4 раза. Только за прошедший год общий объем ссудной задолженности по кредитам по сравнению с аналогичным показателем на 1 января 2012 года (далее – базовый показатель) увеличился на 30 717,4 млн. тенге или на 16,8%, составив 213 134,2 млн. тенге (Таблица 1), что свидетельствует о кредитной активности банков второго уровня региона.

Таблица 1

Динамика ссудной задолженности за 2009–2012 годы, млн. тенге

показатель	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
ссудная задолженность, всего	153 247,7	147 358,4	182 416,8	213 134,2
в том числе:				
-краткосрочная	23 695,7	29 633,5	38 477,0	48 042,5
-долгосрочная	129 552,0	117 724,9	143 939,8	165 091,7
-юридических лиц	66 411,2	67 040,5	91 907,0	104 356,6
-физических лиц	86 836,5	80 317,9	90 509,8	108 777,6

Сохраняется тенденция преобладания объемов долгосрочных кредитов, которые на 1 января 2013 года составили 165 091,7 млн. тенге или 77,5% от общего объема ссудной задолженности (на 1 января 2012 года – 78,9%), по сравнению с базовым показателем объем долгосрочных кредитов повысился на 21 151,9 млн. тенге или на 14,7%.

Объем краткосрочных кредитов на 1 января 2013 года составил 48 042,5 млн. тенге или 22,5% от общего объема ссудной задолженности (на 1 января 2012 года составлял 21,1%), по сравнению с базовым показателем объем краткосрочных кредитов повысился на 9 565,5 млн. тенге или на 24,9%.

В 2012 году наблюдалось снижение кредитной активности в валютном сегменте кредитного рынка, что, в свою очередь, обеспечило рост удельного веса тенговых кредитов в общем объеме с 89,7% до 91,0%. Степень долларизации кредитов по состоянию на 1 января 2013 года соответственно составила 9,0% и по сравнению с базовым показателем снизилась на 1,3%.

Процентная политика банковской системы региона в 2012 году характеризуется снижением средневзвешенных ставок вознаграждения по всем категориям кредитов, кроме долгосрочных кредитов, выданных в национальной валюте, по которым процентная ставка повысилась на 0,6%, составив 15,1%. Так, на 1 января 2013 года средневзвешенная ставка по краткосрочным кредитам в национальной валюте составила 12,1%, в

иностранной валюте – 9,6%, по долгосрочным кредитам в иностранной валюте – 11,4%.

В отраслевом разрезе значительная часть кредитов направлена в сферу торговли, по состоянию на 1 января 2013 года их доля занимает 28%, а также в промышленную отрасль экономики – 11,9%, в отрасль транспорта и связи – 4,9%, в строительство – 3,7% и в сельское хозяйство – 2,9%.

Задолженность по кредитам, предоставленным юридическим лицам, на 1 января 2013 года по сравнению с базовым показателем увеличилась на 12 449,6 млн. тенге или на 13,5%, составив 104 356,6 млн. тенге. Задолженность по кредитам, предоставленным физическим лицам, на 1 января 2013 года по сравнению с базовым показателем повысилась на 18 267,8 млн. тенге или на 20,2%, составив 108 777,6 млн. тенге.

Объем выданных кредитов по всем категориям заемщиков за 2012 год составил 236 121,3 млн. тенге, что на 40 662,2 млн. тенге или на 20,8% больше, чем в предыдущем году (в 2011 году – 195 459,1 млн. тенге). Основной удельный вес выданных кредитов приходится на кредиты, выданные юридическим лицам. Так, объем выданных кредитов по юридическим лицам за 2012 год составил 168 823,8 млн. тенге, что на 19 432,6 млн. тенге или на 13,0% больше, чем в предыдущем году (в 2011 году – 149 391,2 млн. тенге). Основная цель выданных кредитов – пополнение оборотных средств.

Объем кредитов, выданных физическим лицам, за 2012 год составил 67 297,5 млн. тенге, что на 21 229,6 млн. тенге или на 46,1% больше, чем в предыдущем году (в 2011 году – 46 067,9 млн. тенге). Основной удельный вес приходится на кредиты, выданные на потребительские цели.

Просроченная задолженность по состоянию на 1 января 2013 года составила 17 400,7 млн. тенге или 8,2% от общего объема ссудной задолженности, и повысилась по сравнению с базовым показателем на 2 586,7 млн. тенге или на 17,5% (на 1 января 2012 года – 14 814,0 млн. тенге или 8,1% от общего объема ссудной задолженности).

На поддержку и развитие малого предпринимательства банками области в 2012 году выдано кредитов субъектам малого предпринимательства на сумму 62 511,9 млн. тенге, что на 18 823,3 млн. тенге или 43,1% больше суммы выданных кредитов в предыдущем году (в 2011 году – 43 688,6 млн. тенге). Общая задолженность по данной категории кредитов на 1 января 2013 года составила 46 343,2 млн. тенге, что выше базового показателя на

8 224,5 млн. тенге или на 21,6% (в 2011 году – 38 118,7 млн. тенге). В структуре предоставленных займов субъектам малого предпринимательства удельный вес краткосрочных кредитов составил 34,4% (15 919,6 млн. тенге), долгосрочных – 65,6% (30 423,6 млн. тенге).

Просроченная задолженность по кредитам, выданным субъектам малого предпринимательства, по состоянию на 1 января 2013 года составила 7 101,5 млн. тенге или 3,3% от общего объема ссудной задолженности, и повысилась по сравнению с базовым показателем на 1 038,1 млн. тенге или на 17,1% (на 1 января 2012 года – 6 063,4 млн. тенге).

Одним из важнейших источников внутренних ресурсов банковской системы являются депозиты юридических лиц и населения области, которые используются для кредитования экономики.

Общий объем остатков средств на депозитных счетах по региону по состоянию на 1 января 2013 года составил 154 637,8 млн. тенге, что выше по отношению к данным базового показателя на 27 392,6 млн. тенге или на 21,5% (Таблица 2).

Таблица 2

Динамика депозитного рынка региона за 2009-2012 годы, млн. тенге

показатель	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
депозиты в БВУ всего	84 720, 1	97 996, 7	127 245, 2	154 637, 8
в том числе:				
- в национальной валюте	56 744, 9	56 599, 8	97 646, 1	115 833, 2
- в иностранной валюте	27 975, 2	41 396, 9	29 599,1	38 804, 6
вклады населения всего	52 819, 3	64 264, 9	78 234, 8	103 601,1
в том числе:				
- в национальной валюте	31 731,6	42 170, 8	51 504,9	68 873,7
- в иностранной валюте	21 087,7	22 094,1	26 729, 9	34 727,4
вклады юридических лиц всего	31 900,8	33 731, 8	49 010,4	51 036,7
в том числе:				
- в национальной валюте	25 013, 3	14 429, 0	46 141,3	46 959,5
- в иностранной валюте	6 887, 5	19 302, 8	2 869, 1	4 077,2

Данные таблицы указывают на тенденцию роста объемов депозитов. Более чем в 1,8 раза повысился объем депозитов на 1 января 2013 года в сравнении с данными на 1 января 2010 года.

В целях повышения устойчивости внутренних источников при формировании базы фондирования банков, обеспечения стабильности финансовой системы и защиты интересов депозиторов в сентябре 2012 года увеличен уставный капитал Казахского фонда гарантирования депозитов на 13,31 млрд. тенге до 146,4 млрд. тенге, что повлияло на повышение доверия сбережениям на депозитных счетах банков второго уровня и, как следствие, росту объемов депозитов.

По состоянию на 1 января 2013 года вклады населения, по-прежнему, занимают ведущую позицию в общем объеме депозитов – 103 601,1 млн. тенге или 67,0% от общего объема депозитов, в сравнении с базовым показателем вклады населения увеличились на 25 366,3 млн. тенге или на 32,4%.

Также отмечен рост объемов депозитов юридических лиц. По состоянию на 1 января 2013 года

объем депозитов юридических лиц составил 51 036,7 млн. тенге или 33,0% от общего объема депозитов, в сравнении с базовым показателем объем депозитов юридических лиц увеличился на 2 026,3 млн. тенге или на 4,1%.

Положительная динамика основных показателей уровня жизни населения Павлодарской области, и прежде всего, увеличение доходов является основным фактором роста депозитов физических лиц. По данным департамента статистики Павлодарской области в 2012 году среднедушевые номинальные денежные доходы населения области выросли с 50 627 тенге в 1 квартале 2012 года до 60 578 тенге в 4 квартале 2012 года.

Кроме того, рост депозитов физических лиц является результатом проводимой Национальным Банком информационной работы по повышению финансовой грамотности населения и банками второго уровня – по продвижению своих продуктов с целью привлечения новых клиентов.

Сохраняется тенденция преобладания тенговых депозитов над валютными депозитами. Так, по состоянию на 1 января 2013 года от общего объема

привлеченных депозитов удельный вес тенговых депозитов составил 74,9%, валютных – 25,1%. Основную долю тенговых депозитов, а именно 59,5%, составляют вклады населения. Главной причиной предпочтения населением тенговых депозитов является уровень реальной доходности по ним, который в 2012 году сложился выше, чем уровень доходности по валютным депозитам. Так, на 1 января 2013 года доходность по тенговым депозитам физических лиц составила 8,2%, а по валютным депозитам физических лиц – 5,3%.

Средневзвешенная ставка вознаграждения по депозитам юридических лиц в тенге на 1 января 2013 года составила 4,5%, а по депозитам юридических лиц в иностранной валюте – 1,9%.

В целом, в 2012 году сохранилась тенденция медленного, но стабильного развития банковского сектора региона, что в дальнейшем будет способствовать обеспечению увеличивающейся потребности реального сектора экономики в кредитных ресурсах.

В то же время вызывает беспокойство тенденция роста доли неработающих займов, что тормозит кредитную деятельность банков. Решению проблемы низкого качества активов банков будет способствовать комплекс мер, реализуемых Национальным Банком в рамках основных направлений денежно-кредитной политики Республики Казахстан на 2013 год.

ЛИЦЕНЗИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ ОБМЕННЫХ ОПЕРАЦИЙ С ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТОЙ И РЕГИСТРАЦИЯ ОБМЕННЫХ ПУНКТОВ, НА ПРИМЕРЕ АЛМАТИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ФИЛИАЛА

*Мустафин А.Ж. – Заместитель директора
Алматинского областного филиала РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»*

Одним из основных направлений деятельности территориальных филиалов по вопросам валютного регулирования и контроля являлось и остается лицензирование деятельности организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций по вопросам организации обменных операций с наличной иностранной валютой.

Основной целью валютного регулирования в Казахстане, установленной Законом Республики Казахстан «О валютном регулировании и валютном контроле» от 13 июня 2005 года №57, (далее – Закон) является содействие государственной политике по достижению устойчивого экономического роста и обеспечению экономической безопасности.

Требования к осуществлению деятельности по организации обменных операций с иностранной

валютой на территории Республики, в том числе необходимость в получении лицензии на организацию обменных операций определена статьей 6 Закона.

Общие требования к порядку создания и функционирования таких организаций определены Правилами организации обменных операций с наличной иностранной валютой в Республике Казахстан, утвержденные постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан от 27 октября 2006 года №106 (далее – Правила).

Так, юридическое лицо, имеющее право на организацию обменных операций с иностранной валютой (далее – уполномоченная организация) создается в форме товарищества с ограниченной ответственностью. Ему запрещается создавать представительства как на территории Республики Казахстан, так и за ее пределами, а также быть учредителем или участвовать в уставном капитале других юридических лиц.

Для получения лицензии Национального Банка уполномоченная организация также должна соответствовать квалификационным требованиям.

Квалификационным требованием к заявителям для осуществления деятельности по организации обменных операций относится наличие уставного капитала в денежной форме в размере не меньшем, чем минимальный размер, установленный Национальным Банком для формирования уставного капитала в денежной форме, с учетом количества обменных пунктов.

В качестве документа, подтверждающего соответствие заявителя квалификационному требованию, представляется документ банка второго уровня, подтверждающий наличие на банковском счете заявителя денег, на дату до обращения за получением лицензии.

Уставный капитал для уполномоченных организаций с местонахождением в административных центрах областей, а также в городах Астана и Алматы, в настоящее время составляет 5 миллионов тенге. Для уполномоченных организаций, расположенных в других городах и населенных пунктах, в размере 3 миллионов тенге.

При открытии уполномоченными организациями дополнительных обменных пунктов с местом нахождения в административных центрах областей, а также в городах Астана и Алматы их уставный капитал, формируемый в денежной форме, должен быть увеличен на 1 миллион тенге для каждого вновь открываемого обменного пункта. Для обменных пунктов, открываемых уполномоченными организациями в других населенных пунктах, размер уставного капитала должен быть увеличен на 600 тысяч тенге для каждого дополнительно открываемого обменного пункта.

Также до обращения в филиал Национального Банка за получением лицензии, заявитель оплачивает лицензионный сбор, в сумме, определенной статьей 471 Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс), который на сегодняшний день составляет 40 месячных расчетных показателей (69 240,00 тенге). Оплата производится в местный бюджет по коду бюджетной квалификации 105402.

Процедура выдачи лицензии полностью автоматизирована и осуществляется в Информационной системе «Государственная база данных «Е–Лицензирование».

Срок выдачи лицензии составляет 30 рабочих дней.

Непосредственная организация операций по обмену иностранной валюты осуществляются зарегистрированными обменными пунктами уполномоченной организаций.

Право проведения обменных операций наряду с уполномоченными организациями имеют также банки второго уровня, имеющие лицензию уполномоченного органа и национальный оператор почты.

Обменные пункты, за исключением автоматизированных, подлежат обязательной регистрации в филиале Национального Банка.

Регистрация в филиале Национального Банка является основанием для функционирования обменного пункта.

Заявление о регистрации обменного пункта рассматривается в течение 10 рабочих дней с даты обращения. В случае соответствия обменного пункта к предъявляемым требованиям, филиалом Национального Банка выдается регистрационное свидетельство.

В настоящее время, на территории Алматинской области действуют 47 уполномоченных организаций, имеющих право на проведение обменных операций с наличной иностранной валютой, за которыми зарегистрировано 78 обменных пунктов.

В количественном выражении – это 38,8% от всех зарегистрированных обменных пунктов, включая обменные пункты банков и национального оператора почты.

Географически, основная часть обменных пунктов уполномоченных организаций сосредоточены в областном центре (32% от общего числа обменных пунктов), в Карасайском районе – 23% и в городе Капшагай – 20%. Также из регионов области, в которых развита работа небанковских обменных пунктов, можно назвать Талгарский и Илийский районы, на долю которых приходится 11% обменных пунктов.

В суммарном выражении, основным объектом операций с наличной иностранной валютой обменных пунктов уполномоченных организаций является доллар США, общий оборот которого в 2012 году составил 195,2 млн. единиц. За это же время обменными пунктами куплено и продано евро, на сумму 3,7 млн. единиц и российского рубля – 172,8 млн. единиц.

Конечно же, в настоящее время у населения к банковским обменным пунктам доверия больше. Однако удобство обмена валюты через небанковский обменный пункт заключается в том, что он осуществляет только один вид операции, как следствие отсутствие очередей и быстрота обслуживания клиента. Также работа небанковского обменного пункта, в отличие от банковского, может быть ненормированной, он может работать круглосуточно, в выходные и праздничные дни.

На сегодняшний день рынок обмена валют можно

с уверенностью назвать конкурентным, так как их широкое распространение в крупных населенных пунктах области полностью удовлетворяют потребности населения в получении указанного вида услуг. Соответственно, здоровая конкурентная среда создает благоприятные условия для населения – в обменном пункте устанавливается минимальная разница между покупкой и продажей валюты.

Контроль за соблюдением обменными пунктами установленных норм Правил, осуществляют филиалы Национального Банка, специалисты которых проводят периодические плановые проверки деятельности обменных пунктов.

В случае поступления жалоб от клиентов, филиал Национального Банка инициирует внеплановую проверку деятельности такого обменного пункта, с целью выявления фактов нарушения прав потребителя финансовых услуг.

Порядок организации и проведения проверок деятельности финансовых организаций определяется Законом Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан» от 2 марта 2001 года №162-II.

В случае установления фактов нарушения обменными пунктами установленных норм или прав потребителя финансовых услуг, Национальный Банк вправе применить в отношении такой организации ограниченные меры воздействия или санкций. К нарушителю могут применяться санкции в виде временного приостановления действия регистрационного свидетельства обменного пункта, приостановления действия лицензии сроком до шести месяцев. Также Национальный Банк вправе лишить уполномоченную организацию лицензии, на организацию обменных операций с наличной иностранной валютой.

В заключении можно с уверенностью сказать, что существующая норма лицензирования деятельности уполномоченных организаций доказала свою эффективность и способна обеспечить должный контроль за работой обменных пунктов в целом.

РАЗВИТИЕ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В АТЫРАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Тарихова Г.Ж. – ведущий специалист-экономист отдела по работе с наличными деньгами и кассовых операций Атырауского филиала РГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

В последние годы в налично-денежном обращении области обращает на себя внимание увеличение использования наличных денег во взаиморасчетах между юридическими лицами и юридическими и физическими лицами, тогда как в мировой практике идет неуклонный обратный процесс. Постепенная замена оборота наличных денег безналичными формами расчетов является показателем совершенства платежной системы любой страны

и одним из основных требований экономической интеграции с внешним миром.

С этой точки зрения внедрение системы безналичных расчетов в целом, в т.ч. с применением пластиковых карт, имеет особое значение. Однако на сегодня розничная торговля в области состоит практически из 100% наличного денежного оборота. Клиенты, имеющие банковские счета, предпочитают снимать наличные деньги и оплачивать свои расходы наличными деньгами. Основная часть наличных денег тратится на мелкие покупки. Именно по мелким платежам на рынке розничной торговли недобросовестные поставщики могут распространять значительные объемы неучтенных товаров.

Введение с 9 марта 2009 года механизма финансового мониторинга в рамках реализации Закона «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма и обналичивания денег» к сожалению, не привело к положительным результатам по сокращению объемов наличного денежного обращения.

Так, филиалами банков Атырауской области за 2012 год на оплату товаров, услуг и работ юридическим лицам выданы наличные деньги в сумме 23,3 млрд. тенге, против 18,5 млрд. тенге за 2011 год, рост объемов использования наличных денег на указанные цели составил 25,7 %.

Одновременно с абсолютными показателями продолжается тенденция роста удельного веса в структуре выдачи из кассы банков наличных денег юридических лиц на оплату товаров, работ и услуг. Если данный показатель в 2011 году составил 3,32%, в 2012 году – 3,40%. В связи с этим возникает вопрос, почему из всех способов осуществления платежей и переводов денег, определяемых Законом Республики Казахстан «О платежах и переводах денег» хозяйствующими субъектами отдается предпочтение расчетам наличными деньгами, хотя статьей 21 названного Закона установлено ограничение, предусматривающее осуществление платежей между юридическими лицами по сделке, сумма которой превышает 1000-кратный размер МРП (месячного расчетного показателя), действующего на дату совершения платежа, осуществлять только в безналичном порядке.

Увеличение выдачи наличных денег из касс филиалов банков стимулирует вывоз денег за пределы области. Так, по итогам 2012 года по Атырауской области кассовые расходы наличных денег филиалов банков превышают объем расхода за 2011 год на 132,7 млрд. тенге, или на 23,6%. Коэффициент возврата наличных денег по области по итогам 2012 года составил 85,0%.

Вышеперечисленные показатели еще раз подтверждают актуальность дальнейшего совершенствования форм работы по развитию безналичных платежей с целью сокращения наличного денежного обращения. Участие в мероприятиях по развитию безналичных платежей, в том числе осуществляющихся с использованием платежных карточек является одним из задач территориальных

филиалов Национального Банка. Развитию безналичных платежей на основе пластиковых карт в области способствовало принятие Акиматом области Постановления №251 от 6 октября 2008 года «О реализации постановления Правительства Республики Казахстан от 15 декабря 2004 года №1328» и принятие плана мероприятия по данному вопросу на 2010-2012 годы. В рамках Плана мероприятий Атырауским филиалом Национального Банка проводились различные работы. Наиболее эффективные результаты дали ежемесячное проведение мониторинга и обследование торговых (обслуживающих) организаций на предмет наличия и использования электронных терминалов. За 2012 год при проведении мониторингом было охвачено 142 хозяйствующих субъекта. В ходе проведения мониторинга ответственными работниками филиала Национального Банка и филиалов банков проводились разъяснительные работы с работниками сферы обслуживания населения об их обязанностях и ответственности при проведении операций по безналичному расчету с применением POS-терминалов.

Положительный результат дали выступления через СМИ, проведение организационно-разъяснительной работы среди торговых организации с привлечением общественных объединений предпринимателей, также семинары-совещание, круглые столы, проведенные акиматом области с участием филиалов банков второго уровня, налогового органа, финансовой полиции и филиала АО «Фонд поддержки предпринимательства «Даму».

По состоянию на 1 марта 2013 года у населения области имеется 488,5 тыс. штук платежных карточек, что на 15,5% больше уровня аналогичного периода 2012 года. Держателями платежных карточек являются 449,3 тыс. человек (рост на 15,2%). По состоянию на 1 марта 2013 года в области функционируют 1 724 POS-терминала, 497 банкоматов. За 2012 год были установлены дополнительно 315 POS-терминалов, 27 банкоматов. По обеспеченности POS-терминалами в расчете на 100 тыс. человек населения Атырауская область занимает 3 место по республике, после городов Алматы и Астана. В городе Алматы на 100 тыс. жителей приходится 735 POS-терминалов, в Астане – 592, в Атырауской области – 281. Соответственно, расширяются объемы платежей с использованием платежных карточек, так за 2012 год общая сумма произведенных платежей составила более 3,7 млрд. тенге. Несмотря на имеющуюся положительную динамику безналичных расчетов банковскими карточками, в регионе имеются определенные трудности, такие как недоверие населения к платежным карточкам, незнания возможностей проведения безналичных расчетов с использованием платежных карточек, недостаточный охват торговых организаций оборудованием (устройствами), предназначенным для приема платежей с использованием платежных карточек, завышенность тарифов банков (по мнению предпринимателей) на услуги, связанные с выпуском и обслуживанием платежных карточек.

В настоящее время филиалом Национального

Банка совместно с Акиматом области проводится работа по разработке мер по реализации Постановления Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2012 года №1743 «Об утверждении отдельных видов деятельности, при осуществлении которых на территории Республики Казахстан индивидуальные предприниматели или юридические лица обязаны обеспечить установку в местах осуществления своей деятельности оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек».

Реализация Закона Республики Казахстан от 21 июня 2012 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма и обналичивания денег» и вышеуказанного постановления Правительства Республики Казахстан будет способствовать развитию безналичных платежей с использованием пластиковых карточек. Норма по установке оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей, наряду со штрафом за его неисполнение теперь прописана в законе, и предприятия торговли и сервиса, обязанные принимать платежи с использованием платежных карточек должны обеспечить установку POS-терминалов. При этом, кроме банков второго уровня, устанавливающих POS-терминалы, увеличению объемов транзакции с использованием платежных карточек пока никто не заинтересован. При малых объемах платежей через POS-терминалы филиалы банков могут только расторгнуть договор о предоставлении эквайринговых услуг с индивидуальными предпринимателями или юридическими лицами. Если даже во всех торгово-сервисных субъектах будут установлены POS-терминалы, а население не приспособится производить расчеты за товары и услуги платежной карточкой, то вряд ли окажется эффективным результат. А выбор оплаты безналичным или наличным путем решается самим покупателем.

В связи с этим для результативности реализации данного постановления, необходимо работать над факторами «сдерживающими расширение сферы применения пластиковых карточек». Первый и главный фактор – психологический: в первую очередь необходимо изменить у населения отношение к безналичной форме оплаты с использованием пластиковых карточек. Для этого необходимо до сознания каждого держателя пластиковой карточки путем активизации разъяснительной работы через СМИ довести возможности проведения безналичных расчетов с использованием платежных карточек при осуществлении торговых операций в повседневной жизни. Ежедневный показ запоминающегося рекламного ролика по каналам телевидения особенно увеличил бы использование казахстанцами пластиковых карточек. Также необходимо доходчиво объяснять, что использование платежных карточек в расчетах за товары и услуги через торговые терминалы

экономически выгодно, прежде всего, покупателю.

Второй немало важный фактор – завышенные ставки размера комиссионных вознаграждений эквайринговых услуг банков, которые составляют от 1,5 до 3% от суммы совершаемых операций. Кроме того, предприниматели жалуются на зачисление платежа на их счета с приличной отсрочкой. Данные факты могут привести к тому, что предприниматели вынуждены будут повышать стоимость своих товаров и услуг или вводить дополнительные комиссионные при расчетах пластиковыми карточками. В результате пострадают простые потребители. В связи этим, возникает необходимость принятия мер по снижению тарифов за транзакцию с установлением определенных ограничений.

Решение данных проблем позволит ускорить расширение безналичных платежей во всех сегментах рынка, тем самым сократить теневую экономику и увеличить налоговые поступления в бюджет.

Несомненно, за безналичными платежами будущее нашей страны, и вполне очевидно, что электронные деньги вытеснят наличные так же, как когда-то бумажные купюры практически вытеснили металлические монеты.

Список литературы

- Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2011 года №155;
- Закон Республики Казахстан от 29 июня 1998 года №237-І «О платежах и переводах денег»;
- Закон Республики Казахстан от 21 июня 2012 года №19-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма и обналичивания денег»;
- Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2012 года №1743 «Об утверждении отдельных видов деятельности, при осуществлении которых на территории Республики Казахстан индивидуальные предприниматели или юридические лица обязаны обеспечить установку в местах осуществления своей деятельности оборудования (устройства), предназначенного для приема платежей с использованием платежных карточек»;
- Постановление акимата Атырауской области от 6 октября 2008 года №251 О реализации постановления Правительства Республики Казахстан от 15 января 2004 года №1328»;
- План мероприятий по развитию системы безналичных расчетов по Атырауской области на 2010-2012 годы, утвержденного заместителем Акима области от 10 сентября 2010 года;
- Статистический бюллетень Атырауского филиала Национального Банка Республики Казахстан за 2011-2012 годы;
- Официальный Интернет-ресурс Национального Банка Республики «Платежные карточки»;
- Официальный Интернет-ресурс Национального Банка Республики Казахстан «Обзор рынка электронных банковских услуг и платежных систем».

ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮЖНО- КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Сейданова Г. Б. – главный экономист отдела
экономического анализа и статистики Южно-
Казахстанского филиала РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»

Внешнеэкономическая деятельность – это совокупность производственно-хозяйственных, организационно-экономических и оперативно-коммерческих функций предприятия с учетом избранной внешнеэкономической стратегии, форм и методов работы на рынке иностранного партнера. Однако при всем многообразии форм внешнеэкономической деятельности внешняя торговля наиболее показательно характеризует данное направление в целом.

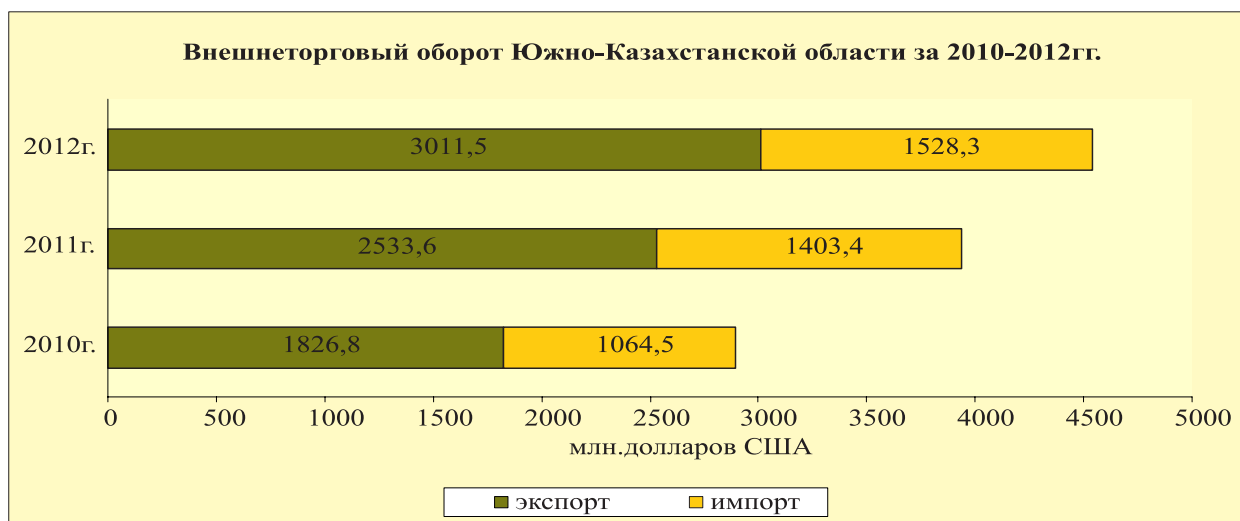
Целью статьи является выявление особенностей внешнеэкономической деятельности Южно-Казахстанской области на примере внешней торговли за последние три года, специфика торговли со странами-партнерами, в том числе со странами Таможенного союза, проблемы региона и возможные пути их решения.

Южно-Казахстанская область расположена

на крайнем юге республики – одна из самых густонаселенных областей Казахстана с населением более 2,7 млн. человек или 15% численности населения республики – крупнейший регион страны, богатый месторождениями полезных ископаемых, таких как барит, уголь, железные и полиметаллические руды, бетонитовые глины, вермикулит, тальк, известняк, гранит, мрамор, гипс, кварцевые пески. По запасам урана область занимает первое место в Казахстане, фосфоритов и железных руд – третье. Область специализируется на производстве и переработке сельскохозяйственной продукции, производстве нефти и нефтепродуктов, текстильной продукции, производстве строительных материалов, добыче и переработке урана. В общем объеме производства республики на долю Южно-Казахстанской области приходится: по производству хлопковолокна – 100%, трансформаторов – 99,2%, фармацевтических препаратов – 48,0%, бензина – 46,1%, мазута топочного – 22,9%, цемента – 16,8%, муки – 15%.

Рассматриваемый период – с 2010 по 2012 года – был весьма благоприятным для внешней торговли региона, стимулируя его экономическое и социальное развитие. Так, внешнеторговый оборот области за этот период увеличился с 2,9 млрд. долл. США в 2010 году до 4,5 млрд. долл. США в 2012 году или в 1,6 раза. Динамика изменения внешнеторгового оборота области за последние 3 года представлена в графике 1.

График 1

Сальдо внешней торговли в эти годы сложилось положительным, причем его поступательный рост в большей степени был обеспечен увеличением товарооборота со странами СНГ, который составил в 2012 году 2,1 млрд. долл. США увеличившись по сравнению с 2010 годом на 73,2%. Товарооборот со странами дальнего зарубежья за этот же период вырос на 45%, составив 2,4 млрд. долл. США.

В целом же экспорт в 2012 году вырос относительно 2010 года в 1,7 раза, импорт – в 1,4 раза. В целях выявления причин такого роста произведено отслеживание динамики изменения объемов экспорта и импорта по наименованиям, имеющим наибольший удельный вес в товарной номенклатуре. Для экспорта

это – нефть сырая и газовый конденсат (доля в общем объеме экспорта – 37,1%), нефтепродукты, полученные из битуминозных минералов, за исключением сырых (31,2%). Для импорта – это автомобили легковые (доля в общем объеме импорта без учета стран Таможенного союза – 9,6%), медикаменты для терапевтических и профилактических целей (3,9%).

Исследование показало, что в 2011 году рост экспорта в большей степени произошел благодаря положительной динамике цен на сырье, а в 2012 году – за счет увеличения физических объемов торговли. В частности, в 2011 году экспорт нефти сырой и газового конденсата по сравнению с 2010 годом увеличился в стоимостном выражении на

45% при увеличении физических объемов на 20%. Аналогично по нефтепродуктам, где рост стоимости экспортных поставок составил 55,8% при увеличении их объемов на 9%. Тогда как в 2012 году по сравнению с 2011 годом рост объемов экспорта в стоимостном и физическом выражении составил соответственно по нефти сырой и газовому конденсату – 2,8% и 4,5%, по нефтепродуктам, полученных из битуминозных минералов – 25,3% и 34,7%.

Среди причин роста импорта – повышение с одной стороны – цен на ввозимую продукцию, с другой стороны – физических объемов ввоза за счет расширения внутреннего спроса, здесь оба фактора оказали практически одинаковое влияние. Так, в 2012 году импорт автомобилей увеличился по сравнению с 2011 годом в стоимостном выражении в 2,2 раза при увеличении физических объемов поставок в 2,1 раза (в 2011 году по сравнению с 2010 годом это соотношение было 83% и 86% соответственно). Что касается медикаментов, то

рост стоимости импортной продукции в 2012 году по сравнению с 2011 годом произошел за счет увеличения цен на продукцию – на 42,9% при увеличении их объемов на 38,0%.

Эти исследования подтверждают данными статистики цен. Так, если в 2011 году индекс цен экспортных поставок к предыдущему году вырос на 46,7%, в том числе по сырью – на 57,9%, то в 2012 году по отношению к 2011 году всего на 5,0%, в том числе по сырью – на 9,1%. Что касается индекса цен по импорту, то в 2011 году данный показатель вырос по отношению к 2010 году на 12,4%, в том числе по готовым товарам – на 9,6%, а в 2012 году – показал снижение на 4,0%, в том числе по готовым товарам – на 4,6%.

Основными торговыми партнерами нашей области являются Россия, Узбекистан, Украина, Китай, Италия, Нидерланды, США, Кыргызстан, Беларусь. Структура внешней торговли в страновом разрезе приведена в таблице 1.

Таблица 1

Структура внешней торговли в разрезе основных стран-партнеров

	2010		2011		2012	
	Экспорт, млн.долл. США	Импорт млн.долл. США	Экспорт, млн.долл. США	Импорт млн.долл. США	Экспорт, млн.долл. США	Импорт млн.долл. США
Внешнеторговый оборот ЮКО, всего:	1826,8	1064,5	2533,6	1403,4	3011,5	1528,3
<i>- в том числе</i>						
со странами СНГ,	827,7	408,6	1009,2	841,1	1197,1	944,4
<i>- из них:</i>						
<i>Узбекистан</i>	570,26	149,79	630,14	460,19	564,99	475,59
<i>Россия</i>	71,19	154,1	116,59	264,18	330,8	327,7
<i>Украина</i>	104,63	57,1	126,77	64,68	61,66	75,87
<i>Беларусь</i>	0,27	6,56	0,89	18,84	1,7	27
<i>Кыргызстан</i>	48,84	7,51	54,89	7,5	65,27	8,24
с другими странами,	998,9	655,9	1524,4	562,3	1814,6	583,9
<i>- из них:</i>						
<i>Китай</i>	259,44	320,76	569,39	232,25	510,18	199,88
<i>США</i>	217,5	40,41	116,37	44,94	67,73	39,27
<i>Италия</i>	39,89	70,74	141,36	19,97	150,97	21,8
<i>Нидерланды</i>	78,16	6,44	143,86	5,18	109,19	5,06

Данные статистики внешней торговли показывают, что в сравнении с 2010 годом в 2012 году рост экспорта был обусловлен расширением торговли со странами СНГ на 44,6%, с остальными странами – на 81,6%, тогда как увеличение объемов импорта наблюдается только со странами СНГ – в 2,3 раза, ввоз товаров из стран дальнего зарубежья в 2012 году снизился относительно 2010 года на 10,9%.

Причиной этого, на наш взгляд, является вхождение Казахстана в Таможенный союз. Согласно данным Агентства Республики Казахстан по статистике, товарооборот с государствами – членами Таможенного союза по Южно-Казахстанской области составил в 2012 году 687,2 млн. долл. США и вырос в сравнении с 2010 годом в 3 раза, в том числе экспорт – 332,5 млн. долл. США (рост в 4,7 раза), импорт – 354,7 млн. долл. США (рост в 2,2 раза). Здесь имеется в виду в

первую очередь Россия, доля которой в совокупном экспорте области в 2012 году составила 10,9% , в импорте – 21,4% (в 2010 году – 3,9% и 14,5% соответственно). Что касается торговых отношений с Беларусью, то сальдо внешней торговли с этой страной отрицательное, на стадии развития и незначительно в денежном выражении.

Еще одним стратегическим партнером региона среди стран СНГ является Узбекистан. Близость к границе, исторически сложившиеся связи и тесное партнерство являются основой долговременных отношений. Совокупный объем экспорта в эту страну за последние 3 года составил 1 765,39 млн. долл. США или 24% от общего объема экспорта за эти же периоды, в том числе в 2012 году – 564,99 млн. долларов США (18,7% от общего объема 2012 года). Объем импорта из Узбекистана за 2010-2012 годы

составил 1 085,57 млн. долларов США или 27,16% в совокупном объеме импорта (в 2012 году – 475,59 млн. долларов США или 31,1%). Основные товары, экспортируемые в Узбекистан – это пшеница и пшеничная мука, растительные масла и жиры, нефтепродукты. Импортятся автомобили легковые, текстиль, удобрения, строительные материалы.

Из стран дальнего зарубежья можно выделить Китай. Объемы экспорта в Китай за 2010-2012 годы составили 1 339,01 млн. долл. США (18,1% от общего объема экспорта за те же периоды), в том числе в 2012 году – 510,18 млн. долларов США или 16,9%.

Объем импорта из Китая за 2010-2012 годы составил 752,89 млн. долл. США (19,1%), в 2012 году – 199,88 млн. долл. США (13,1%). Эта страна является потребителем нефти и нефтепродуктов, руды железной, черного металла и шерсти. А ввозятся в область смазочные масла, медикаменты, шины резиновые, изделия из бумаги и картона, изделия из металлов.

В целом же в товарной структуре экспорта преобладают минеральные продукты, импорта – машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты. Более подробно товарная структура экспорта и импорта представлена в таблицах 2 и 3.

Таблица 2

Товарная структура экспорта в торговле со всеми странами*

Наименование товарной группы	тыс. долл. США					
	январь – декабрь 2010 года	доля в общем объеме, %	январь – декабрь 2011 года	доля в общем объеме, %	январь – декабрь 2012 года	доля в общем объеме, %
Продукты животного и растительного происхождения, готовые продовольственные товары	238 740,7	12,97	267 455,2	11,07	291 730,2	10,89
Минеральные продукты, в том числе:	1 000 220,2	54,35	1 689 871,8	69,94	2 015 697,3	75,24
- топливно-энергетические товары	988 000,7	53,69	1 673 906,5	69,28	1 994 611,6	74,45
Продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности (включая каучуки и пластмассы)	387 663,6	21,07	290 454,2	12,02	217 686,8	8,13
Кожевенное сырье, пушнина и изделия из них	3 819,3	0,21	3 315,7	0,14	1 440,7	0,05
Древесина, лесоматериалы и целлюлозно-бумажные изделия	340,4	0,02	665,9	0,03	708,4	0,03
Текстиль и текстильные изделия	113 330,6	6,16	52 758,7	2,18	64 832,5	2,42
Обувь, головные изделия и галантерейные товары	68,4	0,00	58,2	0,00	178,9	0,01
Строительные материалы	38,3	0,00	8,6	0,00	5,8	0,00
Металлы и изделия из них	85 211,8	4,63	87 982,0	3,64	71 194,5	2,66
Машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты	9 978,8	0,54	21 630,5	0,90	14 716,3	0,55
Прочие товары	802,8	0,04	1 920,7	0,08	851,9	0,03
Всего	1 840 214,9	100,0	2 416 121,6	100,0	2 679 043,1	100,0

*- без учета стран Таможенного союза

Таблица 3

Товарная структура импорта в торговле со всеми странами*

Наименование товарной группы	тыс. долл. США					
	январь – декабрь 2010 года	доля в общем объеме, %	январь – декабрь 2011 года	доля в общем объеме, %	январь – декабрь 2012 года	доля в общем объеме, %
Продукты животного и растительного происхождения, готовые продовольственные товары	140 566,3	13,52	410 505,6	36,64	328 598,9	28,00
Минеральные продукты, в том числе:	75 097,1	7,22	26 222,3	2,34	28 242,5	2,41
- топливно-энергетические товары	58 467,3	5,62	5 275,6	0,47	8 639,5	0,74

Продукция химической и связанных с ней отраслей промышленности (включая каучуки и пластмассы)	165 945,4	15,96	155 191,9	13,85	186 670,5	15,91
Кожевенное сырье, пушнина и изделия из них	253,8	0,02	210,3	0,02	298,1	0,03
Древесина, лесоматериалы и целлюлозно-бумажные изделия	25 924,4	2,49	22 645,7	2,02	31 419,6	2,68
Текстиль и текстильные изделия	18 833,6	1,81	36 498,7	3,26	54 316,2	4,63
Обувь, головные изделия и галантерейные товары	2 389,2	0,23	5 477,7	0,49	6 160,2	0,52
Строительные материалы	14 343,8	1,38	11 935,7	1,07	22 172,2	1,89
Металлы и изделия из них	116 677,4	11,22	49 651,9	4,43	47 168,3	4,02
Машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты	432 014,4	41,55	346 369,8	30,91	416 455,8	35,49
Прочие товары	47 790,2	4,60	55 699,7	4,97	52 105,6	4,44
Всего	1 039 835,7	100,0	1 120 409,2	100,0	1 173 608,1	100,0

*- без учета стран Таможенного союза

Итак, основной статьей экспорта являются минеральные продукты (включая топливно-энергетические товары), они занимают более половины объемов потребления, причем это соотношение растет с каждым годом. Так, если в 2010 году удельный вес товаров данной группы составлял 54,35% экспорта, то в 2012 году – уже 75,24%. В товарной структуре импорта значимую часть составляют машины, оборудование, транспортные средства, приборы и аппараты (35,49% в 2012 году против 41,55% в 2010 году), продукты животного и растительного происхождения, готовые продовольственные товары (28,0% в 2012 году против 13,52% в 2010 году).

Ориентированность на экспорт сырья и импорт готовой продукции – тенденция, наблюдаемая не только в Южном Казахстане, но и по республике в целом. В целях решения проблемы импортозамещения в области немало внимания уделяется развитию и модернизации собственного производства. Так, в рамках программы форсированного индустриально-инновационного развития свои проекты осуществляют такие предприятия, как ТОО «Юсталькон», ТОО «ПетроКазахстан Ойл Продактс», АО «Химфарм», АО «Шымкентцемент», АО «Кентауский трансформаторный завод». Быстрыми темпами идет развитие малого и среднего бизнеса, где лидерами являются ТОО «FERRUM-VTOR», ТОО «Балмуздак», АО «Визит», ТОО «ЖБИ-С» и еще десятки действующих предприятий. В Южно-Казахстанской области создана Индустриальная зона «Оңтүстік», на территории которой 32 предприятия работают по государственным программам поддержки, таким как «Дорожная карта бизнеса – 2020», «Производительность – 2020», «Экспортер – 2020», «Занятость – 2020». Получил развитие хлопковый кластер – ТОО «Хлопкопром-Целлюлоза», ТОО «Шымкент-Кашмир» и ТОО «Оху Textile» специализируются на производстве текстильных изделий, одежды и бумаги.

Таким образом, анализируя показатели внешней торговли Южно-Казахстанской области, можно выделить следующие тенденции:

- в течение всего периода (2010-2012 годы) наблюдается поступательный рост внешнеторгового оборота региона, причем заметно вырос импорт из стран Таможенного союза, что связано со снятием таможенных ограничений;

- сырьевая направленность экспорта и, как следствие, высокая зависимость от цен на внешних рынках. Основная доля в экспорте отводится минеральным продуктам (нефть сырая и нефтепродукты, урановые руды), продуктам животного и растительного происхождения (пшеница, мука, волокно хлопковое);

- низкая конкурентоспособность местной продукции: в товарной структуре экспорта в основном присутствует продукция добывающей промышленности, экспорт продукции обрабатывающей промышленности – это в основном товары с низким уровнем технологической обработки;

- изменение структуры внутреннего потребления в пользу импортной продукции, снижение цен импортных поставок, что в конечном итоге отрицательно сказывается на местном производителе;

- расширение сотрудничества с Россией как результат вступления Казахстана в Таможенный союз.

Вывод: расширение внешнеторгового оборота и налаживание новых контактов – большой плюс в развитии региона. Однако на сегодня торговые отношения необходимо поднять на качественно другой уровень – развивать производство конкурентоспособных товаров на местах, выводя их на внешний рынок, и отходить от роли поставщика сырья.

Список литературы

сайт Агентства РК по статистике www.stat.kz;
сайт Акимата Южно-Казахстанской области www.ontustik.gov.kz;
сайт Комитета таможенного контроля Министерства финансов РК www.customs.kz.

РЫНОК ЗОЛОТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

*Сайлаубекулы Н. – заместитель начальника
Управления дилинговых операций Департамента
монетарных операций РГУ*

*«Национальный Банк Республики Казахстан»
Есалиева М.М. – ведущий специалист-дилер
Управления дилинговых операций Департамента
монетарных операций РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»*

Данная статья описывает текущее состояние золотодобывающей отрасли в Казахстане, а также последние изменения в регулировании рынка золота. Несмотря на значительный прогресс в части изменения законодательства за последние несколько лет, до сих пор существуют некоторые проблемы, сдерживающие развитие внутреннего рынка, в частности, вывоз золотосодержащего сырья за пределы Казахстана и существенная незагруженность аффинажных мощностей. По мнению авторов, данные проблемы возможно решить путем дальнейшего реформирования государственного контроля и системы налогообложения.

Золотодобывающая отрасль

Согласно данным Геологической Службы США (USGS), мировые резервы месторождений золота оцениваются в 52 000 тонн, а Казахстан занимает 10-ое место по разведанным запасам золота в мире (3-е в СНГ после России и Узбекистана), и 25-ое место – по добыче.¹ В 2012 году производство необработанного и полуобработанного золота в Казахстане достигло 40 тонн, что на 8,6% больше производства в 2011 году, включая 21 тонну в аффинированном виде (рост на 26,9% по сравнению с предыдущим годом)². Всего в стране существует порядка 280 золотых месторождений, но лишь около половины из них имеют лицензию или находятся на стадии промышленной разработки. Месторождения золота выявлены во всех регионах Казахстана, по уровню запасов лидирующее положение занимают Восточный, Северный и Центральный Казахстан. Крупнейшими из них являются Васильковское, Бакырчык, Варваринское, Аксу и Суздальское. Золото добывается как на коренных золоторудных месторождениях, так и попутно, в качестве компонента полиметаллического сырья при производстве цветных металлов. Большая часть производства золота происходит с помощью переработки металлов и медной руды.

На данный момент в стране существует два аффинажных завода (принадлежащие ТОО «Казцинк» и ТОО «Корпорация Казахмыс»), способных перерабатывать сырье аффинированное золото. Завод Казцинк является крупнейшим в

Казахстане производителем и единственным аккредитованным Лондонской ассоциацией участников рынка драгоценных металлов (LBMA) заводом по золоту. Производство аффинированного золота на данном заводе составило порядка 427 тысяч и 497 тысяч тройских унций в 2011 и 2012 годах соответственно, переработка производится из полиметаллической руды. Производство золота заводом Казахмыс составило 151 тысяча и 129 тысяч тройских унций в 2011 и 2012 годах соответственно³.

Законодательная база

После распада Советского Союза, производство в горнодобывающей отрасли резко снизилось. В связи с чем, Правительство решило приватизировать сектор, привлекая местные и иностранные компании. Однако ввиду либерализации, большинство правовых вопросов по регулированию рынка драгоценных металлов остались непроработанными. В период между июлем 1998 года, когда Указ Президента Республики Казахстан, имеющий силу закона «О государственном регулировании отношений, связанных с драгоценными металлами и драгоценными камнями» был отменен, и 1 января 2010 года, в Казахстане отсутствовало какое-либо регулирование оборота и экспорта золота. Реализация золота внутри страны облагалась по стандартной ставке НДС, а экспорт облагался по нулевой ставке. Таким образом, стимулировался экспорт золота против его реализации на внутреннем рынке. В таких условиях, спрос на внутреннем рынке оставался незначительным. Производители предпочитали вывозить золото на аффинаж и продажу за пределы страны, ввиду возможности потребовать возврата ранее уплаченного налога.

Однако с момента вступления Казахстана в Таможенный союз, были внедрены специальные нормы, в частности единое нетарифное регулирование и разработка единого перечня товаров, импорт и экспорт которых из /в стран(ы) Таможенного союза в/из третьи(х) стран(ы) подлежит ограничениям. Данный перечень включает драгоценные металлы, такие как золото, серебро, платина и металлы платиновой группы.

В целях реализации вышеназванных мер, в июле 2011 года Президентом Республики Казахстан был подписан Указ, определяющий введение:

- государственного контроля ввоза на территорию Республики Казахстан из стран, не входящих в Таможенный союз, и вывоза с территории Республики Казахстан в эти страны драгоценных металлов и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы;

- приоритетного права государства на приобретение аффинированного золота, которым был наделен Национальный Банк.

Правила ввоза на территорию Республики Казахстан из стран, не входящих в Таможенный союз, и вывоза с территории Республики Казахстан в эти страны драгоценных металлов и сырьевых

¹ <http://www.usgs.gov>

² <http://www.stat.kz>

³ <http://www.kazzinc.com>, <http://www.kazakhmys.com>

товаров, содержащих драгоценные металлы, были разработаны Правительством в августе 2011 года. Одновременно с 2012 года были инициированы изменения в налоговое законодательство. В частности, была введена нулевая ставка НДС на золото, реализуемое производителями Национальному Банку в рамках приоритетного права.

Приоритетное право

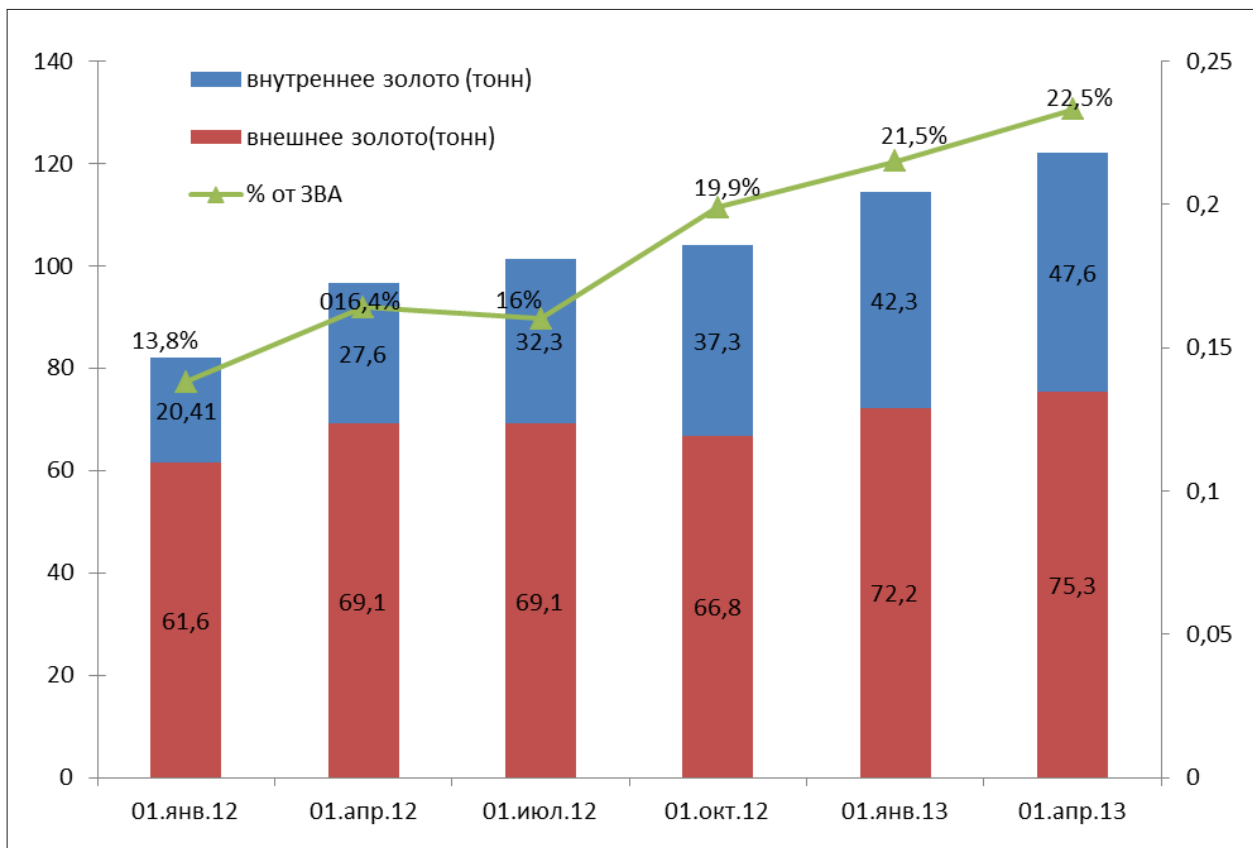
Прежде всего следует отметить, что предпосылками разработки приоритетного права государства на приобретение золота внутри страны стали следующие факторы. Во-первых – это защита экономических интересов Республики Казахстан. Золото является стратегическим активом, его «защитный» статус особенно важен в периоды нестабильности глобальных финансовых рынков, а также при смягчении монетарной политики центральными банками развитых стран, что и наблюдается на текущий момент. Во-вторых, при крупных запасах и производственной мощности пополнение золотых запасов за счет внутренних ресурсов является экономически обоснованным. В-третьих, стабильный спрос со стороны государства поможет обеспечить развитие золотодобывающей отрасли в целом.

Другими словами, это позволит стимулировать производство, развитие науки и техники в области переработки, а также использования и обращения драгоценных металлов. С точки зрения инвестиций, развитие внутреннего рынка золота предоставит возможность населению диверсифицировать свои сбережения и обеспечить их сохранность.

Впервые функцией принятия решений по реализации приоритетного права государства на приобретение аффинированного золота для пополнения золотовалютных активов Национальный Банк был наделен Указом Президента Республики Казахстан от 21 июля 2011 года №120. Также данное право было закреплено в Законе Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан». В августе 2011 года Национальный Банк заявил о своем намерении осуществлять реализацию приоритетного права в полном объеме в ближайшие несколько лет⁴. С момента начала реализации Национальным Банком данного права в декабре 2011 года и по март 2013 года было приобретено порядка 33 тонн золота у отечественных производителей⁵. Таким образом, доля портфеля золота в золотовалютных активах выросла с 13,8% до 22,5% по состоянию на 1 апреля 2013 года (График 1).

График 1

Динамика портфеля золота золотовалютных активов Национального Банка

Источник: Национальный Банк

⁴ Совместный пресс-релиз Национального Банка Республики Казахстан и Ассоциации горнодобывающих и горно-металлургических предприятий № 26 от 23 августа 2011 года

⁵ Данные Национального Банка Республики Казахстан

Основные проблемы и пути их решения

Несмотря на значительный прогресс в части регулирования рынка золота, существует ряд пробелов в законодательстве, которые необходимо решать в ближайшей перспективе. До сих пор значительная часть золотосодержащего сырья продолжает вывозиться за пределы страны, что подтверждается и таможенной статистикой. Большинство производителей экспортируют сырье в Швейцарию для его дальнейшей переработки. При этом стоит отметить, что отечественные перерабатывающие заводы остаются существенно недогруженными.

По нашему мнению, прежде всего необходимо принятие дальнейших мер по стимулированию переработки золота внутри Казахстана. Это требует разработки комплекса мер, одной из них является необходимость усиления государственного контроля по вывозу не только обработанных драгоценных металлов, но и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы.

Далее, также целесообразно внести некоторые изменения в текущее налоговое законодательство в части налогообложения оборота драгоценных металлов (начиная с сырьевых товаров и вплоть до инвестиционного золота). Особо стоит отметить обложение НДС инвестиционного золота. Так, согласно действующему законодательству существует формальное освобождение от НДС реализации инвестиционного золота в слитках. Основная идея этой нормы – предоставить возможность частным инвесторам, в том числе рядовым гражданам, инвестировать в физическое золото. Вместе с тем, по данной норме существует ограничение по массе инвестиционного золота не более 32 тройских унций, реализуемого за налоговый период. Причем редакция данной нормы предполагает подсчет ограничения со стороны продавца, а не инвестора. Таким образом, в случае превышения данного показателя, НДС начисляется на весь реализованный объем, включая предыдущие 32 тройские унции, что не является эффективным распределением налоговой нагрузки. Конечно, вести эффективный бизнес по продаже частным инвесторам слитков золота в таких условиях невозможно, норма об освобождении от обложения НДС реально не работает и является «декларативной», не создающей возможности инвестирования в золото для частных инвесторов.

Кроме того, в целях обеспечения привлекательности переработки золота в Республике Казахстан, на наш взгляд, целесообразно было бы воспользоваться и другими, имеющимися в наличии Правительства барьерами, такими, например, как таможенные пошлины, административные ограничения (лицензии/обязательства перерабатывать золото внутри страны), уголовная ответственность за нарушения законодательства и т.п.

Разработка специального закона, который бы четко определял основополагающие задачи и принципы государственного регулирования отрасли, также является важным моментом. Существующие нормативные правовые акты регулируют в

основном общие вопросы отношений, возникающих при недропользовании и при трансфертном ценообразовании в международных деловых операциях и сделках. А отношения, возникающие при добыче, производстве, аффинаже, использовании и обращении драгоценных металлов и драгоценных камней, их лома и отходов, вопросы по клеймению изделий из драгоценных металлов и т.д., остаются за пределами законодательного регулирования.

Вместе с тем, существует барьер для некоторых групп инвесторов (таких как, физические лица) при инвестировании в стандартные слитки золота из-за необходимости относительно крупных вложений. Так, к примеру, стандартный слиток составляет порядка 400 тройских унций (или 12,5 кг.), что при текущих ценах требует около 560 тыс. долларов США. Поэтому, для активизации рынка также необходимо ввести государственный стандарт и на мерные слитки.

В целом, с момента обретения независимости золотодобывающая отрасль Казахстана претерпела ряд изменений в части регулирования оборота и использования ресурсов. Стремление государства сохранить эти ресурсы внутри страны является вполне обоснованным. Государство в лице Национального Банка на практике доказало успешность реализации политики, направленной на преумножение «стратегического» актива для защиты интересов страны. Этому способствует и потенциал существующих производственных мощностей в стране. Однако, как было отмечено, существует ряд «пробелов» в законодательстве, которые необходимо устранить в краткосрочной перспективе. Данные изменения должны затрагивать налоговую, таможенную и законодательную сферы.

ЛИКВИДАЦИЯ БАНКОВ КАК КОНЕЧНЫЙ СПОСОБ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ (УРЕГУЛИРОВАНИЯ) ТРЕБОВАНИЙ КРЕДИТОРОВ

*Татибекова М.Н. – главный специалист
Управления организации ликвидационных процедур
Департамента контроля за ликвидацией
Комитета по контролю и надзору финансового
рынка и финансовых организаций РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»*

«Быть удовлетворенным означает быть согласным», Теодор Адорно

Банковским законодательством Республики Казахстан предусмотрен ряд инструментов работы с проблемными банками, к которым относятся следующие: приобретение акций проблемного банка государством в лице Правительства Республики Казахстан, принудительный выкуп акций, реструктуризация активов проблемного банка, проведение операции по одно-временной передаче активов и обязательств проблемного банка другому банку, ликвидация банка.

В целях ликвидации последствий мирового финансового кризиса в 2008-2009 годы указанные инструменты, за исключением последнего, в Республике Казахстан были впервые применены государством в отношении крупных коммерческих банков.

Конечным инструментом, который применялся с момента становления отечественной банковской системы, является ликвидация банка.

Основными задачами ликвидации банка являются завершение дел банка и обеспечение расчетов с его кредиторами и акционерами.

В банковском законодательстве предусмотрены добровольная и принудительная ликвидация банка.

Добровольная ликвидация осуществляется по решению акционеров банка. После принятия общим собранием акционеров банка решения о его добровольной ликвидации банк обязан принять меры по возврату депозитов физических лиц путем их прямой выплаты либо их переводу в другой банк, являющийся участником системы обязательного гарантирования депозитов. Необходимым условием выдачи разрешения на добровольную ликвидацию также является достаточность средств банка для расчета по всем его обязательствам.

Принудительная ликвидация банка производится судом в связи с:

- а) банкротством банка;
- б) лишением лицензий банка на проведение банковских операций по основаниям, предусмотренным банковским законодательством Республики Казахстан;
- в) заявлением (иском) уполномоченных государственных органов, юридических или физических лиц о прекращении деятельности банка по другим основаниям, предусмотренным законодательными актами.

Как отмечалось выше, указанный инструмент активно использовался в Республике Казахстан с момента становления отечественной банковской системы. Так, в 1998-2000 годы Национальным Банком Республики Казахстан осуществлялся ряд реформ, направленных на кардинальное улучшение системы банковского надзора и на соответствие банков второго уровня международным стандартам эффективного банковского надзора.

С момента формирования банковской системы и до настоящего времени (по состоянию на 1 апреля 2013 года) было ликвидировано 114 банков второго уровня в добровольном и принудительном порядке.

При этом, Национальным Банком применялся в основном инструмент принудительной ликвидации банков второго уровня. Хотелось бы подробнее остановиться на принудительной ликвидации по основанию лишения банка лицензий на проведение банковских операций по основаниям, предусмотренным банковским законодательством Республики Казахстан, поскольку в данном случае затрагиваются и ущемляются права и интересы кредиторов, в особенности физических лиц – депозиторов. Удовлетворение же требований кредиторов добровольно ликвидируемого банка в полном объеме является обязательным условием при выдаче уполномоченным органом разрешения на его добровольную ликвидацию.

После лишения банка лицензии и вступления в

законную силу решения суда о ликвидации банка Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального Банка Республики Казахстан назначает ликвидационную комиссию, которая представляет собой орган, осуществляющий непосредственную ликвидацию банка: завершение дел банка и обеспечение расчетов с его кредиторами и акционерами.

Весь процесс ликвидации банка осуществляется под пристальным контролем уполномоченного органа в лице Комитета по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального Банка Республики Казахстан.

Выражением указанного контроля также является утверждение промежуточного ликвидационного баланса и реестра требований кредиторов банка.

Удовлетворение (урегулирование) требований кредиторов осуществляется посредством следующего механизма: кредиторы предъявляют свои требования в ликвидируемый банк, при признании последним их законными, требования включаются в реестр требований кредиторов банка, утверждаемый уполномоченным органом; далее осуществляется погашение банком требований кредиторов согласно принципам очередности и пропорциональности. При этом, погашение осуществляется в рамках ликвидационной массы, представляющей собой совокупность активов (деньги, собственное имущество, дебиторская задолженность и др.).

С целью полного удовлетворения требований кредиторов и, соответственно, пополнения ликвидационной массы, необходимой для расчетов с кредиторами ликвидируемого банка, ликвидационной комиссией банка проводится работа по взысканию дебиторской задолженности с должников ликвидируемого банка, а также реализации собственного и залогового имущества.

Работа ликвидационной комиссии банка по основным направлениям её деятельности (взыскание дебиторской задолженности с должников ликвидируемого банка, реализация собственного и залогового имущества) зачастую осложняется рядом существенных проблем, возникших в период деятельности банка, а именно: отсутствие в банке надлежащего учета, вывод активов банка через аффилированные компании, отсутствие в банке значительного количества кредитных досье заемщиков, правоустанавливающих документов на собственное и залоговое имущество банка, отсутствие надлежащей регистрации в уполномоченных органах правоустанавливающих документов на имущество банка, договоров залога, наличие значительного количества дебиторов банка по всем регионам Республики.

Полное погашение требований всех кредиторов банка является идеальным соотношением активов банка к его обязательствам. После удовлетворения требований всех кредиторов и акционеров банка отчет о ликвидации и ликвидационный баланс утверждаются судом, принявшим решение о ликвидации банка. Органы юстиции осуществляют регистрацию банка в качестве ликвидированного и исключают его из Национального реестра бизнес-идентификационных номеров.

В соответствии с гражданским законодательством обязательства полностью прекращаются и считаются погашенными ликвидацией юридического лица (банка).

Таким образом, ликвидация банков представляет собой конечный способ удовлетворения (урегулирования) требований кредиторов ликвидируемого банка.

При изучении международного опыта можно обратить внимание на следующее. После мирового финансового кризиса крупнейшие инвестиционные банки США оказались на грани банкротства (Merrill Lynch, Bear Stearns, Goldman Sachs и Morgan Stanley), а один из старейших американских банков Lehman Brothers прекратил свое существование.

В банковском законодательстве Великобритании в 2009 году был принят ряд положений, предусматривающих введение специального режима при решении вопросов с банками, находящимися в тяжелой финансовой ситуации, введена возможность стабилизации банков до официальной процедуры несостоятельности. Такая стабилизация возможна в том числе посредством возможности перевода всего или части банковского бизнеса частному покупателю/банку или возможности временного перевода банка в государственную собственность.

Также были введены процедуры несостоятельности для банков, которые до недавнего времени в Великобритании отсутствовали.

Таким образом, процедуры несостоятельности направлены на то, чтобы обеспечить быстрые платежи вкладчикам банка или перевод таких требований в иные банки, тем самым достичь наилучшего результата удовлетворения требований всех кредиторов банка.

Страной, входящей в Евросоюз и наиболее пострадавшей от мирового финансового кризиса, является Испания. В связи с этим, Правительство Испании внесло поправки в законодательство, расширяющие надзорные функции Центрального банка страны: в частности, регулятор сможет на более ранних стадиях приступить к изучению потенциально «проблемных» банков и в случае необходимости лишать их лицензий. Указанные меры были продиктованы Евросоюзом.

15 ноября 2012 года также был принят законопроект, предусматривающий регулирование процессов временного администрирования, реструктуризации и оздоровления кредитных учреждений. Указанный законопроект устанавливает правовой статус Фонда упорядоченной реструктуризации банков (FROB), конечной целью деятельности которого является обеспечение стабильности финансовой системы в целом.

В соответствии с новым законопроектом любые действия Банка Испании должны быть одобрены FROB, который ежеквартально будет получать отчеты от Центрального банка.

FROB также будет наделен полномочиями ликвидировать любые банки, которые не в состоянии вернуть в оговоренный срок государству деньги, выделенные на его спасение. Кроме того, FROB получает право определять стоимость банка, передавать его активы или обязательства в промежуточный банк, который затем может быть продан. FROB будет находиться под непосредственным контролем министерства экономики Испании.

Испанские банки, в первую очередь это касается системообразующих банков, таких как Santander, BBVA, Popular, La Caixa и Bankia, должны были к 31 декабря 2012 года повысить свой уровень платежеспособности до 8-9%.

В заключении хотелось бы отметить, что удовлетворение требований кредиторов банков красной нитью проходит через всю систему защиты прав кредиторов ликвидируемых банков (потребителей финансовых услуг). И существующие в мировой практике в отношении проблемных банков стабилизационные и ликвидационные механизмы, например, в Великобритании и Испании, позволяют лучше и слаженней применить их на практике работы с проблемными банками. Опыт Испании позволяет сделать вывод о том, что существование органа (FROB), занимающегося непосредственной стабилизацией и ликвидацией банков, позволит защитить в полной мере кредиторов проблемного банка и применить так называемый принцип «одного зонта», под спасительной защитой которого будут находиться кредиторы проблемного банка, начиная с момента возникновения у него проблем до его полной ликвидации.

К ВОПРОСУ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ОБЛАСТИ СТАТИСТИКИ ВНЕШНЕГО СЕКТОРА

*Жумабекова А.Ж., Главный специалист
Управления методологии и анализа Департамента
платежного баланса и валютного регулирования*

В последние годы вопросы улучшения статистики платежного баланса все чаще становятся предметом пристального внимания со стороны международных организаций. Основным законодателем в данной области является Статистический Департамент Международного Валютного Фонда (далее – МВФ). Специалисты МВФ на протяжении многих лет разрабатывали, совершенствовали и внедряли рекомендации, на основе которых теперь собираются и публикуются сведения о платежных балансах стран-участниц Фонда (первое руководство вышло в 1948 году). Подготовка соответствующих рекомендаций развивалась по двум основным направлениям. Во-первых, обеспечение получения по возможности более подробной и в максимальной степени унифицированной информации о состоянии внешнеэкономических отношений стран-членов МВФ. Во-вторых, выработка единой методологии обработки и публикации полученной информации с тем чтобы в конечном счете иметь более или менее единообразные оценки валютного положения стран-участниц, пригодные для сравнения и систематического наблюдения со стороны руководящих органов МВФ.

О Руководстве по платежному балансу и международной инвестиционной позиции, 6-ое издание

Для повышения уровня интеграции между статистикой счетов внешнеэкономической деятельности и другими разделами макроэкономической статистики, а также с учетом экономических изменений, сопряженных с глобализацией и развитием финансовых и технологических инноваций, МВФ в 2009 году было пересмотрено и подготовлено к изданию Руководство по платежному балансу и международной инвестиционной позиции, шестое издание (далее – РПБ-6). Разработка РПБ-6 была начата МВФ в 2003 году. В том же году рабочей группой по национальным счетам, созданной МВФ, было принято решение обновить «Систему национальных счетов 1993 года» (далее – СНС), которая была подготовлена и опубликована в 2008 году (СНС 2008).

РПБ-6 представляет собой методологическую основу формирования статистических данных по операциям и позициям страны в отношении остального мира, причем в нем отражается концептуальная основа, которая может применяться в отношении самых разных стран – от самых мелких и наименее развитых до наиболее экономически развитых и сложных.

Основной механизм, разработанный в рамках РПБ-6, не изменился по сравнению с предыдущим руководством (Руководство по Платежному балансу, 5-ое издание, МВФ, 1993 год, далее – РПБ-5).

РПБ-6 использует концептуальные основы РПБ-5, связанные с понятиями резидентства, экономической территории, центра экономического интереса, а также принципами учета – двойная запись и метод начисления. Все эти понятия и принципы были уточнены в РПБ-6. Вместе с тем, с развитием процессов глобализации ряд актуальных вопросов приобрел большое значение. Постоянно возрастает число экономических единиц, имеющих связи с двумя и более странами, и все большее число стран становится участниками экономических договоренностей. В частности, все больший интерес привлекает концепция резидентной принадлежности и информация о работниках-мигрантах и связанных с ними потоках денежных переводов. Так, в РПБ-6 в свете вопросов, связанных с резидентной принадлежностью, приводятся инструкции относительно резидентной принадлежности и деятельности структур целевого назначения и других юридических структур, с помощью которых обеспечивается владение активами и которые характеризуются минимальным физическим присутствием или вообще не имеют такового. Например, вводятся такие понятия как «мобильное» производство, предполагающее незначительное физическое присутствие или не предполагающее его вообще (финансы, страхование, права собственности на патенты, даже «виртуальная обрабатывающая промышленность»); «предприятия целевого назначения» (фиктивные компании, компании-«оболочки» и т.д.), которые должны классифицироваться как отдельные институциональные единицы страны, в которой они получили статус корпораций; высокомобильные физические лица, резидентство которых определяется исходя из преобладающего центра экономического интереса.

Основной механизм, разработанный в рамках РПБ-6, не изменился по сравнению с предыдущим пятым изданием руководства. В платежном балансе сохранен порядок представления данных в следующей структуре: текущий счет, счет капитала и финансовый счет. Тем не менее, в некоторые области внесены определенные изменения. Например, в текущем счете, категории «доход» и «текущие трансферты», использовавшиеся в РПБ-5, заменены в РПБ-6 категориями «первичный доход» и «вторичный доход».

Кроме того, из-за возросшего значения глобализированных производственных процессов в РПБ-6 предложены методы учета, позволяющие получить более полное и целостное представление о материальных процессах, переданных внешним подрядчикам (то есть товарах для переработки), и об услугах по реализации и управлению обработкой, не связанных с физическим владением (то есть перепродаже товаров за границей). Например, «услуги по обработке физических вводимых ресурсов, принадлежащих другим сторонам» теперь рассматриваются как услуги; ранее в РПБ-5, они рассматривались как «товары для переработки».

Увеличение объемов трансграничных финансовых услуг повлияло на включение в РПБ-6 понятия финансового посредничества. Как правило, финансовые посредники предлагают своим вкладчикам более низкие процентные ставки, чем те, по которым они взимают проценты со своих заем-

щиков. Получающаяся, таким образом процентная маржа используется финансовыми посредниками на покрытие своих издержек и дает им операционную прибыль. Этот метод деятельности представляет собой альтернативу взиманию с клиентов прямой платы за услуги. Таким образом, возникает маржа, представляющая собой услуги по финансовому посредничеству, измеряемые косвенным образом (далее – УФПИК), то есть плата за услуги, которая учтена в процентах по кредитам и депозитам. В РПБ-5 плата за услуги не отделялась от процентов. Поскольку УФПИК измеряются косвенным образом, Национальным Банком разрабатывается методика расчета УФПИК, а также анализ процентных ставок на международных рынках.

С развитием информационных технологий, большое значение приобрел учет интеллектуальной собственности. Так, например, выделена категория телекоммуникационных услуг, услуг Интернета и компьютерных услуг, при этом уточнен порядок учета программного обеспечения компьютеров. Научные исследования и опытно-конструкторские разработки рассматриваются как произведенные активы и относятся к услугам (ранее считались непроизведенными активами и потому включались в счет операций с капиталом).

Изменения коснулись и финансового счета. В связи с появлением и развитием новых финансовых инструментов и механизмов, образуемых институциональными единицами, в РПБ-6 используются три широких категории финансовых активов и обязательств:

- 1) инструменты участия в капитале и паи в инвестиционных фондах;
- 2) долговые инструменты;
- 3) другие финансовые активы/обязательства.

В СНС 2008 года и в РПБ-6 используется дополнительная, более подробная классификация финансовых активов и обязательств. Классификация основана, главным образом, на юридических характеристиках, которые описывают форму исходных отношений сторон инструмента, которые также связаны с ликвидностью и экономической целью.

Хотя финансовые инновации ведут к появлению новых типов инструментов, классификация призвана обеспечить общие категории, допускающие международную сопоставимость и позволяющие включать новые инструменты в уже существующие категории. Например, приводится определение инвестиционных фондов, их выделение в качестве отдельной категории, а также новый порядок учета их доходов. Признается, что инвестиционные фонды могут быть прямыми инвесторами или предприятиями прямого инвестирования. Также дается характеристика ценных бумаг с привязкой к индексам (доходы и переоценка, вопросы классификации по валютам).

Сектора экономики резидентов в РПБ-6 несколько видоизменены в целях обеспечения более тесной связи с СНС 2008. В соответствии с РПБ-5 выделялось 4 сектора экономики резидентов: (1) органы денежно-кредитного регулирования;

(2) сектор государственного регулирования; (3) банки; (4) другие сектора. В РПБ-6 «органы денежно-кредитного регулирования» заменены «сектором центрального банка», однако «органы денежно-кредитного регулирования» сохраняются в качестве функциональной концепции в целях определения резервных активов. Из «других секторов» выделен дополнительный сектор «другие финансовые корпорации». Таким образом, теперь другие сектора состоят только из нефинансовых организаций, некоммерческих организаций (обслуживающих домашние хозяйства) и домашних хозяйств.

Также изменен знак учета операций с финансовыми активами в финансовом счете платежного баланса. В соответствии с РПБ-5 увеличение финансовых активов отражалось со знаком «-» (минус), уменьшение – со знаком «+» (плюс), а в соответствии с РПБ-6 увеличение финансовых активов (также как и обязательств) будет отражаться со знаком «+» (плюс), а уменьшение – со знаком «-» (минус).

В РПБ-6 впервые включены конкретные указания о подходах к учету валютных союзов и другим региональным внешнеэкономическим соглашениям. В частности, приводятся определения валютного, экономического союзов, модели союзов и возможных типов договоренностей, а также применение основных концепций платежного баланса к ним.

В настоящее время статистика внешнего сектора Республики Казахстан формируется согласно РПБ-5. При этом Национальный Банк Республики Казахстан приступил к работам по обеспечению соответствия внешнеэкономической статистики новым международным стандартам и с 2013 года осуществляется переход к новой структуре представления платежного баланса и международной инвестиционной позиции в соответствии с РПБ-6.

О Специальном Стандарте Распространения Данных Плюс

В настоящее время действует созданная МВФ двухуровневая система, включающая Специальный Стандарт Распространения Данных (далее – ССРД) и Общую Систему Распространения Данных (далее – ОСРД). Государства-члены МВФ могут руководствоваться разработанными стандартами при предоставлении экономических и финансовых данных общественности. Республика Казахстан является подписчиком ССРД и обязуется придерживаться его основных принципов.

ССРД призван служить руководством по публикации экономических и финансовых данных для государств-членов МВФ, имеющих или стремящихся получить доступ на международные рынки капитала. Подписание на ССРД является добровольным, но налагает обязательство на подписавшиеся государства-члены МВФ по его соблюдению и предоставлению определенной информации МВФ относительно практики распространения экономических и финансовых данных. ОСРД обеспечивает предоставление исчерпывающей, своевременной, надежной и доступной

экономической, финансовой и социально-демографической внутригосударственной и международной статистики.

Финансовый кризис 2008 года показал, что имеются серьезные пробелы в статистических данных в ключевых областях, что и явилось сдерживающим фактором в своевременном выявлении кризиса. Регулятивные и надзорные органы, политики и участники рынка из-за отсутствия достаточных данных для измерения степени вовлеченности финансовых институтов и рынков, не смогли должным образом оценить риски и их эффект на глобальную и национальные финансовые системы.

Поэтому МВФ в сотрудничестве с Комитетом финансовой стабильности и другими органами с фокусированием на экономики стран G-20, определил проблемы в данных, в части:

- рисков во внутреннем финансовом секторе;
- межстрановых финансовых взаимосвязей;
- чувствительности внутренних экономик к различным шокам и
- связи с официальными статистическими данными.

В связи с этим, МВФ разработал в 2012 году новый стандарт распространения данных Специальный Стандарт Распространения Данных Плюс (далее – ССРД Плюс), целью которого является усиление стандарта распространения данных, особенно для подписчиков ССРД.

ССРД Плюс будет являться третьим уровнем стандартов распространения данных. ССРД Плюс будет призван служить руководством по публикации экономических и финансовых данных для стран, находящихся в международной финансовой системе и передающих шоки через эту систему.

Присоединение к стандарту ССРД Плюс будет осуществляться на добровольной основе, также как и ССРД. Страны с системно важными финансовыми секторами будут стимулированы к подписанию стандарта, например, страны, участвующие в программе оценивания финансового сектора (FSAP). Наблюдения за соблюдением ССРД Плюс стандарта будет идентичным ССРД. Пользователи будут использовать Национальную страницу представления данных и Календарь распространения данных, также как и в ССРД. Однако для публикации категорий данных на Национальной странице данных, в зависимости от категории данных, необходимо будет указывать статистические данные за определенное количество лет (например, данные за последние 5 лет). Категории данных в ССРД Плюс также как и в ССРД, будут иметь периодичность и своевременность распространения данных. При этом, в новом стандарте все категории данных будут классифицироваться как обязательные категории, и никакие категории не будут классифицироваться как «рекомендуемые к представлению». Гибкость предоставления данных также будет отсутствовать в ССРД Плюс. В свою очередь, МВФ предлагает предусмотреть соответствующий переходный период на ССРД Плюс.

Таким образом, внедрение новых международных признанных статистических методологий, после прохождения ими переходного периода позволит значительно улучшить сравнения межстрановых и межсекторальных данных не только по стати-

стике внешнеэкономических счетов, но также и в целом в области макроэкономической статистики.

Сотрудничество Национального Банка Республики Казахстан с международными организациями, в области сбора статистических данных на международном уровне показывает важность проводимой постоянной и последовательной работы по улучшению качества статистики внешнего сектора, а также по расширению охвата статистических данных и методов их обработки.

ПРИМЕНЕНИЕ ИДЕНТИФИКАЦИОННЫХ НОМЕРОВ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА

*Кубашева Н.А. – главный специалист-экономист
Экономического управления Департамента
координации РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»*

Во многих странах основной составляющей систем персонального учета является наличие у каждого лица индивидуального идентификационного номера, который присваивается, например, при регистрации рождения. Системы формирования индивидуальных идентификационных номеров отличаются в различных странах. Индивидуальный идентификационный номер содержит в закодированном виде сведения об индивидуальных и не меняющихся со временем признаках конкретного лица (в основном, дата рождения, пол, числа, различающие людей, родившихся в один день, и контрольное число). Идентификационный номер указывается в документах, удостоверяющих личность гражданина. Он позволяет обеспечить интеграцию данных о физическом лице из разных информационных систем и устранить дублирование данных о гражданах. Идентификационный номер может присваиваться также юридическим лицам на основании различных критериев.

Идентификационный номер используется в таких сферах как налогообложение, социальное страхование, образование и других. Идентификационный номер также предполагает оказание гражданам интегрированных услуг на основе «электронного правительства».

В Казахстане с 1 января 2013 года осуществлен переход на использование идентификационных номеров, что является результатом реализации законодотворческих и организационных мероприятий по введению единой системы регистрации сведений о физических и юридических лицах и созданию Национальных реестров идентификационных номеров.

Введение идентификационных номеров будет способствовать актуализации информационных баз данных государственных органов и исключения дублирования информации в них, а также усовершенствования взаимоотношений физических и юридических лиц с государственными органами путем ускорения и

упрощения процедур при их обращениях.

Индивидуальный идентификационный номер (ИИН – для физического лица, в том числе индивидуального предпринимателя, осуществляющего деятельность в виде личного предпринимательства) или бизнес-идентификационный номер (БИН – для юридического лица и индивидуального предпринимателя, осуществляющего деятельность в виде совместного предпринимательства) выражается в виде последовательности цифровых символов, обозначающих сведения по определенному лицу, и является уникальным номером для идентификации данного лица в информационных базах данных государственных органов.

Документами с ИИН являются свидетельство о рождении, паспорт и удостоверение личности гражданина Республики Казахстан, дипломатический и служебный паспорт Республики Казахстан, вид на жительство иностранца, удостоверение лица без гражданства, регистрационное свидетельство для иностранцев и лиц без гражданства в случае отсутствия документов, удостоверяющих личность.

БИН указывается в таких документах, как свидетельство о государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя – для индивидуальных предпринимателей, осуществляющих деятельность в виде совместного индивидуального предпринимательства, справка о государственной регистрации юридического лица, регистрационное свидетельство для юридических лиц-нерезидентов и других.

ИИН/БИН заменили такие реквизиты как социальный индивидуальный код (СИК), регистрационный номер налогоплательщика (РНН) и являются обязательным реквизитом в финансовых документах при осуществлении банковских операций, в том числе при перечислении обязательных пенсионных взносов и социальных отчислений, выплатах пенсий и социальных пособий, исполнении налоговых обязательств, открытии и ведении банковских счетов, предоставлении кредитов, приеме депозитов/вкладов и других.

В рамках перехода на использование идентификационных номеров Национальным Банком были внесены изменения в нормативные правовые акты Национального Банка, проводилась разъяснительная работа среди банков второго уровня (далее – банки) и других своих клиентов, координировалась работа пользователей и оператора платежных систем по доработке информационных систем. Также был урегулирован вопрос по непоставлению идентификационных номеров нерезидентам Республики Казахстан, не подлежащими постановке на учет в качестве налогоплательщика, при осуществлении платежей и переводов денег.

Банками, в свою очередь, проводилась работа по уведомлению своих клиентов о переходе на использование идентификационных номеров в платежных и иных документах, по сверке ИИН/БИН своих клиентов на их наличие и соответствие в базах данных Налогового комитета Министерства финансов Республики Казахстан и Республиканского государственного казенного предприятия «Госу-

дарственный центр по выплате пенсий» (далее – ГЦВП). По итогам проведенной банками сверки базы данных РНН и идентификационных номеров были выявлены незначительные расхождения, в том числе связанные с изменением физическими лицами фамилий и отчеств. В ходе скоординированной работы государственных органов и банков выявленные расхождения устраняются.

Банки применяют идентификационные номера при открытии и ведении банковских счетов и при осуществлении платежей и переводов денег, за исключением их осуществления иностранцами и лицами без гражданства, которые не подлежат постановке на регистрационный учет в качестве налогоплательщика. Для банков Налоговым кодексом предусмотрена обязанность не проводить операции по банковским счетам, кроме сберегательных счетов нерезидентов и корреспондентских счетов иностранных банков, без идентификационного номера в платежных документах и контролировать правильность указания идентификационного номера при приеме платежных документов в уплату налогов и других обязательных платежей в бюджет, социальных отчислений и при перечислении обязательных пенсионных взносов.

К моменту перехода на идентификационные номера пользователями платежных систем были реализованы все подготовительные мероприятия по обеспечению готовности к формированию и приему платежных и иных документов клиентов с указанием идентификационных номеров, а также к проверке ИИН/БИН.

В настоящее время платежные системы функционируют должным образом, пользователями платежных систем платежи и переводы денег через платежные системы проводятся в обычном режиме, возвраты платежей незначительные, что сопоставимо возвратам, осуществленным до перехода на идентификационные номера.

В результате проведения Национальным Банком и банками масштабной подготовительной работы по переходу на использование ИИН/БИН, удалось избежать проблем, связанных с массовым возвратом платежей.

Работа по обеспечению населения идентификационными номерами продолжается.

В случае отсутствия ИИН/БИН клиентам банков следует обратиться в центры обслуживания населения либо территориальные подразделения органов юстиции, клиентам-нерезидентам, обязанным получить ИИН/БИН в соответствии с законодательством Республики Казахстан, – самостоятельно либо через доверенное лицо направить в налоговые органы письменные обращения для формирования ИИН/БИН и получения регистрационного свидетельства о регистрации нерезидента в качестве налогоплательщика. После получения документов с идентификационными номерами необходимо их предоставить в свои обслуживающие банки.

В случае несоответствия ИИН/БИН с данными банков необходимо урегулировать данный вопрос путем предоставления в банк соответствующих документов (документы, удостоверяющие личность,

свидетельство о рождении, регистрационные свидетельства для иностранцев и лиц без гражданства, свидетельства о государственной регистрации/перерегистрации и другие).

Для банков переход на использование единых идентификаторов позволил сократить количество документов, предоставляемых клиентами при заключении договора банковского обслуживания и открытии банковского счета.

Удобство применения идентификационных номеров для населения заключается в отсутствии необходимости получения, хранения, ксерокопирования, предъявления регистрационных номеров налогоплательщиков и социальных индивидуальных кодов, помимо удостоверений личности, а также в единой идентификации каждого лица во всех базах данных государственных органов. В связи с чем, будет обеспечиваться актуализация персональных данных, в частности, при изменении фамилии, имени или отчества физического лица не потребуется уведомление ГЦВП для перечисления пенсионных взносов и получения социальных выплат.

Переход на использование идентификационных номеров имеет огромную значимость в части соблюдения своевременности и адресности всех платежей, особенно государственных выплат социально уязвимым слоям населения и поступлений налогов в бюджет государства.

Таким образом, возможность использования удостоверения личности с ИИН при осуществлении основных сфер жизни человека является ощутимым преимуществом применения идентификационных номеров.

СОБЛЮДЕНИЕ ОБМЕННЫМИ ПУНКТАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ТРЕБОВАНИЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ЛЕГАЛИЗАЦИИ (ОТМЫВАНИЮ) ДОХОДОВ, ПОЛУЧЕННЫХ НЕЗАКОННЫМ ПУТЕМ И ФИНАНСИРОВАНИЮ ТЕРРОРИЗМА

Жармуханова А.Н. – главный специалист-экономист Отдела контроля валютных операций Центрального филиала РГУ «Национальный Банк Республики Казахстан»

Легализация доходов, полученных незаконным путем и финансирование терроризма являются не только актуальной проблемой современности, но и служат факторами подрыва экономической, политической, социальной сферы и репутации страны в целом. Учитывая глобальные масштабы потенциальных рисков, мировые финансовые сообщества по всему миру предпринимают коллективные меры борьбы с этим видом преступной деятельности.

Возможности негативного последствия отмывания денег нельзя недооценить. Это не только нарушение целостности финансовых рынков, риск утраты контроля над реальными экономическими показателями, влияние на стабильность курса валют, процентных ставок в отдельности, но и потенциальная угроза безопасности страны в целом. Кроме того, отмывание денег зачастую связано с криминальными явлениями – терроризмом, незаконным распространением наркотических средств и оружия, работорговлей, нелегальной эмиграцией и т.д.

Активное мировое сотрудничество в области противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма началось в июле 1989 года с создания «семеркой» ведущих стран (США, Япония, Германия, Великобритания, Франция, Италия, Канада) специальной финансовой комиссии по проблемам отмывания денег (FATF).

Казахстан с 2004 года является членом Евразийской группы (ЕАГ), относящейся к группе типа FATF, которая включает в себя 9 стран Евразийского региона: Казахстан, Беларусь, Индия, Китай, Кыргызстан, Россия, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан.

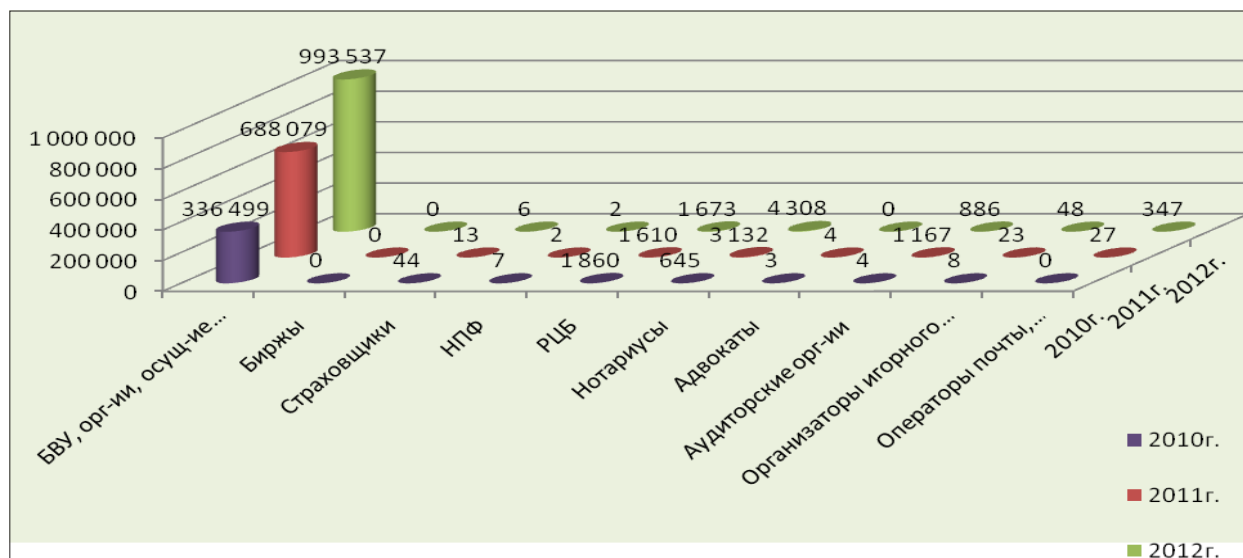
В целях интеграции Казахстана в международную систему противодействия отмыванию денег и финансированию терроризма, в апреле 2008 года, был создан Комитет по финансовому мониторингу при Министерстве финансов Республики Казахстан (далее – Комитет финансового мониторинга). К субъектам финансового мониторинга относятся: банки, организации, осуществляющие отдельные виды банковских операций, биржи, страховые (перестраховочные) организации, страховые брокеры, накопительные пенсионные фонды, профессиональные участники рынка ценных бумаг, центральный депозитарий, операторы почты, оказывающие услуги по переводу денег.

9 марта 2010 года введен в действие Закон Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных незаконным путем, и финансированию терроризма» (далее – Закон).

В соответствии с Законом, субъекты финансового мониторинга в целях предупреждения и пресечения фактов легализации (отмывания) доходов, полученных незаконным путем, и финансирования терроризма обязаны незамедлительно сообщить в Комитет финансового мониторинга об операциях подлежащих финансовому мониторингу, пороговые эквиваленты которых обусловлены в зависимости от характера операций. Сообщения о подозрительных операциях направляются до их совершения.

Рисунок 1

Количество сообщений, поступивших в период с 2010 по 2012 годы в разрезе субъектов финансового мониторинга

Источник: Комитет по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан

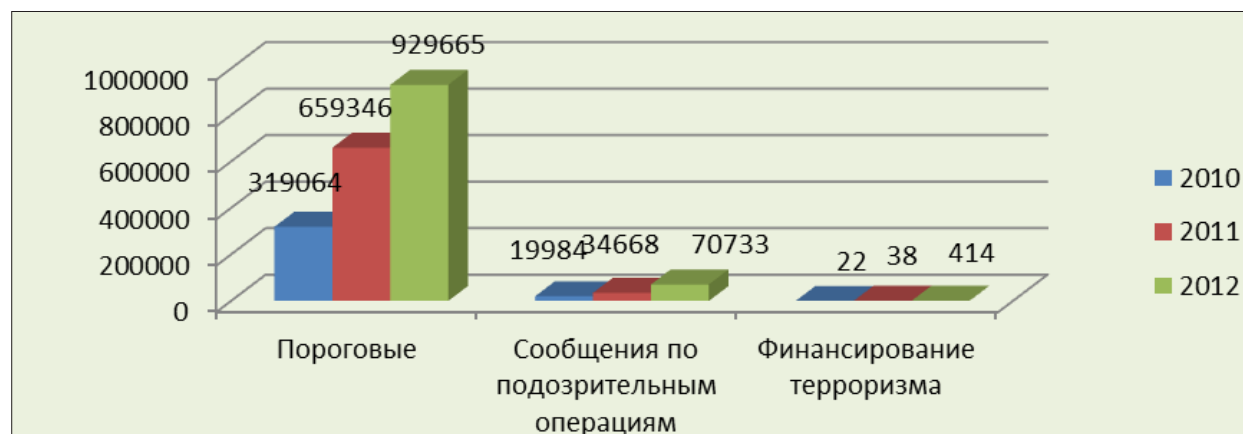
Критериями определения подозрительной операции являются:

- 1) совершение сделки, не имеющей очевидного экономического смысла;
- 2) совершение действий, направленных на уклонение от процедур финансового мониторинга, предусмотренных Законом;
- 3) совершение операции, по которой имеются основания полагать, что данная операция направлена на финансирование терроризма и (или) экстремизма.

За период с 2010 по 2012 годы в Комитет финансового мониторинга поступило более 2 млн. сообщений об операциях, подлежащих финансовому мониторингу, из которых, наибольшее количество сообщений (в разрезе субъектов финансового мониторинга) поступило от банков второго уровня и уполномоченных организаций, осуществляющих обменные операции с наличной иностранной валютой (Рисунок 1).

Рисунок 2

Количество сообщений, поступивших от субъектов финансового мониторинга в период с 2010 по 2012 годы

Источник: Комитет по финансовому мониторингу Министерства финансов Республики Казахстан

Весомую долю в объеме поступивших в Комитет финансового мониторинга сообщений имеет информация по обменным операциям. По

состоянию на 1 апреля 2013 года, в Казахстане действует 3 016 обменных пунктов уполномоченных банков и уполномоченных организаций (Таблица 1).

Таблица 1

Сведения о количестве обменных пунктов

	Всего обменных пунктов	Обменные пункты банков	Обменные пункты Казпочты	Обменные пункты уполномоченных организаций
Всего по Казахстану	3 016	2051	43	922

Согласно действующему законодательству, покупка, продажа и обмен наличной иностранной валюты через обменные пункты относятся к операциям с деньгами и (или) иным имуществом, подлежащим финансовому мониторингу.

Проверка соблюдения обменными пунктами Закона, относится к компетенции Национального Банка Республики Казахстан.

В ходе плановых проверок Национальным Банком банков и уполномоченных организаций, изучаются соответствие требованиям Правил внутреннего контроля организаций, которыми регламентируются все необходимые процедуры по идентификации клиентов, выявлению и документальному фиксированию финансовых операций, подлежащих особому контролю, а также своевременной передаче в Комитет финансового мониторинга специальных анкет о клиентах, совершающих пороговые операции. Для обменных операций разовый порог равен, либо превышает эквивалент 7 000 000 тенге.

Как показывают результаты проверок, субъекты финансового мониторинга не уделяют должного внимания выявлению подозрительных финансовых операций, в частности:

1) должным образом не идентифицируются данные клиентов и участников финансовых операций, осуществляющих операции, соответствующие критериям подозрительности;

2) установлены случаи не направления анкет клиентов, специальных формуляров по финансовым операциям, достигшим установленных пороговых величин;

3) отсутствует обучение сотрудников, ответственных за заполнение специальных формуляров, анкет, что ведет к большому количеству нарушений и ошибок;

4) имеются случаи дробления операций таким образом, чтобы избежать порогового значения и попадания в поле зрения обязательного контроля;

5) слабый контроль со стороны руководящего состава организаций.

Нарушения, выявленные в ходе проверок, свидетельствуют о недостаточной организации контроля за соблюдением банками Закона, иных нормативных правовых актов по данной тематике, а также Правил внутреннего контроля организации. Поэтому в соответствии с требованиями законодательства, а также в собственных интересах, субъектам финансового мониторинга необходимо придерживаться общепризнанных эффективных методов по борьбе с отмыванием денег и финансированием терроризма. Необходимо сделать акцент на повышение квалификации персонала, усиление системы внутреннего контроля, а также риск-менеджмента, повышение эффективности информационных, электронных систем, разрабатывать и внедрять другие комплексные меры, в зависимости от отраслевой направленности организации или сегмента рынка.

Необходимо постоянно повышать эффективность работы в борьбе с легализацией (отмыванием) средств, полученных незаконным путем и финансировании терроризма, что будет способствовать не только минимизации и предотвращению потенциальных рисков, но и повышению авторитета финансовой организации и имиджа страны в целом.

ВОССОЗДАВАЯ ИСТОРИЮ БАНКА

*Салкулова Г.К. – специалист-переводчик
Западно-Казахстанского филиала РГУ
«Национальный Банк Республики Казахстан»*

К сожалению, современный ритм жизни редко предоставляет нам возможность приобщиться к прекрасному, заглянуть в прошлое, поразмыслить о вечных ценностях. Но главное, в каждом из нас живет такая потребность, удовлетворение которой делает нас духовно богаче, выше и добрее. Именно потребность осознать себя нацией, народом, понять свое место в мировой и европейской цивилизации привела к появлению таких культурно-образовательных и историко-познавательных учреждений как музеи. Несмотря на то, к какому ведомству он относится, неизменными остаются направления воспитательной функции музеев: патриотизм, нравственность, история и культура, без которых жизнь теряет смысл.

Музей – это погружение в историю, это – созерцание времени. Переступив порог музея, сразу оказываешься во власти какой-то особой атмосферы, которая уносит тебя от серых будней и повседневной суеты и каким-то чудесным образом переносит в другой мир и время.

Музейно-экспозиционный фонд Западно-Казахстанского филиала Национального Банка выполняет значимую миссию – знакомит с историей, традициями и личностями, возрождавшими банковское дело в Казахстане и Приуралье и продолжавшими его совершенствование. Но прежде чем ознакомить с ним хотелось бы напомнить о главном событии – 20-летию ввода национальной валюты Республики Казахстан тенге, которое нам предстоит отметить в ноябре этого года, так как значение культурных учреждений, в том числе музейного фонда, значительно возрастает именно во время подготовки и проведения подобных мероприятий. В Западно-Казахстанском филиале полным ходом идет подготовительная работа к празднованию юбилейной даты. Обозначен масштаб работы, разработан специальный план мероприятий по празднованию юбилея национальной валюты, а также определена тематика выступлений специалистов филиала в печатных и электронных СМИ. Все запланированные мероприятия так или иначе связаны с деятельностью музея филиала.

Открытие в 1998 году музея Западно-Казахстанского филиала Национального Банка было приурочено к 5-летию со дня ввода национальной валюты тенге. Музей создан и оформлен исключительно по инициативе директора филиала Избасарова Б.И. и коллектива на средства из пожертвований, как дань уважения старшему поколению, признание и оценка их труда, с целью сохранения традиций и преемственности поколений.

В работе каждого музея определяющим фактором являются материалы его фондов. В нашем музее насчитывается около двух тысяч единиц экспонатов, документов, фотографий, которые представлены для обзора на выставках и экспозициях. Члены Музейного совета, созданного при филиале,

постоянно занимаются пополнением музейного фонда новыми материалами. Это и документы, и фотографии, и видеофильмы о ветеранах банковской системы, особенно тех, кто многие годы работал в системе Госбанка СССР, внес значительный вклад в становление и развитие банковской системы в крае. Разглядывая пожелтевшие фотографии, документы и газетные вырезки, невольно возникает желание узнать больше об этих людях, их дальнейших судьбах, которые тесно переплетены с историей края и страны в целом. На видном месте – стенд с именами руководителей областной конторы Госбанка (ныне Западно-Казахстанский филиал Национального Банка) с 1922 года: Доморацкий Ф.К., Копылов И.С., Зимон К.А., Османов Т., Боганов С.П., Сычев Ф.В., Муканов, Карасаев Н.К., Саршаев А.С., Зверев Г.Т., Плужникова В.В., Применко Е.Н., Валишева М.Г., Марченков Г.В., Избасаров Б.И.

Первые руководители областной конторы были людьми преданными своему делу. Малообразованные, пришедшие в банковскую систему поразверстке партии, благодаря самоотверженности, самодисциплине, зачастую опираясь только на собственную интуицию, они смогли утвердить Госбанк как одно из важнейших учреждений, без которого невозможно нормальное функционирование экономики региона.

Необходимо отметить, что становление банковской системы в Казахстане началось еще в XIX веке, и этот фактор сыграл свою положительную роль в том, что развитие кредитно-денежной системы в Казахстане еще с дореволюционных времен шло впереди многих республик бывшего СССР. Достаточно привести такой факт: Госбанк Российской империи был основан в 1860 году, а уже в сентябре 1876 года на территории Казахстана (бывшая Оренбургская губерния) открылось его первое отделение – Уральское отделение Госбанка России, которое впоследствии было перенесено в г.Уральск. Поэтому указанная дата является и датой создания его законного преемника – Западно-Казахстанского филиала Национального Банка. Все последующие этапы преобразования банковской системы Западно-Казахстанской области по сегодняшний день, также запечатлены в музее филиала.

В музее наглядно продемонстрирован и охвачен весь процесс перехода от древних монет XII-XIV века к тенге. Древние монеты, датированные приблизительно XII-XIV веками, обнаружены местными археологами при раскопках в окрестностях Уральска в районе Свистун-горы. И сегодня, спустя века, эти уникальные монеты, отчеканенные в давно исчезнувших с лица земли городах-государствах, представлены в нашем музее. Среди них металлические монеты 1726 года, выпущенные Царской Россией, знаменитые «катеньки», выпущенные в честь императрицы Екатерины II, первые бумажные ассигнации, государственные билеты могучей Российской империи различной номинации, монеты советского периода.

Одна из центральных тем экспозиции – денежная реформа 1993 года в Казахстане, ввод национальной валюты. На отдельных стендах – Обращение Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева,

Указы Президента о введении национальной валюты, первые денежные знаки с портретами различных исторических личностей: Аль-Фараби, Абая, Чокана Валиханова, Курмангазы, Абулхаир хана, Суюнбая.

Работа музейного фонда не ограничивается только внутренними мероприятиями, она в какой-то мере расширяется в процессе взаимодействия с другими общественными музеями, обмена опытом, в процессе участия в различных проектах, конкурсах, смотрах, конференциях, круглых столах и т.д.

В прошлом году музей филиала участвовал в проекте «Музейлер – халық қазынасы» («Музеи – достояние народа»), организованном Западно-Казахстанским областным историко-краеведческим музеем в рамках государственной программы «Культурное наследие». Цель проекта – повышение значимости государственных и общественных музеев области, организация обмена опытом между ними, привлечение подрастающего поколения к изучению истории края, исторических личностей. В специальном зале выставлено около 200 ценных экспонатов из основного фонда музея филиала. Среди них: древние монеты, имеющие музейную ценность, уникальные старые фотографии, запечатлевшие работников Уральского отделения Госбанка в 20-ые годы прошлого века, личные вещи, награды ветеранов банковского дела, тематические стенды, посвященные историческим вехам Национального Банка и многое другое.

Выставка, организованная музейным фондом Западно-Казахстанского филиала Национального

Банка в центральном музее области, вызвала высокий интерес у горожан, особенно у работников финансово-банковской сферы и студентов вузов, а также представителей интеллигенции и СМИ. Причину повышенного интереса западноказахстанцев к банковской тематике можно объяснить, во-первых – недостаточностью информации и гласности о деятельности Национального Банка, во-вторых – возросшим интересом населения к продукции, а именно монетам из драгоценных металлов, выпускаемых Национальным Банком, в третьих – тягой к познанию чего-то нового, редкого, и, наконец, простым любопытством. Каждый посетитель остался довольным увиденным на выставке, какая бы причина не толкнула на ее посещение. Общение с посетителями за четыре недели работы выставки в областном музее способствовало определению дальнейшего плана работ в этом направлении, изучению диапазона интересов населения, что несомненно окажется полезным для организации праздничных мероприятий, посвященных 20-летию тенге. Также необходимо отметить, проведение выставки повысило популярность музея, и соответственно количество посетителей музея филиала значительно выросло. Таким образом, участие в данном проекте оказалось взаимовыгодным.

Планов на будущее много. Это работа не одного дня, а бесконечная, требующая постоянных перемен. Возможно, завтрашний день принесет еще одну новую идею. Лучшую, чем сегодня.

